

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

Cilt 9 | Sayı 17 | 2011

Türk Felsefe Tarihi

-[AYRI BASIM]-

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 9, Sayı 17, 2011, 49-103

**Türk'ün Felsefe ile Yüzyıllık İmtihanı:
Felsefeye Giriş Kitapları Üzerine
Bir İnceleme
İshak ARSLAN**

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

Cilt: 9 • Sayı: 17 • 2011 • Yılda iki defa yayınlanır

Sahibi Bilim ve Sanat Vakfı Yazı İşleri Müdürü Salih Pulcu ISSN 1303-9369

Yayın Kurulu

Şevket K. Akar, Yusuf Ziya Altıntaş, Nurullah Ardiç, Serhat Aslaner, Yücel Bulut, Ebubekir Ceylan, Coşkun Çakır, İhsan Fazlıoğlu, F. Samime İnceoğlu, Abdulhamit Kırmızı, Mustafa Özel, Yunus Uğur, Ali Adem Yörük

Danışma Kurulu

Engin Deniz Akarlı, *Brown Üniversitesi, ABD*
Gökhan Çetinsaya, *İstanbul Şehir Üniversitesi*
Mehmet Genç, *İstanbul Şehir Üniversitesi*
Tevfik Güran, *İstanbul Üniversitesi*
Mehmet İpşirli, *Fatih Üniversitesi*

Cemal Kafadar, *Harvard Üniversitesi, ABD*
Mustafa Kara, *Uludağ Üniversitesi*
Kemal Karpat, *Wisconsin Üniversitesi, ABD*
Sabri Orman, *İstanbul Ticaret Üniversitesi*
Ali Birinci, *Türk Tarih Kurumu*

Türkçe Redaksiyon Nermin Tenekeci

İngilizce Redaksiyon Ayşe Başaran

Adres Vefa Cad. No. 48 34134 Vefa İstanbul Tel 0212. 528 22 22 pbx Faks 0212. 513 32 20

e-mail talid@bisav.org internet http://www.talid.org

Baskı-Cilt Elma Basım

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, MLA International Bibliography, Index Islamicus ve ASOS Index gibi indekslerle taranmaktadır.

Dergiye gönderilen yazılar hakemler tarafından değerlendirilir. Dergide yer alan yazılardan yazarları sorumludur. Dergiye gönderilen yazılar yayınlansın veya yayınlanmasın iade edilmez.

© Yayımlanan çalışmaların bütün hakları *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*'ne aittir. Kaynak gösterilerek alıntılanabilir.

Türk'ün Felsefe ile Yüzyıllık İmtihanı: *Felsefeye Giriş* Kitapları Üzerine Bir İnceleme

İshak ARSLAN*

OSMANLI'DAN Cumhuriyet'e geçiş dönemini ele alan felsefe incelemelerinin sayısı giderek artmakla birlikte 'Cumhuriyet dönemi felsefe coğrafyası'nın henüz dört başı mamur bir haritası çıkarılmış değildir.¹ Şimdilik kaba hatlarıyla tasvir edilebilen bu topoğrafyanın stratejik bölgelerinden birine, münhasıran *Felsefeye Giriş* kitaplarına odaklanan bu çalışmada Cumhuriyet döneminde yeni harflerle basılan *Felsefeye Giriş* kitaplarının genel bir değerlendirmesi amaçlanmıştır. Mevcut literatür içinde bu genel amacın kapsamına dahil edilebilecek çok sayıda felsefi metnin bulunduğu muhakkaktır. Ancak, hem geniş bir külliyatı sınırlı bir makale çerçevesine sığdırmanın zorluğu hem de belirlenen odağın dağılmasını önlemek amacıyla, seçilen metinler sadece giriş kitaplarıyla sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırmada esas alınan kriterler şöyle özetlenebilir:

- 1928-2012 yılları arasında yazılan ve başlığında doğrudan doğruya *Felsefeye Giriş* ibaresi bulunan eserler,
- Felsefeye Giriş* kitabına karşılık gelecek şekilde başlığında *Felsefeye Başlangıç*, *Felsefenin İlkeleri* vb. ibareler bulunduran eserler,
- Başlığında sadece *Felsefe* kelimesi veya *Felsefe Nedir? Felsefi Söylem Nedir?* vb. soru ifadeleri bulunan ancak içeriği ve yöntemi açısından felsefeye giriş kitabı işlevi gören eserler,

---

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Şehir Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Felsefe Bölümü
1 *Felsefeye Giriş* kitapları bağlamında müstakil bir inceleme olmasa da felsefenin kurumlaşması ve gelişmesi açısından Cumhuriyet dönemini ele alan çeşitli örnekleri zikretmek mümkündür. Bkz. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları, 1998; Arslan Kaynaradağ, *Bizde Felsefenin Kurumlaşması ve Türkiye Felsefe Kurumu'nun Tarihi*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1994; Sevgi İyi, *Cumhuriyet Döneminde Aydınlanma ve İnsan Felsefesi Çalışmaları*, İstanbul: Toroslu Kitaplığı, 2006. Yine Cumhuriyet dönemini felsefe tarihçiliği açısından ele alan bir çalışma için bkz. Mustafa Günay, *Cumhuriyet Dönemi Felsefe Tarihçiliği*, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2005; Arslan Kaynaradağ'a Armağan, *Türkiye'de Felsefenin Kurumlaşması*, Mustafa Günay (ed.), İzmir: İlya Yayınları, 2006.

- d) Bir felsefe hocasının yazdığı *Lise Felsefeye Giriş* kitapları tercih edilmiş, buna karşılık;
- i) Felsefe tarihleri, felsefe sözlükleri ve felsefe ansiklopedileri,
- ii) *Siyaset Felsefesine Giriş, Bilgi Felsefesine Giriş, İslam Felsefesine Giriş* benzeri felsefenin kapsamına girdiği halde belirli bir konuya, döneme, coğrafyaya, lisana, alt disipline hasredilmiş giriş kitapları,
- iii) *Felsefe ve Bilim* örneğinde olduğu üzere 'Felsefe' ibaresine 've' bağlacıyla bağlanan, farklı kavram ve meseleleri felsefi açıdan ve mukayeseli olarak inceleyen felsefi kitaplar,
- iv) Felsefe ile çeşitli açılardan ilişkili olmasına rağmen sistematik olarak felsefeye giriş işlevi görmeyen ve çoğunlukla farklı yayın organlarından derlenmiş-toplanmış yazılardan oluşan, Nusret Hızır ve Hilmi Yavuz'un kine benzer *Felsefe Yazıları* kitapları,
- v) Son yıllarda örnekleri hızla çoğalan ve *Yönetim Felsefesi, Kuantum Felsefesi* gibi, başlığında farklı amaçlarla 'felsefe' kelimesi kullanılan popüler el kitapları,
- vi) Komisyonlar tarafından hazırlanan *Lise Felsefeye Giriş* kitapları
- vii) Üniversiteye hazırlık amacıyla basılan felsefe kitapları, bu incelemenin dışında bırakılmıştır.

Dipnotta belirtilen kriterler çerçevesinde öncelikle doğrudan doğruya başlığında *Felsefeye Giriş* ibaresi bulunan veya *Felsefe, Felsefe Dersleri, Felsefe Nedir?* örneklerinde olduğu üzere başlığında 'giriş' ibaresi bulunmadığı halde bir giriş kitabından beklenen asgari koşulları yerine getiren eserler tercih edilmiş, bu çerçevenin dışında kalanlar bibliyografyaya dahil edilmemiştir. Söz konusu kriterler ışığında elde edilen ilk veriler Harf İnkılabının yapıldığı 1928'den bugüne kadar *Felsefeye Giriş* başlığı altında zikredilebilecek küçük-ü büyüklü yetmiş civarında telif, kırk kadar da tercüme kitabın basıldığını göstermektedir. Toplam sayısı yüzü aşan giriş kitapları tespit edilirken ilkin Türkçe felsefe sahasında hazırlanan bibliyografılar,² başta Milli Kütüphane olmak üzere devlet ve özel kütüphane katalogları ile hacmi ve işlevi giderek artan internet portalları ve kitap satış siteleri taranmış, tespit edilen eserlerin asıl ve büyük kısmı temin edilerek okunmuş, bir kısmı da gözden geçirilmiştir. Seçilen eserlerin standartlaşmış içeriği (önsöz ve 'içindekiler' kısmı, bölüm başlıkları, felsefenin tanımı, mahiyeti, insan hayatındaki yeri ve önemi, temel problemleri, ayrıldığı alt başlık ve disiplinleri) incelenmiş, Cumhuriyet tarihi

2 Cumhuriyet dönemi felsefe literatürünü 1999 yılına kadar inceleyen bir bibliyografya olarak bkz. *Türkiye Felsefe Yayınları Kaynakçası: Kitaplar, Makaleler 1928-1999*, Ö. Faruk Akyol, Sa-nem Yazıcıoğlu Öge (haz.), Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2000. Harf inkılabı öncesi Türkçe felsefe literatürü için bkz. *Açıklamalı Felsefe Eserleri Bibliyografyası -Arap Harfli Türkçe Basma-lar-* Ömer Mahir Alper (haz.), İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2004.

boyunca çeşitli dönemlerden geçerek şekillenen bu birikimin günümüzde nasıl bir görünüm arz ettiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çaba dahilinde metnin siyasi, sosyal ve ideolojik parametreler açısından hangi dönemde ve koşullarda yazıldığı, felsefenin başlangıcı sorunu ve Yunan Mucizesi tartışmasının nasıl ele alındığı, İslam/Osmanlı/Türk felsefesine yer verilip verilmediği, müellifin mensup olduğu veya etkisi altında kaldığı özel bir ideoloji veya ekolün var olup olmadığı, eğitim-öğretim amaçlı yazıldıysa resmi hassasiyetlerin metne ne kadar ve ne şekilde yansıdığı, Batılı felsefi kavram ve ifadelerin nasıl Türkçeleştirildiği, içindekiler kısmında nasıl bir sınıflandırma yöntemi tercih edildiği, önsöz kısmında varsa açıkça veya satır aralarında işaret edilen vurgu ve hassasiyetlerin neler olduğu, metnin temel kaynakları, atıfları, dizini ve sözlük kısımlarının bize neler söylediği, nihayet bir bütün olarak ele alındığında metnin alametifarikasının ne olduğu türünden soruların cevabı aranmıştır.

Felsefeye Giriş Kitaplarının Genel Özellikleri

“Felsefeye Giriş” kitapları hemen her dilde felsefe öğretiminin temel taşı olarak kabul edilmektedir. Felsefe dünyasına atılacak ilk adımın ve girilecek kapının niteliğine göre yürünecek yolun kıvrımları, düzlükleri, kolaylık veya zorluk derecesi de değişecektir. Bu açıdan bakıldığında *Felsefeye Giriş* kitaplarının biri yazarı, diğeri de okuru ilgilendiren iki yönünden söz edilebilir: Yazar açısından giriş kitabı, akletme formlarının en genel ve soyut meselelerini uzman olmadığı varsayılan bir kitleye en yalın ve anlaşılır haliyle anlatma ve açıklama aracıdır. Okur ise giriş kitabına henüz kapalı ve bilinmeyen bir dünyanın kapılarını açacak kullanışlı bir anahtar gözüyle bakar. Yazar, bu soyut ve girift alanı en kamil anlamda izah etme derdinde iken okur kendisine sunulan içerikler, teknikler ve örneklerden hareketle kavramak istediği bir muammayı olabildiğince zihninde belirginleştirmeye çalışır.

Bir *Felsefeye Giriş* kitabını diğeri kitaplardan ayıran temel özellikler nelerdir? Hangi vasıflar bir kitabın ‘giriş kitabı’ sayılmasına yol açar, hangileri bu kitaplardan bir kısmının üstün ve nitelikli, bir kısmının da yetersiz veya sıradan sayılmasına neden olur? Bu ve benzeri sorular ışığında *Felsefe Tarihi* veya daha genel anlamda *Düşünce Tarihi* ile ortak özellikler taşısa da bir *Felsefeye Giriş* kitabından, kendisini benzerlerinden ayıran bariz özelliklere sahip olması beklenir. Bu özelliklerden ilki ve önemlisi, standart bir felsefeye giriş kitabının içeriği, tasnifi, konuları ve yöntemi açısından bütün kültürleri ve coğrafyaları kesen genel bir çerçeveye, ortak bir içeriğe sahip olmasıdır. İster Doğu’da isterse Batı’da yazılmış olsun, hemen her giriş kitabı felsefenin tanımı, disiplinleri, temel problemleri gibi evrenselleşmiş başlıkları içermekte, yöntem ve üslupları bütünüyle farklı olsa da birbirine benzer soruların cevabını aramaktadır. Bu özellikleri dolayısıyla hangi coğrafyada üretilmiş ve hangi yazar/filozof tarafından ortaya konmuş olursa olsun, felsefeye giriş

kitaplarının ortak keşişim kümesi felsefe sahasındaki diğer bütün kitaplardan çok daha büyüktür. Ancak evrensel özellikler açısından ortak keşişim kümesinin büyüklüğü, giriş kitaplarının belirli bir coğrafyada, belirli kayıtlar altında ve nihayet belirli bir felsefe geleneği içinden yazıldığı gerçeğini de ortadan kaldırmaz. Bu doğrultuda “İslam Felsefesine Giriş”, “Avrupa Felsefesine Giriş” gibi münhasıran belirli bir milleti ve coğrafyayı esas alan veya “Siyaset Felsefesine Giriş”, “Din Felsefesine Giriş” benzeri çeşitli felsefe disiplinlerinin kendi başlarına incelenmesi mümkündür ki, bu tür girişler evrensel düşünme biçimlerinden çok felsefi bütünlüğün belirli yönlerini öne çıkaran hususi derinleşmelerdir. Türkçe *Felsefeye Giriş* literatürünün seksen yıllık birikimini kavramaya çalışan bir araştırma zorunlu olarak genel bir perspektif sağlayacak ama aynı zamanda kesin ve mutlak belirlemelerden uzak duracak asgari bir tasnif ve dönemlendirme işlemine ihtiyaç duymuş, bu ihtiyacı karşılamak üzere Cumhuriyet döneminde basılan giriş kitapları bu çalışmada kronolojik farklılıklar açısından dört dönemde, türsel farklılıklar açısından ise beş farklı grupta ele alınmıştır.

1. Ders Kitapları: Lise, lisans ve üniversite öğrencileri için hazırlanan, dolayısıyla giriş kitapları külliyyatının ana gövdesini oluşturan eserlerdir. Hilmi Ziya Ülken, Takıyettin Mengüşoğlu, Nurettin Topçu, Nihat Keklik ve Ahmet Arslan gibi tanınmış felsefeciler tarafından kaleme alınan bu tür giriş kitapları her ne kadar genel okuyucuya hitap etseler de esas itibarıyla ders kitabı olarak tasarlanmış ve basılmışlardır. Konuları, yöntemleri ve içerikleri açısından büyük benzerlikler taşıyan ders kitapları 1950’li yıllara kadar süren birinci dönemde genellikle Fransızca girişlerden seçilen bölümlerin Türkçeleştirilmesi yoluyla hazırlanmış, zamanla kendi üslubunu yaratarak sonraki dönemlerde nispeten özgün bir görünüm kazanmıştır. İlk dönem giriş kitaplarında İslam/Osmanlı/Türk düşüncesiyle ilgili değinilere hemen hiç rastlanmaz. Zaten ders kitabı formunda yazılan bu kitapların temel amacı kadim mirası sonraki nesillere aktarmak, Cumhuriyet dönemi felsefe birikiminin çitasını yükseltmek veya yeni bir felsefi düşünce inşa etmek değil, aksı değiştirilmiş yola ve seçilen yeni istikamete bir an önce adapte olmak, arası epeyce açılan mesafeyi hızla kapatmaktır. Bu genel tespite rağmen bu dönem eserlerinin felsefe eğitimindeki pratik önemine de işaret etmek gerekir. Cumhuriyet’in kuruluş sürecinde hemen bütün disiplinlerin hissettiği krizlerle dolu geçiş döneminde basılan giriş kitaplarının felsefi ve politik tartışmalara değinmeksizin eğitim-öğretim açığını bir biçimde gidermeye çalıştığı gözlenmektedir. ‘Acil ihtiyaçları karşılama’ya dayalı bu temel dürtüye ikinci ve üçüncü dönemde ‘yeni bir zihniyetin inşasına felsefi açıdan katkı’ amacı da karışacak, böylece Cumhuriyet dönemi giriş kitaplarına asıl hüviyetini kazandıran tipik unsurlar devreye girecektir.

2. Filozof Kitapları: Özel bir dünya görüşünün, felsefi ekolün veya bir ideolojik sistemin tavrını yansıtan, onların felsefe hakkındaki 'resmi görüş'ünü temsil eden giriş kitapları bu grupta toplanabilir. Türkçe telif kitapları arasında henüz tam bir örneği bulunmayan bu kategori, genel giriş kitapları arasında en farklı, tasnifi ve değerlendirilmesi en zor olan metinleridir. "Felsefe Nedir?", "Felsefenin diğer disiplinlerle ilişkisi nedir?" benzeri ortak soruları genel giriş kitaplarıyla paylaşımlarına rağmen filozof metinleri standartlaşmış hemen hiçbir içeriği ve yöntemi esas almazlar. Felsefe öğrenimine yeni başlayan veya felsefe disiplinine tamamen yabancı olan okurlar için ilk aşamada kavranması güç olan bu türdeki girişler, profesyonel okurlar için ufuk açıcı ve zihin uyarıcı niteliklere sahiptir. Felsefenin mahiyeti ve işlevini farklı örneklerden hareketle tasvir etmek yerine bilfiil gösteren filozof girişleri, felsefe disiplinine genel bir girişten çok belirli bir felsefe yapma biçimine, yani metnin yazarının (filozofun) felsefi sistemine özel bir giriş olarak yorumlanmalıdır. Heidegger'in *Nedir Bu-Felsefe?*, Jaspers'in *Felsefe Nedir?*, Althusser'in *Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi* veya Deleuze ve Guatari'nin *Felsefe Nedir?* başlığı ile çevrilen kitapları filozof metinleri için zikredilebilecek tipik örnekler arasındadır.

3. Popüler Kitaplar: Felsefenin içeriği ve işlevine ilişkin akademik yazım kurallarından ve ideolojik bağlamlardan olabildiğince kaçınmaya çalışan ve genel felsefe meselelerini geniş okur kitlelerine yalın ve anlaşılır biçimde sunmayı amaçlayan giriş kitaplarıdır. Bu başlığa dahil edilebilecek pek çok aday arasında içeriği anlaşılır kılmak veya basitleştirmek adına bozan, sıradan bir kişisel gelişim kitabından ayırt edilemez hale gelen, fazla baskı adedine ve kâr amacına odaklanan kötü örneklerle bolca rastlanmakla birlikte oldukça işlevsel ve maksadını özenle yerine getiren giriş kitapları da mevcuttur. Bunlar arasında Simon Blackburn'un özgün adı *The Big Questions/Philosophy* olan ve Türkçeye *Büyük Sorular, Felsefe: Birbirimizi Anlayabilir miyiz ve diğer büyük sorular* olarak çevrilen kitabını, yine NTV Yayınları arasından çıkan Alexander Moseley'in özgün adı *A to Z of Philosophy* olan ve Türkçeye *Felsefe'nin ABC'si* olarak çevrilen eserini zikretmek mümkündür.

4. Derleme Kitaplar: Son yıllarda birden fazla yazarın ortaklaşa hazırladığı derleme yayınların sayısında artışlar gözlemlenmektedir. Farklı uzmanlıklar gerektiren çok sayıda konu ve başlığı bir kitap formunda kamuoyuna sunabilen derleme kitaplar, lisans ve yüksek lisans eğitimine katkıda bulunmanın yanı sıra belirli bir problemin belirli bir dönemde ilgili akademik çevreler içinde nasıl anlaşılıp yorumlandığını göstermesi bakımından ayrıca önem taşımaktadır. Daha çok üniversiteler, sivil toplum örgütleri veya çeşitli kamu kurumlarının teşvik ve tavassutuyla ortaya çıkan derleme kitaplar arasında

sayısı az olsa da *Felsefeye Giriş* kitaplarına da rastlanmaktadır. TÜSİAD'ın sponsorluğunda 2002 yılında Tülin Bumin'in editörlüğünde bir araya gelen ve aralarında çok sayıda felsefe hocası ve sosyal bilimcinin bulunduğu bir heyet tarafından hazırlanan *Felsefeye Giriş 2002* bu başlık altında zikredilebilecek güzel bir örnektir.

5. Şifahi Kitaplar: Panel, söyleşi, konuşma, sempozyum veya konferansların kitaplaştırılması yoluyla hazırlanan, kategorik olarak giriş kitaplarına dahil edilemeseler de değindikleri ortak konular açısından giriş kitaplarıyla birlikte anılmayı hak eden metinlerdir. Bu başlık altında zikredilebilecek ilk kapsamlı örnek Türkiye Felsefe Kurumu'nun 1974 yılından bu yana düzenlediği seminer ve tartışmalı toplantıların çözümünü içeren yayınlarıdır.³ Esas itibarıyla konuşma dilinin yazılı metne dökülmesi sonucu ortaya çıkan şifahi kitaplar kolay okunuşları ve akıcı üsluplarıyla yaygın ve etkin olsalar da aynı nedenlerle bütüncül ve sistematik bir içerikten mahrum kalmaktadır. Doğrudan doğruya felsefeye giriş metinlerine dahil edilemeseler de genel felsefe meselelerine değinen Arslan Kaynaradağ'ın *Felsefecilerle Söyleşileri*, Sadettin Elibol'un *Felsefe Konuşmaları*, Ömer Bozkurt'un hazırladığı *Yaşayan Felsefe*⁴ bu türe dahil edilebilir. Aynı şekilde M. Cüneyt Kaya tarafından hazırlanan *Türkiye'de Türkçede Felsefe Üzerine Konuşmalar*⁵ ile Erdal Yılmaz'ın hazırladığı *Kant Sonrası Metafizik Üzerine Konuşmalar*⁶ şifahi kitaplar başlığı altında zikredilebilecek nitelikli örnekler arasındadır.

Felsefeye Giriş Kitaplarının Planı ve İçeriği

Giriş kitaplarının genel özelliklerini en iyi yansıtan, zaaf ve erdemlerini toplu bir resim halinde gösteren kısım doğal olarak önsözle birlikte *içindeki*lerdir. Bir giriş metninin hangi dürtü ve sâiklerle yazıldığı, sahip olduğu genel özellikler ve mensup olduğu aidiyetler zımnen veya açıkça önsöz ve giriş kısmında beyan edilmektedir. Türkçe *Felsefeye Giriş* metinlerinin önsözleri ve giriş bölümleri temelde kitabın ortaya çıkış serüvenini özetlemekte, hangi konu başlıklarının niçin tercih edildiği sorularını cevaplamaktadır. Türkiye'de felsefe öğretiminin durumu, 'felsefeye artan ilgiye paralel olarak kapsamlı bir giriş kitabına duyulan ihtiyaç', yabancı kavramlara Türkçe karşılıklar bulmanın zorluğu ve genel olarak dil meselesi önsöz ve giriş kısımlarının vazgeçilmez konuları arasındadır. Nadir de olsa bazı siyasi, ideolojik ve güncel tartışmaların önsözlere taşındığı görülmektedir.

3 *Felsefe Kurumu Seminerleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1977.

4 *Yaşayan Felsefe*, Ömer Bozkurt (haz.), Ankara: Otto Yayınları, 2011.

5 *Türkiye'de/Türkçede Felsefe Üzerine Konuşmalar*, M. Cüneyt Kaya (haz.), İstanbul: Küre Yayınları, 2010.

6 *Kant Sonrası Metafizik Konuşmalar*, Erdal Yılmaz (haz.), İstanbul: Küre Yayınları, 2012.

Bir tür *tasnif-ul-ulum* işlevi gören içindekiler kısmında ise müellif, felsefe karşısındaki genel tutumunu, felsefe etrafındaki incelemesinde nasıl bir yöntem takip edeceğini beyan etmekte, ele aldığı disiplinin tanımını, içerimlerini, diğer bilimlerle ilişkisini, temel sorunlarını başlıklar halinde sıralayarak tartışacağı konuların genel bir haritasını sunmaktadır. İstisnalar hariç tutulursa Türkçe giriş kitaplarının standart içeriği şöyle özetlenebilir: (1) Felsefe Nedir? (2) Bilgi Felsefesi, (3) Bilim Felsefesi, (4) Varlık Felsefesi, (5) Ahlak Felsefesi, (6) Siyaset Felsefesi, (7) Din Felsefesi. Dil Felsefesi, Eğitim Felsefesi ve İletişim Felsefesi gibi nispeten yeni sayılan disiplinler de özellikle son dönem metinlerinin ana başlıkları arasına girmiştir.

Felsefeye Giriş kitaplarının sahip olduğu ortak özelliklerinden biri, başlangıç kısmında felsefe kelimesinin kökeni, tanımı ve işlevinin soruşturulması, temel kavramların felsefe tarihi boyunca ortaya atılan farklı tanımlardan hareketle tanımlama çabasıdır. *Felsefe Nedir?* sorusuna verilen yaygın cevap, felsefenin 'birçok tanımı olduğu' ya da 'tanımsız'lığıdır. Bu tarzın istisnasını oluşturan filozof metinlerinde ise tam tersine hususi ve belirli bir tanım yapılmakta ve kitap boyunca bu tanım çerçevesinde hareket edilmektedir. *Felsefe Nedir?* sorusuyla birlikte felsefe kavramının kökeniyle ilgili gündeme gelen '*philo-sophia*/bilgelik-sevgisi' etrafında yapılan filolojik tahliller de başlangıç bölümlerinin vazgeçilmez konuları arasındadır. Giriş kitaplarının temel içeriğini oluşturan felsefe disiplinleri temelde varlık/ontoloji, bilgi/epistemoloji ve ahlak/aksiyoloji üçgeninden oluşmaktadır. Biraz daha detaylandırılmış kitaplarda bu üçlüye siyaset felsefesi, eğitim felsefesi, din felsefesi vb. ikinci halka dahil edilmekte, filozof metinlerinden seçilen okuma parçaları, müellifin tercihi göre tamamlayıcı konu özetleri, hatırlatıcı sorular, dizin, bibliyografya ve kimi zaman kitap sonuna eklenmiş küçük bir felsefe sözlüğü ile giriş kitapları tamamlanmaktadır.

Analitik felsefeye ve felsefe problemlerinin analizine daha mesafeli duran Türkçe giriş kitaplarının ana gövdesini oluşturan kısım yukarıda değinildiği üzere felsefe disiplinleridir. Bununla birlikte felsefe disiplinlerinin türü, sayısı, içeriği ve ele alınış biçimleri müellifinin mensubiyetleri ve kitabın yazılış amaçları doğrultusunda farklılaşmakta, esas alınan kriterlere göre belirli disiplinler öne çıkarılmakta veya geri plana itilmektedir. Örneğin Siyaset Felsefesi Ahmet Cevzici ve Ahmet Arslan'ın kitabında oldukça kapsamlı olarak işlenirken, analitik felsefeye yakın duran İhsan Turgut'un girişinde buna neredeyse hiç değinilmemiştir. Benzeri biçimde İsmail Tunali ve Süleyman Hayri Bolay'da geniş yer tutan Sanat Felsefesi ve Din Felsefesi Sedat Yazıcı'nın girişinde tamamen göz ardı edilmiştir. Bazı giriş kitaplarında bölüm sonlarına filozof metinlerinden veya felsefe kitaplarından iktibas edilen serbest okuma parçaları eklenmiş, özellikle eğitim amaçlı kitaplarda hazırlayıcı ve hatırlatıcı sorularla işlenen konular pekiştirilmeye çalışılmıştır.

Farklı felsefi geleneklerin, özellikle İslam/Osmanlı/Türk düşüncesiyle ilgili içeriğin giriş kitaplarına yansımalarında da ciddi farklılıklar görülmektedir. İslam Felsefesi, Nihat Keklik, Hilmi Ziya Ülken, Teoman Duralı ve Ahmet Arslan'ın girişlerinde çeşitli seviyelerde ve genellikle pozitif açıdan ele alınırken Takiyettin Mengüşoğlu, Nermin Uygur, Betül Çotuksöken ve İhsan Turgut örneklerinde ise ya hiç değinilmemiş ya da olumsuz etkileri açısından zikredilmiştir.

Cumhuriyet tarihi boyunca diğer birçok alan gibi felsefeye giriş kitaplarının içeriği etrafında da çeşitli tartışmalar olmuş, felsefi meselelerin lise ve üniversite seviyesinde hangi açılardan nasıl okutulması gerektiğine ilişkin tartışmalar kimi zaman gazete sayfalarına konu olmuş,⁷ hatta Mübahat Küyel'in lise kitabında olduğu üzere mahkemelere kadar uzanmıştır.⁸ Tartışmaların kaynağı ise beklendiği üzere felsefi problemlerden çok, etkisi hemen her alana yayılan etnik, ideolojik ve siyasi kamplaşmalardır. Türkçe giriş kitaplarının tartışmalara neden olan klasikleşmiş içeriğinde, 21 Eylül 1957 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kabul edilen lise müfredat programının büyük etkisinin olduğu görülmektedir. Bu programın "Felsefe" başlığı altında şu altı madde yer almıştır:

- 1- Felsefi düşünüş nedir? (Bilim, felsefe, bilgin, filozof)
- 2- Felsefi düşüncenin cemiyetlere göre gelişmesi: Felsefe ve cemiyet.
- 3- Felsefe meseleleri; bu meselelerin doğuşu ve hal yolları; dogmatik, şüpheci, tenkiatçı, iskolastik, pozitif düşünüş.
- 4- Bilginin çeşitli yönlerden ele alınışı ve gelişmesi. (Rasyonalist, ampirist, pragmatist ve entüisyonist görüşler)

7 "Felsefeye Giriş Kitabında Yanlış":

UBA yazarı İsmet Zeki Eyüboğlu liseler için yazılan "Felsefeye Giriş" kitabında Batı uygarlığının yerine Türk-İslam uygarlığının konmaya çalışıldığını öne sürdü; "Kitapta çağın gerisine varma özlemi bütün çıplaklığı ile kendini açığa vurmaktadır" dedi. Milli Eğitim Bakanlığı'nın kurduğu komisyonca hazırlanan "Felsefeye Giriş"te, dil tutarsızlığı, kavram yanlışlığı, konu dağınıklığı, açıklama tutarsızlığı, bilimsel bakımdan bağışlanamaz yanlışlıklar, felsefi akımların anlatılışında yetersizlikten kaynaklanan olumsuz bilgiler bulunduğunu kaydeden yazar Eyüboğlu, kitaptaki diğer olumsuzlukları şöyle sıraladı: Felsefe kavramının yanlış yorumu, dinsel inançların birbirine karıştırılması. Felsefe tarihi bakımından yanlış açıklama ve düzenlemeler. Felsefeyle ilgisi olmayan gerçek dışı bilgiler. Ders kitabında beklenenin uzağında kalmak. (*Milliyet*, 09.07.1986)

8 "Felsefeye Giriş" kitabının yazarı dün yargılandı:

"Felsefeye Başlangıç" adlı kitabında alevi mezhep ve mensuplarını mağdur ettiği iddiasıyla Av. Hasan Gülşah tarafından Prof. Dr. Mübahat Küyel aleyhine açılan davaya dün 6. Asliye Ceza mahkemesinde başlanmıştır. Mübahat Küyel mahkemeye gelmemiştir. Yargıç avukattan bu davadan vaz geçip geçmeyeceğini sormuştur. Avukat "Bu suç unsuru kitapta alevilik hedef alınmıştır. Bu kitapta yazılanları tenkid eden bir öğrenci sınıfta kalmıştır. Bu bir inançtır, inanmak ise suç değildir" demiştir. Mahkeme Prof. Küyel'in sorgusu için ertelenmiştir. (*Milliyet*, 06.01.1977)

5- Ahlak probleminin konuluşu;

- a) Ahlakî hürriyet nedir? Bunun hakkındaki çeşitli deliller,
- b) Buna zıt olan determinizm ve delilleri,
- c) Vicdanın mahiyeti, şuurdan farkı,

6- Sanat ve Felsefe: Güzellik ve sanat hakkında kısa bilgi.⁹

Türk Felsefe Kurumu seminerleri kapsamında 1974 yılında yapılan 'Türkiye'de Felsefe Eğitimi' başlıklı oturumda uzun yıllar felsefe müfredatını belirleyen ve yönlendiren bu programa ciddi itirazlar yapıldığı, örneğin 'Felsefe ve Ahlak Dersleri' başlıklı bir sunum yapan Fusun Altok'un programı şiddetle eleştirdiği görülmektedir. Programın "75-80 yıl önceki Fransa'da hakim olan, pozitivist-sosyolojist bir felsefe anlayışına göre hazırlandığını" vurgulayan Altok programın hemen her cümlesini tartıştığı altı maddelik eleştirilerinin sonunda "liselerimizde bugün uygulanmakta olan felsefe müfredatının tamamen terk edilmesi gerektiği" sonucuna varmaktadır.¹⁰ Bu kesin sonuca rağmen ne oturuma katılan diğer konuşmacıların ne de Altok'un tebliğlerinde ezbercilikten uzaklaşmak, "öğrenciye ilerisi için araştırma yaratma uyarıları" vermek gibi çeşitli pedagojik tavsiyelerden başka üzerinde düşünülmüş, ciddi bir alternatif sunamadıklarını da belirtmek gerekir.

Felsefeye Giriş Kitaplarının Dönemlendirilmesi

Amaçlara ve ihtiyaçlara göre sayısı ve mahiyeti değişebilir olan sınıflandırma ve dönemlendirmelerin en önemli işlevi, ilk bakışta karmaşık görünen dolayısıyla kavranmasında güçlük çekilen bir alanı farklı incelemelere uygun hale getirmesi, bu çalışma örneğinde felsefeye giriş külliyatının farklı perspektifler açısından ele alınması çabasına yapacağı katkıdır. Bu dönemlendirme ve seçilen örnekler üzerinden hem tek başına felsefeye giriş metinlerinin kendi içinde nasıl bir dönüşüm geçirdiği hem de felsefeye giriş metinleri üzerinden Cumhuriyet dönemi düşünce serüveninin geçirdiği merhaleler hakkında önemli ipuçları edinmek mümkün olacaktır.

Cumhuriyet dönemi *Felsefeye Giriş* kitapları bu çalışmada, Türk Siyasi Tarihi'nin kronolojik gelişimi ve felsefenin kurumlaşma serüvenine paralel olarak dörtlü bir tasnife tabi tutulmuştur. Bunlar sırasıyla 1928-1950 arasını kapsayan birinci dönem, 1950-1980 arasını kapsayan ikinci dönem, 1980-2000 arasındaki üçüncü dönem ve 2000 yılı sonrasını kapsayan dördüncü dönemdir. Bu kaba tasnifin sembolik olarak mebdei kabul edilen 1928 tarihi, Harf İnkılabından kaynaklanan kültürel yarılmanın ötesinde felsefenin kurumlaşması açısından da önemli bir dönüm noktasıdır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında

⁹ *Felsefe Kurumu Seminerleri*, s. 64.

¹⁰ *Felsefe Kurumu Seminerleri*, s. 67.

hemen her alanda görülen kurumlaşma çalışmaları felsefe alanına da sirayet etmiş, felsefi etkinliklerin bir çatı altında toplanması için 1926'da ilk adımlar atılmış, ilk felsefe dergisi sayılan *Felsefe ve İctimaiyat* 1927 yılında yayına başlamış, nihayet bütün bu çabalar 1928 yılında, başını Hilmi Ziya'nın (Ülken) çektiği çoğu felsefe muallimi olan Servet (Berkin), Hatemi Senih (Sarp), Ragıp (Hulusi) ve Orhan Sadettin tarafından "Felsefe Cemiyeti" adıyla ilk kez kurumsal bir hüviyete kavuşmuştur.¹¹

Birinci döneme rengini kazandıran bir diğer gelişme, kuruluşu 1863'e uzanan ve Darülfünun bünyesinde çalışmalarını sürdüren Felsefe Bölümü'nün üniversite reformu (1933) sonrasında yaşadığı dramatik değişimdir. Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar lise müfredatının bir parçası olarak kabul edilen felsefe eğitimi, ilkin 1912 yılında özel bir statüye kavuşmuş, ardından İstanbul Üniversitesi (1933) ve Ankara Üniversitesi (1939) bünyesinde müstakil bir bölüm olarak yüksek öğretimin çatısı altına girmiş, bu gelişmeler felsefe öğrencilerinin eğitiminden ders kitaplarının yazımına kadar Cumhuriyet dönemi felsefi birikiminde kalıcı izler bırakmıştır.

1950-1980 arasını kapsayan ikinci dönem ise, artık üniversitelerde kurumsal ve akademik bir hüviyete kavuşan felsefe bölümleri kendi kadrolarını yetiştirmeye başlamış, felsefe eğitimi Osmanlı zihniyet dünyası içinde yetişen ilim adamı ve filozoflardan çıkıp tamamen Cumhuriyet neslinin eline geçmiştir. Değişim sürecinin bir göstergesi olarak, 'cemiyet'in adı 1949'dan itibaren 'Felsefe Derneği'ne dönüştürülmüş, ilk başkanı olarak da Macit Gökberk seçilmiştir. Dönemin siyasal ve sosyal hayatında etkin olan yoğun ideolojik yönelişin bu dönem felsefi metinlerine büyük ölçüde yansıdığı söylenebilir. Siyasi, sosyal ve ekonomik birçok nedenle felsefi etkinliklerin düşük profille seyrettiği ikinci dönem, 27 Mayıs ve 12 Mart'ın sancılı sonuçlarından etkilenmiş, çalkantılarla geçen yılların sonunda dernek kapanma noktasına gelmiştir. 1974 yılında İstanbul yerine bu defa Ankara merkezli yeni bir oluşumun (Felsefe Kurumu) ortaya çıkması üçüncü dönemin ilk işaretlerini veren bir sınır taşı olarak kabul edilebilir. 1979 yılında adı "Türkiye Felsefe Kurumu" olarak değiştirilen ve kurucuları arasında Fusun Altıok, Oruç Arıoba, Takiyeddin Mengüşoğlu, Suat Sinanoğlu ve Cemal Yıldırım gibi felsefecilerin bulunduğu kurumun ilk başkanlığını Nusret Hızır, genel sekreterliğini de İoann Kuçuradi üstlenmiştir.¹² 1980 askeri darbesinin yarattığı yeni atmosfer içinde şekillenen üçüncü dönemde telif ve özellikle tercüme metinlerin sayısının kısmen arttığı, sosyal bilimlerle birlikte felsefe alanında da yeni arayışların hız kazandığı görülmektedir. YÖK sistemi içinde felsefe bölümlerinin yeniden düzenlen-

11 Arslan Kaynardağ, *Bizde Felsefenin Kurumlaşması ve Türkiye Felsefe Kurumu'nun Tarihi*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1994, s. 5.

12 A.g.e., s. 17.

mesi, Cumhuriyet döneminde unutulmuş görünen ve bugün İslam Felsefesi/ İslam Düşüncesi başlığına dahil edilen felsefi içeriğin İlahiyat fakültelerinde yüksek lisans ve doktora seviyesinde geç de olsa felsefi etkinlik/üretim sürecine katılması bu dönemin hususiyetleri arasındadır.

2000'li yıllara tekabül eden dördüncü ve son dönemin en başat özelliği ise Cumhuriyet dönemi boyunca sadece belirli bir gruba veya kuruma mahsus kılınan tek-odaklı, tek yönlü felsefi etkinlik tarzından çok-odaklı, çok yönlü bir yapıya geçiştir. Siyasi ve kültürel dönüşümlerle birlikte yeni dönemin şekillenmesinde özel üniversiteler ve vakıf üniversiteleri bünyesinde kurulan ve sayıları hızla çoğalan felsefe bölümleri ile sivil toplum kuruluşlarının organize ettiği kültürel etkinliklerin (seminerler, sempozyumlar, atölye ve okuma grupları ile yayınlar) yol açtığı ivmenin katkısı büyüktür. Yeni düşünce kuruluşları ile felsefe bölümlerinin çoğalması, artan rekabet ve uluslararası düzeyde ilişkilerin gelişmesi nitelikli ürünlere duyulan ihtiyacı artırmakta, bu doğrultuda insan unsuru (öğrenci, hoca, yönetici) ve akademik üretimlerin (makale, dergi, kitap) türü, sayısı ve niteliği de gelişip çeşitlenmektedir.

Şimdi ana hatları itibarıyla kısaca özetlenen bu dönemleri ve her dönemi temsilen seçilen örnekleri sırasıyla incelemeye geçebiliriz.

I. Dönem (1928-1950)

Harf İnkılabı sonrasında, 1933 üniversite reformunu takip eden yıllarda eğitim amaçlı yazılan, özellikle lise öğrencilerini hedefleyen ilk dönem metinlerinin en belirgin özelliği okuyucuda 'Fransızca literatürden toparlanıp iktibas edilmişlik' hissi uyandırmasıdır. Bu dönemde basılan felsefe metinlerine baskı tarihleri açısından bakıldığında özellikle 1938 yılında bir hareketlilik olduğu görülmektedir. Bunda üniversite reformu sonrası oturtulmaya çalışılan yeni sistem ve müfredat çerçevesinde ders kitaplarına duyulan acil ihtiyaç kadar, felsefe eğitimi gören ilk jenerasyonun göreve başlaması ve yurtdışından gelen hocaların etkisi olmalıdır. Birinci dönemde yazılan giriş kitaplarının asıl önemi, ele aldıkları konular hakkında özgün ve derinlemesine yaptıkları açıklamalar değil, genç Cumhuriyet Türkiyesinin 'çağdaş felsefeye' nasıl bir 'giriş' yaptığını görmemize imkan sağlamalarıdır. Söz konusu metinler arasından seçilen ve kısaca değerlendirilen aşağıdaki örnekler dönemin genel özelliklerinin biraz daha belirginleştirilmesine yardımcı olacaktır.

Hatemi Senih, Zekeriya Kadri, *Umumi Filozofî* (1929)

Birinci dönemde yazılan felsefeye giriş kitapları arasında inceleyeceğimiz ilk örnek iki felsefe muallimi, Hatemi Senih ve Zekeriya Kadri tarafından lise son sınıf öğrencileri için yazılan, daha doğrusu 'iktibas edilen' *Umumi Filozofî*'dir. Harf İnkılabından sadece bir yıl sonra (1929) yazılmış olması, kapsamlı içeriği,

geleneksel mirası dışlayıcı üslubu ve gözettiği ilm-i siyaset açısından bu eser herhangi bir başlangıç için gerekli koşulları yeterince sağlamaktadır.

Kitap müelliflerinin ifadesiyle “filozofi dersi talebesini kitapsızlık müşkülâtından kurtarmak maksadile” yazılmış ve “*philosophie générale*’in bütün bahisleri”ni bünyesinde toplamıştır. Daha ilk bakışta kitabın felsefe ve bilim alanıyla ilgili güncel verileri bir araya getirmeyi amaçlayan yarı Türkçe yarı Fransızca yazılmış telif-tercüme karışımı bir giriş denemesi olduğu anlaşılmaktadır. Zaten müellifler de önsöz kısmında bu türden kitapların yazımında ‘karşılaşılan müşküllerden’ söz ederken eserin bilinen anlamıyla bir telif sayılamayacağını itiraf etmektedirler. Müelliflere göre kitap bir ‘iktibas’ır, ancak bir ‘iktifat’ (toplama) da değildir. İtirafı lazım gelen ikinci müşkül ise “filozofi lisanınızın henüz clasik bir hale gelmediği bir zamanda liseler için filozofi kitabı” hazırlamaktan kaynaklanan doğal zorluktur.¹³

Çok sayıda konu başlığını içeren kitap özlü bir ‘umumi methal’ ve ‘*philosophie générale*’ ile birlikte aslında ‘Epistemoloji’ ve ‘Ontoloji’ başlıklı iki ana kısımdan oluşmaktadır. ‘Bilginin menşei, kıymet ve hududu’ ile ‘zaman-mekan’, ‘harici alemin mevcudiyeti’ gibi meseleler *Epistemoloji*; madde, hayat ve ruh gibi hususlar ise *Ontoloji* başlığı altında ele alınmıştır. İçerik açısından en dikkat çekici husus günümüzde yazılan giriş metinlerinde bile henüz rastlanmadığı şekilde çağdaş bilimsel keşiflerin, teori ve modellerin bu türden bir giriş kitabında detaylı olarak yer almasıdır. Öyle ki, kitapta çağdaş atom modellerinden izafiyet teorisine kadar madde, hayat ve ruh fenomenlerinin anlaşılması için geliştirilen çok sayıda keşif ve teorisinin en güncel yorumlarını bulmak mümkündür. Örneğin henüz Standart Model’in şekillenmediği ve atomun (Rutherford’un modeline benzer biçimde) daha çok güneş sistemine benzetildiği o günün atom modeli giriş kitabında şöyle özetlenmiştir:

Atom müspet elektrisite ile mahmul merkezi bir nüve (noyau) tarafından tesis edilmiştir. Atomun merkezinde bulunan ve nüveyi vücuda getiren gayet küçük cisimlerin mecmuu müspet bir (ion) teşkil eder. Merkezde bulunan bu nüvenin etrafında da menfi elektrisite ile mahmul bir takım küçük cisimler (corpuscules) vardır ki bunlar bu merkez etrafında seyyarelerin güneşin etrafında devrettikleri gibi dönerler. Atomlar, bu suretle, güneş sistemi (système solaire) gibi manzumeler oluyolar.¹⁴

Aşağıdaki satırlarda ise bugünkü ders kitaplarında ‘özel görelilik ve genel görelilik’ olarak çevrilen tabirlerin ilk biçimlerini görmek mümkündür:

Aynıştayna göre, hiç bir tecrübe bir sistemin muttarit olan intikal (translation) hareketini keşfedemez. Başka tabirle fizik hadiselerinin kanunları birbirine nispetle muttarit olan intikal (translation) hareketinde bulunan muhtelif

13 Hatemi Senih, Zekeriya Kadri, *Umumi Filozofi*, İstanbul Devlet Matbaası, 1929, s. 1, 2.

14 A.g.e., s. 337.

grup müşahitler için aynıdırlar. *Mahdut ızafilek* (relativité restreinte) e ait bu prensipi, Aynıştayın miktarı tacilli (accélérés) hareketlere ve bunun neticesi olarak bizzat Cazibeye (gravitation) teşmil etmiştir. Bu suretle bir *umumi ızafilek* (relativité generalisée) vücuda getirmiştir.¹⁵

Büyük oranda fizikteki gelişmelere yönelmiş olan yukarıdakine benzer paragraflara ileriki sayfalarda kimya ve biyolojideki gelişmeler de ilave edilmekte, mekanizm, vitalizm ve evrimle ilgili özet bilgilere de yer verilmektedir:

Nihayet 'biologie' den öğreniyoruz, ki insanın hayvani nesilden geldiği hakkında şüphe edilemez: insan, 'anthropomorphe' maymunlara, bu maymunların öteki cins maymunlara olan yakınlığından daha ziyade yakındır.¹⁶

Kitapta izafiyet teorisiyle eşzamanlı gelişmesine rağmen kuantum teorisine ilgili (atomun yapısı ve elektronla ilgili bilgiler dışında) kayda değer bir veri bulunmadığını ayrıca ilave etmek gerekir. Kitabın son bölümünü oluşturan ve 'Allah' başlığını taşıyan Din Felsefesi kısmında ise bu disiplinin temel problemleri hiçbir İslam filozofuna değinilmeksizin Descartes, Kant, Hegel ve Bergson gibi Batılı düşünürler ekseninde özetlenmektedir.

Cemil Sena Ongun, *Filozofi* (1937)

Haydarpaşa ve Maltepe liseleri fizik ve sosyoloji muallimi olan Cemil Sena Ongun önsözünde kitabını "Gençler için olgunluk sınavlarında bir rehber vazifesi" görmesi amacıyla yazdığını vurgulamaktadır. *Felsefi bilgilerin tasnifi ve lüzumu* başlıklı detaylı giriş bölümünde münhasıran felsefe üzerinde durulmasına rağmen kitap bilhassa felsefe konularına hasredilmiş standart bir giriş metninden çok kapaktaki alt başlıkta işaret edildiği üzere psikoloji, mantık, sosyoloji, ahlak, estetik ve metafizik gibi sosyal bilimlerin farklı disiplinlerini özetleyen genel bir derleme niteliğindedir. Felsefe dışındaki disiplinleri içermesine ve genelleyici üslubuna rağmen felsefenin temel konularına özel olarak yer ayıran kitapta giriş kitaplarının tipik sorularından "Feylesof kime derler?" sorusunun cevabı şöyle verilmiştir: "Feylesof, bütün kainatın beşeri ve mihaniki faaliyetleri hakkında muayyen birtakım prensipler vazeden ve nihayet bu prensipleri bir sistem altında toplayan külli görüşlü bir şahsiyettir."¹⁷ Felsefenin ehemmiyeti ise "insanlara *fikir hürriyetini, medeni cesareti, terakki hamle ve imanını, taassupsuzluğu*" getirmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁸

Kitapta çoğu zaman *materialisme, atheisme, intuitionisme* gibi Fransızca kavramların Türkçe metin içinde parantez vb. işaretler kullanılmaksızın orijinal yazılışlarıyla doğrudan verilmesi, bu dönemde yazılan metinlerin felsefi

15 A.g.e., s. 340.

16 A.g.e., s. 385.

17 Cemil Sena Ongun, *Filozofi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1937, s. 227.

18 A.g.e., s. 229.

kavramlar ve yeni Türkçe karşılıkları konusundaki kafa karışıklığının göstergesidir. Filozof isimleri ise ‘Bakon’, ‘Durkayim’ veya ‘Dekart’ örneklerindeki gibi Türkçe okunuşlarıyla verilmektedir. Kitap boyunca çok sayıda yabancı filozof adı zikredilmesine rağmen kendisine en çok atıf yapılan isim ‘Ag. Kont’ şeklinde yazılan Aguste Comte’tur. Dönemin sosyal bilimler literatürünün Fransızcadan neredeyse birebir aktarıldığı, bunun yanı sıra klasik/Osmanlıca kavram ve ifadelerin de yoğun olarak kullanıldığı kitap öncekiler gibi İslam/Osmanlı/Türk geleneğinden hemen hiçbir isme ve esere yer vermez.

Emin Erişirgil, *Filozofiyeye Başlangıç* (1938); İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Felsefe* (1938)

1938 yılında basılan ve bu dönemin karakteristik özelliklerini yansıtan iki önemli örnekten ilki, Emin Erişirgil’in İstanbul Lisesi’nde verdiği felsefe derslerinden oluşan ve Kültür Bakanlığı tarafından liseler için yazdırıldığı anlaşılan *Filozofiyeye Başlangıç*, ikincisi de İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun *Felsefe* başlıklı kitabıdır. “Filozofi Nedir? Filozof Kime Derler?” benzeri ortak sorularıyla başlayan Erişirgil’in girişi de tecrübeli bir hocanın bu alandaki ihtiyaca cevap vermek üzere hazırladığı bir derleme mesabesinde:

Liselilerimiz için yazılan bu kitabın, her mektep kitabı gibi, hiçbir orijinalliği yoktur. Yazarken bir taraftan bu cins kitaplardan istifade ettim, diğer taraftan bu dersi okuttuğum zamana ait tecrübelerimi göz önünde bulundurdum.¹⁹

İsmail Hakkı Baltacıoğlu ise kısa sunuşunda yeni başlayanlar için yazdığı kitabını okuyucunun “felsefeyi anlaması için değil alışması için” yazdığını özellikle vurgular. Felsefenin tanımı, işlevi, sınırları, konuları ve yöntemini ayrı başlıklar halinde özetleyen kitabı özellikle içerik açısından benzerlerinden ayıran belirgin bir fark olduğu söylenemez. Bu açıdan bakıldığında Baltacıoğlu’nun girişinin ayırt edici özelliği kitabın hemen tamamına yayılan ‘Bergson vurgusu’ ile kullandığı üslup ve dildir. Giriş bölümünde çağlara göre felsefe anlayışlarını analiz eden Baltacıoğlu sözü çağdaş felsefeye ve mensubiyetini gizlemediği Bergson’un sezgiciliğine getirir:

Bu anlayış zamanımızın en orijinal ve ihtiyaçlarına en uygun olanıdır. Amerikalıların Bergson için: ‘Descartes’ dan sonra en büyük Fransız feylesofudur’, demeleri yerindedir.²⁰

Baltacıoğlu kitabında henüz yerleşmemiş felsefi kelime ve kavramları özel bir ayırım gözetmeksizin kullanmakta, bunu yaparken Osmanlıcadan, Öztürkçeden ve Avrupa dillerinden (İngilizce, Fransızca) hiç tereddütsüz yararlanmaktadır. Baltacıoğlu’nun lügatinde düşünce tarihi *Eskizaman*, *Ortazaman*, *Yenizaman* olarak tasnif edilir, konu *kongu*, sanatçı *artist*, toplum *sosyete*,

19 Emin Erişirgil, *Filozofiyeye Başlangıç*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938, s. VIII.

20 İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Felsefe*, İstanbul: Sebat Basımevi, 1938, s. 8.

amaç ise *ergedir*. İhtiyaç duydukça kavramlara yeni karşılıklar bulmayı da dener: *Rational*'i 'akıllık', *arationnel*'i 'dışakıllık' ile karşılamaya çalışır. Ancak bu örnekler onun klasik dili ve kavramları tamamen terk ettiği anlamına da gelmez. Kant'ı değerlendirdiği şu paragraftan onun genel üslubunu çıkarmak mümkündür:

Kant'a göre felsefe bilgi teorisinden, zihnin tenkidinden başka birşey değildir. Eşyanın, kainatın mahiyetini anlamaya gelince, zihin bundan aciz olduğundan, bunu kendine mevzu edinebilecek bir bilgi yoktur ve olamaz. Bu bahisler zihinle değil, ancak Ameli Akıl'la halledilebilir. Biz eşyanın mahiyetini anlayamayız.²¹

Baltacıoğlu "Mukayese (comparison), tecrit (abstraction), tamim (generalisation) dediğimiz mantıki operasyonlardan herbiri akıl işidir" (s.18) cümlesinde görüldüğü üzere tercüme konusundaki kafa karışıklığını gidermek için felsefi kavramların yabancı dildeki karşılıklarını genellikle parantez içinde vermeye çalışır. *Feylesof Kimdir?* başlıklı bölümde bu önemli soruyu yine kavramlara gönderme yaparak cevaplar: "Feylesof bir çeşit artisttir. Artist, yaratan adam demektir. Artist hayalleri (*image*) yaratır. Feylesof da kavramları (*concepte*). *Feylesof ve Sosyetes*i başlığı altında ise Bergson'a atıfla bütün bir toplumu işin içine kadar: "Feylesof da peygamber, artist, kahraman gibi, sosyetenin bir ifadesinden başka bir şey değildir."²²

Osman Pazarlı, *Felsefe Ödevleri* (1945)

Felsefe Ödevleri, adından da anlaşılacağı üzere Maarif Bakanlığı Lise Felsefe Dersleri Yardımcı Kitapları serisinden basılmış ve tamamen öğrencilere yönelik hazırlanmış bir yardımcı kitaptır. Kitabın içeriği sınırlı amaçlara hasredilmiş olsa da Pazarlı aslında felsefeye giriş metinlerinden seçtiği konu başlıklarını 'ödev formatında' yeniden sunmaktadır. Örneğin felsefeye giriş metinlerinin başlarında yer alan 'bilimsel' ve 'felsefi bilgi' ayrımı Pazarlı'nın "Bilimsel bilgiler ile felsefe bilgisi arasında fark var mıdır?" sorusu üzerinden verdiği ilk ödev olmuştur. Lise kompozisyon tekniklerine benzer bir yöntem izleyen Pazarlı seçtiği her soruya bir planla başlamakta, birkaç madde halinde meseleyi açıkladıktan sonra özlü bir sonuç bölümüyle konuyu bitirmektedir. Psikolojiye ağırlık veren ödev konuları arasında mantık, ahlak felsefesi ve "Hakikat nedir?" benzeri 'genel felsefe'ye ilişkin temel sorular bulunmaktadır. Aşağıdaki alıntıdan anlaşılacağı üzere *Felsefe Ödevleri* hem içeriği hem de yöntemi açısından orijinal bir telif kitabı özelliği taşımaz.

Fransızca'da bu maksat için yazılmış olan kitapları gözden geçirdim ve bunlar arasında bilimsel değeri, sınıflaması bakımından en iyi bulduğum A.

21 A.g.e., s. 7.

22 A.g.e., s. 25.

Cuvillier'nin Felsefe Dizertasyonları kitabını seçtim. (...) Bu kitap temel olmak üzere birçok bahislerde eklemeler ve değişiklikler yaptım ve kendimce öğrencilerimiz için en uygun ve faydalı bir şekilde koymağa gayret ettim.²³

Standart bir giriş kitabı olmasa da *Felsefe Ödevleri* felsefi içeriğin bu dönemde ders kitapları ve yardımcı kitaplarında nasıl ele alınıp işlendiğine yönelik ipuçları bakımından öğreticidir.

II. Dönem (1950-1980)

İkinci dönemde yazılan giriş kitapları, birinci dönemin doğrudan 'Fransızca'dan iktibas edilmiş' havasından zamanla kurtularak kendine mahsus bir üslup yaratmaya başlar. Bu farklılaşmaya rağmen öncekiler gibi bu dönemin metinleri de ağırlıklı olarak imparatorluktan Cumhuriyet'e geçiş dönemine şahitlik eden felsefe muallimleri tarafından yazıldığı için her iki tecrübe ve birikimin bütün avantajlarını, kafa karışıklığını ve etkileşimlerini yansıtır. Birinci dönemde yok denecek kadar az rastlanan siyasi ve ideolojik temalar ikinci dönem giriş kitaplarıyla başlamış ve zamanla yerleşik hale gelmiştir. Bunlar arasında en dikkat çekici olanı bu makalede 'Atatürk paragrafı' olarak isimlendirilen bölümdür. Hemen her disiplin gibi felsefe kitapları için yayınlanan resmi programdan kaynaklandığı anlaşılan 'Atatürk'ü anma zorunluluğu' felsefenin genel ve evrensel konularını ideolojik bagajlardan mümkün mertebe arınmış, kuşatıcı bir slupla anlatması beklenen giriş kitaplarıyla birleştiğinde ortaya Cumhuriyet tecrübesine mahsus bir tuhaflık çıkmaktadır. Bu tür ilavelerin yanı sıra Doğu-Batı mukayeseleri, kalkınma ve ilerleme, kadının toplumdaki yeri, ideal yönetim sistemi, din ve devlet ilişkileri, çağdaş eğitim sistemi vb. tartışmalar da doğrudan veya dolaylı olarak bu dönem giriş kitaplarının gündemine girmiştir. Batılı kavramlar yerine (üzerinde mutabakata varılamamış olsa da) genellikle Türkçeleştirilmiş karşılıklarının tercih edildiği ikinci dönemde, ağırlığı giderek azalmakla birlikte Osmanlıca kavram ve ifadelerin bir biçimde hayatini sürdürdüğü görülmektedir.

Nurettin Topçu, *Felsefe* (1952)

Nurettin Topçu'nun ilk baskısı 1952 yılında yapılan *Felsefeye Giriş* kitabı kendinden önce yazılan metinler gibi ders kitabı formatında hazırlanmış ve Maarif'in felsefe kitapları için öngördüğü programı neredeyse birebir esas almıştır. Topçu'nun hacimce küçük ama özenle hazırlandığı anlaşılan kitabını diğerlerinden ayıran en önemli özelliği tercüme veya iktibas havasından uzaklaşmaya başlayan yerli üsluptur. Bu dönemin alışlagelen ve tercümeleden kolaylıkla ayırt edilemeyen giriş metinlerine nazaran, Topçu'nun anlatım

23 Osman Pazarlı, *Felsefe Ödevleri: Lise Felsefe Dersleri Yardımcı Kitapları*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1945, s. VI.

tarzı özgüven sahibi bir müellifin ilk işaretlerini verir. İkinci bölümü oluşturan ve “Felsefi Düşüncenin Cemiyetlere Göre Gelişmesi” başlığını taşıyan kısa medeniyetler tarihinde Topçu'nun bu tarzı iyice belirginleşir. Ona göre sadece bir bölgeye ve millete hasredilemeyecek “Felsefe, her devirde hayatı yakından takip etmiş ve hayatın ifadesi olmuştur. Milletlerin karakterleri, felsefi düşüncülerinde görülmektedir”²⁴ Henüz ‘eksen çağlar’ kavramının yeterince dikkate alınmadığı bir dönemde Topçu, Antik Yunan'dan önce Çin ve Hint düşüncelerini (Konfüçyüslük, Budizm, Taoizm) edebi bir üslupla özetlemekte, Sümer ve Mısır etkilerine değindikten sonra Anadolu'da kurulan İyonya medeniyeti üzerinden nihayet “Yunan harikası”na gelmektedir.²⁵ Yayınevi adına yazılan sunuş bölümünde kitapla ilgili olarak “Ders kitabı olmaları ve resmi programda sınırları çizilen konuları işlemeleri dolayısıyla kitaplarındaki fikir ve değerlendirmelerde yer yer farklılaşan, çelişir gibi gözükten noktalara da rastlanacaktır” (s. 5) denildikten sonra örnek olarak Durkheim'in değerlendirmeleri zikredilmektedir. Ancak ilerleyen bölümlerde bu hükmü teyit eden örneklere rastlamak bir yana, Topçu'nun sözü edilen hususları, örneğin biyolojik evrim kuramının özellikle Bergsoncu yorumunu; sosyal Darwinizm'e tekabül eden tartışmalarda ise ağırlıklı olarak Maurice Blondel'in yaklaşımını -müfredata uygunluk sâikinin ötesinde- gerçekten benimsediği hissedilmektedir.²⁶ Yine ikinci bölümde Orta çağları ve İslam dünyasını da inceleyen Topçu, İslam felsefesinin büyük ölçüde Aristo ve Skolastik felsefenin tesirinde oluştuğu ve bu nedenle geri kaldığı yönündeki yaygın kanaati de paylaşmaktadır:

Geçmiş devirlerde yaşayan üstadların fikirlerini manevi otorite yoluyla kabul ettirmek isteyen skolastik düşünceli insanlara İslam dünyasında da daima rastlanmıştır. Sonraki asırlarda bunlar ağır basarak doğu dünyasının hakikatler aleminde ilerlemeyip yüzyıllarca yerinde saymasına sebep olmuşlardır.²⁷

Kitabın üçüncü bölümünden itibaren felsefenin temel sorunlarını ‘tenkitli’ bir biçimde inceleyip özetleyen Topçu, her konunun sonuna eklediği anahtar sorularla hem metnin ders kitabı özelliğini pekiştirmekte hem de konuları hangi açıdan ele alıp incelediğini tekrar vurgulamış olmaktadır.

Hatemi Senih Sarp, *Felsefe* (1955)

Birinci dönemde Zekeriya Kadri ile birlikte *Umumi Filozofî*'yi hazırlayan Haydarpaşa Lisesi felsefe hocalarından Hatemi Senih, ikinci dönemde yine liselerin son sınıfları için müstakil bir felsefeye giriş kitabı yazmıştır. Cemil Sena Ongun'un 1937 tarihli girişiyile benzerlikler taşıyan bu kitapta en dikkat

24 Nurettin Topçu, *Felsefe*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2006, s. 32.

25 A.g.e., s. 22-25.

26 A.g.e., s. 27, 29.

27 A.g.e., s. 28.

çekici husus dildeki sadeleşmedir. Bu dönemden itibaren yazılan ders kitaplarında her ne kadar *tekamül*, *ispat*, *tenkid* gibi kelimeler kullanılmaya devam etse de artık *filozofi* felsefeye, *feylesof* filozofa veya bilgine, *ilim* ise 'bilim'e dönüşmüştür. Filozof isimleri ise yer yer okunuşlarıyla verilse de genellikle orijinal halleriyle yazılmaya başlanmıştır. İçindekiler kısmına bakıldığında varlık-bilgi-değer üçgeni etrafında örülen günümüz giriş metinlerine oldukça yakın bir kurgusu olduğu görülmektedir. Felsefi düşüncenin mahiyeti ve filozofun kimliğine ilişkin malum girişten sonra "Felsefe ve Cemiyet" başlıklı ikinci bölümde özetle "cemiyet hayatının felsefi düşünüş üzerindeki etkileri" anlatılmakta,²⁸ kitap sırasıyla Felsefe Problemleri, Bilgi, Ahlak ve Sanat bölümleriyle sona ermektedir.

Hilmi Ziya Ülken, *Felsefeye Giriş I, II (1957-1958)*; Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş (1958)*

Neredeyse eşzamanlı olarak basılan Hilmi Ziya ve Mengüşoğlu'nun giriş kitapları Türkçe felsefeye giriş kitaplarının serüveni açısından bir kırılma noktasını teşkil eder. Konuları, kavramları, içerik ve üslupları açısından ortak bir çerçeve içinde gelişen Türkçe felsefe kitapları bu tarihlerden itibaren Batıcı ve muhafazakar eğilimler cihetinden belli belirsiz bir ayrışma yoluna gider. Bu ayrışmanın Batıcı eksenini İslam/Osmanlı/Türk birikimini tamamen görmezden gelerek felsefeyi Batı düşüncesinin doğal bir sonucu olarak görmeye ve ona eklemlemeye çalışırken, muhafazakar eksen bu eklemleme çabasına katılmakla birlikte İslam/Osmanlı/Türk felsefe geleneğini bir biçimde hesaba katma refleksi gösterir.

Bu genel kabul açısından bakıldığında Cumhuriyet dönemi felsefe tecrübesinin en yakın şahidi ve en etkin figürlerinden olan Hilmi Ziya Ülken felsefe meselelerine ideolojik ve siyasi tartışmalara itibar etmeksizin sakin ve bütüncül bir tavırla yaklaşmaya çalışmış, Cumhuriyet döneminin hemen her disipline yansıyan ikilemleri, tartışma veya tereddütler sanki Ülken'in dünyasına hiç uğramamıştır. İki cilt halinde bir yıl arayla basılan *Felsefeye Giriş*'in birinci cildi *Tabiat İlimleri Felsefe ve Metodolojisi* alt başlığı ile, ikinci cildi ise *Sosyoloji, Tarih, Psikoloji ve Din* alt başlığı ile basılmıştır. Genel giriş kitaplarıyla daha çok benzeşen birinci kitap, konu başlıkları açısından kendi içinde iki ana bölüme ayrılmaktadır. Birinci bölümde felsefenin tanımı ve mahiyeti, felsefi düşüncenin çeşitleri, felsefenin konusu ile 'bilgi' meselesi ele alınırken, ikinci bölümde doğrudan alet ilimleri ve deneysel ilimlere geçilmekte, mantık, matematik, fizik ve biyoloji felsefi açıdan incelenmektedir. Kitabın ikinci cildi ise "İnsan İlimleri" başlıklı bölümde "Tabiat İlmi Görüşünden İnsan İlimlerine Geçiş" yaparak, tarih, sosyoloji, psikoloji ilimlerinin genel

28 Hatemi Senih Sarp, *Felsefe*, Yeni Lise Kitapları, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1955.

bir özetinden sonra felsefi antropoloji, sanat, ahlak ve din konularına yoğunlaşmaktadır. Bugünkü tasnif açısından bakıldığında Ülken'in birinci kitabı fen bilimlerini, ikinci kitabı ise sosyal bilimleri felsefi açıdan inceleyen bir giriş mahiyetindedir. Neredeyse hiçbir disiplini dışarıda bırakmaksızın bütün bilimleri bir giriş kitabında bir araya getiren Ülken felsefeyi sosyal bilimlerin bir alt disiplini olarak görmemiş, tersine bugün sosyal bilimlere dahil edilen bütün disiplinleri Felsefe başlığı altında toplamıştır. Örneğin 19. yüzyılda bağımsız bir disiplin hüviyeti kazanan psikoloji veya sosyoloji ele alınırken, doğrudan bu bilimin tanımı, diğer bilimler arasındaki yeri, kurucusu ve önde gelen temsilcileri, temel kavramları ve problemleri ile günümüzde sosyolojinin durumu ve felsefe alanıyla özel bağlantılarına işaret edilmeksizin ve herhangi bir *Sosyolojiye Giriş* kitabından ayırt edilmeyecek şekilde özetlenip tekrarlanmıştır. Fizikten matematiğe, biyolojiden antropolojiye birçok disiplini "Felsefeye Giriş" başlığı altında bir araya getiren Ülken'in kitabı, bu yönüyle bir taraftan bütün bilimleri kuş bakışı özetleyen genel bir 'İnsan Bilimlerine Giriş' veya bir tür 'tasnif'ul-ulum' niteliği kazanmakta ancak aynı nedenlerle sistematik ve derinlikli bir giriş kitabı görünümünden uzaklaşmaktadır.

Önsöz kısmında dikkati çeken kritik hususlardan biri, Ülken'in kitabın yazıldığı dönemde yeterince fark edilmeyen ve başta fizik olmak üzere doğa bilimlerinde yaşanan devrimsel gelişmelerden haberdar oluşu, buna paralel olarak Türkiye'de geçerliliğini sürdüren kaba pozitivism karşıındaki eleştirel tutumudur:

Hele bugün kesinlik ve müspetlik bakımından bütün bilgilere örnek vazifesi görmek iddiasında olan fizikte cisimcikle dalganın, sürekli ile süreksizin, determinizm ile indeterminizm'in ne kadar iç içe girdiklerini, ilmin pratik alanına nüfuz eden bitmez tükenmez tartışmalar doğurduklarını gördükten sonra, Descartes ilminin ideali olan mekanizm ve determinizm şeklindeki açık ve seçik görüşe tereddütsüz katılmanın güçlüğü daha çok kendini belirtmektedir.²⁹

Ernest Renan'ın alevlendirdiği ve hemen her giriş kitabı yazarının bir biçimde dahil olduğu Yunan Mucizesi tartışmasına en kapsamlı cevabı veren, kritik zamanlarda bile Batıcı söylemlere pek itibar etmeyen Hilmi Ziya, buna karşın İslamcı veya Türkçü bir tavra da meyiletmez. Felsefeyi belirli bir coğrafyaya, millete, zihniyete hasretmek yerine "Felsefenin beşiği aynı zamanda birçok medeniyetlerde birbirine paralel olarak gelişen insan zihnidir" diyen Ülken, bilinebilecek bütün sırları keşfetmiş, hayatın ve felsefenin zıtlıklarını aşmış, kâf dağından dönen bir bilge edasıyla konuşur:

Mesele şurada ki, finalizm kadar mekanizm, unsurluluk kadar bütüncülük, determinizm kadar ihtimalcilik, bircilik kadar çokçuluk, hatta maddecilik

29 Hilmi Ziya Ülken, *Felsefeye Giriş*, I. Kısım, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963, s. V.

kadar hayatçılık aynı gerçeği açıklamaya yarıyor. Öyle ise bu görüşlerden hiç-biri mevhum olamaz. Onları zihnin icadı saymaya imkan yoktur. Fakat yine onların çelişik ve çatışkan olmaları bahanesile de kendilerinden vazgeçilemez. Hasılı, varlığa nüfuz için yaptığımız her hamlede mantıkımıza mukavemet eden yeni engeller, aklın kavrayamadığı yeni özlerle karşılaşırız. Bununla birlikte, özler bizim için mutlak surette bilinemez sahası olarak kalacak mıdır? Zannetmiyoruz. Çünkü insan zihninin binlerce yıldan beri yaptığı şey, bu zıtlıklar üstündeki bütünlüğün manzaralarından birine yaklaşmak ve yalnız onu sistemleştirmek üzere hakikatın bir manzarasını elde etmektir. Ancak hakikatin hiç bir manzarasına, ötekiler ‘yokmuş gibi’ bakmadıkça, yaklaşıma imkan olmadığını gördükten sonradır ki, insan düşüncesinin zıt nazariyeler üzerindeki başarılı ve ilerleyici med ve cezrini anlamak kabil olur.³⁰

Felsefe camiasına hakim olan Batıcı eğilimin tipik bir örneği olan Takiyettin Mengüşoğlu'nun girişi ise, bu yönelişin zihin haritasını sunması ve neden akim kaldığının ipuçlarını barındırması bakımından incelenmeyi hak eden önemli bir örnektir. Mengüşoğlu 1958 tarihinde ilk baskısı yapılan giriş kitabına iddialı bir önsözle başlar ve eserini “Batı dillerinde yazılan girişlerden ayırt eden” üç temel nokta bulunduğunu ileri sürer: Birincisi “hayatla bilim, felsefe ve sanat arasındaki ilişkiyi” kurmaya çalışması, ikincisi “felsefenin uğraştığı veya uğraşabileceği fenomen ve problem alanlarını tasvir ederek kendiliğinden on dört felsefe disiplini” ortaya çıkarması ve üçüncü olarak onun “Felsefe nedir?” sorusunu sormayıp, bunun yerine doğrudan “felsefe problemlerini tasvir ve tahlil etmeye çalışmasıdır”.³¹

Kitabının “felsefeye yerleşmiş olan birçok önyargıdan arınmış” olduğunu iddia eden Mengüşoğlu giriş kısmında felsefenin içeriği ve yöntemine ilişkin iki önemli ayrıma daha işaret eder. Ona göre bu metin Descartes'tan bu yana geçerliliğini sürdüren ve artık tarihte kalması gereken sistem felsefesi (“ism”ler felsefesi) yerine günümüz koşullarına uygun olarak “antropoloji”den (insan felsefesi) yararlanmayı amaçlamaktadır. Bu amaca uygun olarak klasik ‘felsefeye giriş tasnifleri’nden farklı olarak “etik, sanat felsefesi, bilgi teorisi, din felsefesi, tarih felsefesi ve metafiziği” yeni bir yöntemle ele almaya çalışmış “böylece bütün felsefe disiplinleri, ontolojik-antropolojik bir esasa dayatılmışlardır.”³² Diğer giriş kitaplarının neredeyse çekinerek yer verdiği ‘yerel, milli veya ideolojik meseleler’i Mengüşoğlu zaten ifa edilmesi gereken bir vecibe olarak görür. Ona göre “bilim ve felsefenin milletlerarası ortak problemleri yanında, onların yapıldığı memleketin problemleri üzerine eğilmesi de şarttır.” Dolayısıyla bu kitap “örneklerini memleketimizin problemlerinden almakta; ve memleketimizdeki problemler üzerinde” durmaktadır.

30 A.g.e., s. VI.

31 Takiyettin Mengüşoğlu, *Felsefeye Giriş*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1958, s. 9.

32 A.g.e., s. 11.

Mengüşoğlu ilerleyen bölümlerde gerçekten de bu vazifeyi hakkıyla ifa etmeye çalışır. Eğitimdeki yozlaşmadan çağdaşlaşma ve yenileşmeye kadar, tespit ettiği birçok sorunu çeşitli başlıklar altında gündeme getirir ve çözümler önerir. Bu kadar kapsamlı ve yenilikçi bir girişin elbette bazı kusurları olacaktır. Mengüşoğluna göre kitabın 'en önemli eksikliği', o dönemde sadece öğrenciler tarafından bilindiğini söylediği 'Felsefi Antropoloji'sinden önce yayınlanmış olmasıdır. Mengüşoğlu başka bir eksikliğe işaret ederken aynı zamanda bir üzüntüsünü de dile getirerek tamamlar önsözünü:

Bu kitabın başka önemli bir eksikliği de, yabancı (yani Latince ve Grekçeden gelen) kelimelerdeki şekil değişikliğinde ortaya çıkmaktadır: Örneğin ontologie, ontolojik; anthropologie anthropolojik ve bunlara benzer terimler. Bu konuda henüz yerleşmiş, değişmez bir karakter kazanmış genel bir kuralın olmamasına ve işin keyfilğe dayanmasına çok üzülüyorum.³³

Hilmi Ziya'da örneği görülen ve doğa bilimleri ile sosyal bilimleri adeta bir felsefeye giriş kitabında birleştirmeyi hedefleyen yaklaşımın Mengüşoğlu'nda da farklı bir açıdan benimsenmesi dönemin hassasiyet ve beklentilerini gösteren önemli bir veridir. Mengüşoğlu'nun on beş bölüme ayrılan epeyce detaylandırılmış İçindekiler kısmı varlık-bilgi-değer merkezli klasik tasnifi esas almakla birlikte çok sayıda ilave konu başlığını bir araya getirmiştir. "Çeşitli Felsefe Disiplinlerinin Fenomenolojik Bir Betimi" başlıklı birinci bölümü hemen her giriş metninin ilk konusunu oluşturan "Bilgi Teorisi" ile felsefeye giriş metinlerinde oldukça nadir rastlanan "Mantık" bölümü izler. Sanat felsefesinden dil felsefesine birçok alt disiplini ayrı başlıklar halinde inceleyen kitapta "Doğa Felsefesi" ve "Felsefi Antropoloji"nin müstakil başlıklar altında incelenmesi, son bölümde ise "Problem Olarak Felsefe Tarihi" başlığı ile felsefeye girişlerde hemen hiç değinilmeyen felsefe tarihi disiplininin ele alınması kitabın ayırt edici özellikleri arasındadır.

Mengüşoğlu önsözde zikrettiği 'hayatla ilişki kuran ve memleket meselelerine eğilen felsefe' vaadini daha çok yedinci bölümde *Tarihsel Varlık-Alanının Felsefesi* üst başlığı altında "Eğitim Kategorisi ve Gelenek Kategorisi" bölümlerinde yerine getirir. Eğitim kategorisini tarihsel varlık alanının en önemli determinasyonları arasında zikreden Mengüşoğluna göre "eğitim problemi, bütün sosyal problemlerin başında gelir." Aynı şekilde bozuk bir düzenin ıslahı da eğitim sisteminde yapılacak "topyekun bir devrim"den geçer.³⁴ Bu bölümde zaman zaman Doğu-Batı mukayeselerine de girişen Mengüşoğlu bilimin, felsefenin ve sanatın gelişimiyle ortaya çıkan *dinamik görüş* ile dine dayalı *statik/donmuş görüş* tarzını karşılaştırır. "Eğer bu dinsel görüş, bu dünyanın işleriyle, öbür dünyanın işlerini birbirinden ayırt etmeyen bir din-

33 A.g.e., s. 12.

34 A.g.e., s. 185, 186.

sel görüş ise, o zaman bu *statik* görüş, bu ‘donmuşluk’, onun taşıyıcısı olan ulusları bir çıkmaza sokar ve bütün gelişme olanaklarını ortadan kaldırır.”³⁵ Kuruluşu ve görüş tarzı yüzünden bir türlü bu sorunu aşamayan Osmanlı, kökten bir devrim yapamamış, bu gerçeği yani “yarım önlemlerle bizim Batılı bir görüş tarzının içine giremeyeceğimizi” ilk kez kavrayan kişi ise “büyük devlet adamımız Atatürk olmuştur.” Atatürk paragrafına eğitim bağlamında yer veren Mengüşoğlu’na göre “devrimimiz şekil bakımından Doğulu olan her şeyi, bütün ikilikleri ortadan kaldırmıştır” fakat “bu şeklin tümüyle iç kazanması için düşünsel bir kalkınmaya ihtiyaç vardır” ve bunun yolu da şüphesiz eğitimden geçmektedir.³⁶ Eğitimle ilgili tespit ve önerilerini sıraladıktan sonra daha genel bir alana, Gelenek kategorisine geçen Mengüşoğlu’na göre eğitimle birlikte statik/donmuş görüşü besleyen ikinci ve asıl neden gelenekçiliklerdir. Kitabın bu bölümlerinde bir felsefeye giriş kitabı yazdığını neredeyse unutmuş gözükürken Mengüşoğlu Doğu’ya ilişkin yıllarca biriktirdiği tespit ve eleştirilerini coşkulu bir dille anlatmaya koyulur. Gelenekçiliği “geleneklerin olumsuz şekli” olarak tanımlayan Mengüşoğlu gündelik hayat pratiklerinden soyut düşünme biçimlerine kadar akla gelebilecek bütün olumsuzlukları hiçbir istisnaya işaret etmeksizin kategorik olarak Doğu kültürüne atfeder: Doğulunun hayatı ikiliklerle doludur, ev hayatı kamu hayatından ayrıdır, Doğulu genel bir ekonomi düşüncesinden yoksundur, Doğulu zaman karşısında kayıtsızdır, “Tesbihin Doğulunun günlük hayatına ait olması, üzerinde durulması gereken bir fenomendir.” “Halbuki Batılının zaman hakkında kesin bir bilinci vardır ve bu da açık deyimini, birçok dillerde kullanılan İngilizce şu sözde bulur: ‘Time is money’ (vakit nakittir).”³⁷ Buna karşın Doğulu tembeldir, Doğu’da ölçsüzlük ve keyfilik geçerlidir, Doğulu despottur, ikiyüzlüdür. Akla gelen hemen bütün kötülükleri ve hastalıkları Doğu’ya atfeden Mengüşoğlu doğal olarak bütün erdemleri ve olumlu özellikleri de Batı’ya yükler. Mengüşoğlu’nun benzeri metinleri gibi *Felsefeye Giriş*’inde de hocası Nicolai Hartmann’ın etkisi açıktır. Almanca kaynakların arasında hemen fark edilen Hartmann atfları neredeyse bütün başlık ve bölümlere yayılmıştır. Ağırlıklı olarak Almanca kavram ve isimlerle dolu dizin kısmında ise Atatürk’ün dışında sadece iki Türk ismi kendine yer bulmuştur: Ziya Gökalp ve Yunus.

Selahaddin Hilav, *Felsefe El Kitabı* (1970)

Selahaddin Hilav’ın *Felsefe El Kitabı*, yazılış yöntemi, içeriği ve üslubuyla diğer giriş kitaplarından bütünüyle ayrılır. Bir giriş metninde olması gereken konu ve problemleri Batı’da başarılı örnekleri bulunan soru-cevap tekniğiyle

35 A.g.e., s. 186.

36 A.g.e., s. 187.

37 A.g.e., s. 193.

incelemeye çalışan Hilav herhangi bir giriş ve önsöz koymadığı kitabına doğrudan “Felsefe sözünün kaynağı ve anlamı nedir?” sorusuyla başlar. Hilav'ın başlangıçla ilgili cevapları Yunan Mucizesi etrafında geliştirilen standart ifadelerin tekrarıdır. Kitabının sonunda yer alan İçindekiler kısmı Hilav'ın esas aldığı yöntemi ifşa eder: Felsefe Nedir? sorusuyla başlayan birinci bölümü İlkçağ, Ortaçağ ve Yakınçağlarda Felsefe başlıklı diğer bölümler izler. Böylece bir yandan genel felsefeye giriş kitaplarının kullandığı kalıplaşmış kronolojik çerçeveyi kullanırken, diğer yandan felsefeyle ilgili seçtiği yüz soru etrafında kalıpları aşan bir soruşturma yapmayı dener. Hilav'ın kitabına özgünlüğünü kazandıran son bölümde ise sözü 'kendi hikayemiz'e getirerek “Bizim Gerçeğimiz ve Felsefe” başlığı altında Marxist ideolojiden hareketle Anadolu'nun ve Türklerin felsefe serencamını ele alır. Kitabının sonuna eklediği küçük felsefe sözlüğü ise seçilen kelimeler ve verilen karşılıklar bakımından incelenmeye değerdir.

Hilav'ın üçüncü bölümde ele aldığı Ortaçağda Felsefe ilk bakışta zannedildiği gibi Hristiyanlık düşüncesini esas alan Avrupa merkezli sorulara değil, tersine ağırlıklı olarak İslam düşüncesine ve Müslüman filozoflara ayrılmıştır. “İslam düşüncesinin temel özellikleri ve ana problemleri nelerdir?” sorusuyla başlayan bu kısımda kelam, felsefe ve tasavvufla ilgili genel bilgilere yer verilmiştir. Bu genel tabloya pek uygun düşmeyen ayrıksı unsur “Şeyh Bedreddin maddeci bir filozof mudur?” sorusudur. “Bedreddin'in sosyalist bir toplum felsefesi ileri sürdüğü” ve “genel olarak batınîlikte ve tasavvufta 'eşitlik' fikrinin toplum gerçeklerine yöneltilmesi ve uygulanması konusunda bir eğilim ve devrimci bir tutum olduğunu” söylese de Hilav bu soruya kolayca evet diyemez.³⁸ Dördüncü bölümde ele aldığı “Yeniçağlarda Felsefe”de ise Rönesans düşüncesinden başlayarak Descartes, Spinoza, Locke, Leibniz, Berkeley, Hume, Kant ve Hegel'in en genel biçimlerini yorumlar ve buradan asıl hedefine, Marx'ın *tarih*, *maddeci diyalektik* ve *toplum* tartışmalarına geçer. Son bölümde yer alan “Bizim Gerçeğimiz ve Felsefe” bölümünün anahtar sorusu ise şudur: “Anadolu Türk toplumunda felsefe niçin ortaya çıkmamıştır?” Soru zordur ama cevabı da basittir: Çünkü Anadolu'da fert ve sınıf bilinci gelişmemiştir.³⁹ Osmanlı'nın da dahil olduğu Yakın Doğu'daki siyasi organizasyonlarda din ve ideoloji felsefenin yerini almış, felsefi düşünce sona ermiştir (s. 163). Sorunu fark eden ancak çözümü taklitçilikte gören İslahat devri aydını “Batıdan Le Play'nin 'toplumsal bilimler' metodunu ya da Durkheim'in 'sosyolojisi'ni getirmekle her derde deva bulacağını sanır” (s. 167). Sorunun 'taklitçilik' (s. 167) ve Batılılaşma ile çözülemeyeceğini savunan Hilav tartışmanın devamında Batılılaşma karşısındaki tutumunu daha da keskinleştirir:

38 Selahaddin Hilav, *100 Soruda Felsefe El Kitabı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1970, s. 71.

39 A.g.e., s. 160.

Batılılaşma bizde, hakim durumlarını yeni şartlara (yeni ekonomik ve tarihi şartlara) uydurmak ve sağlamlaştırmak isteyen hakim zümrelerin ideolojik silahıdır. Batılılaşma, gerçek ıslahat hareketlerine girişmeden ıslahat yapmak; devrimci hareketin gereklerini yerine getirmeden 'devrim' yapmaktır.⁴⁰

Kitabın sonuna eklenen küçük sözlükte dikkat çeken hususlardan biri *anti-nomi, dasein, diyalektik, egzistansiyalizm, epistemoloji* gibi Avrupa menşeli kavram ve sözcükler kadar *cevher, cüz'i, ihsas, külli, mevzu, muhayyile* gibi yerli kavram ve sözcüklere de yer verilmesidir. Hilav'ın aşına olduğu anlaşılan geleneksel ifade ve kavramlar kimi zaman uzun cümlelerle kimi zaman eşanlamlılarıyla karşılanmaya çalışılmış, örneğin *teemmül* içdüşünme, *tenakuz* çelişme, *tarif* tanım, *tazammun* işlem, *terkip* ise sentezle eşleştirilmiştir.

Nermi Uygur, *Felsefenin Çağrısı* (1961)

Cumhuriyet dönemi telif kitapları arasında eksikliği açıkça hissedilen giriş metinlerden biri de Heidegger veya Jaspers'ın girişlerine benzer bir 'Filozof Girişi'nin bulunmayışıdır. Bir filozofun giriş metnini sıradan bir felsefecinin-kinde ayıran temel unsur, onun içerik açısından tutarlı ve özgün bir felsefi sistem çerçevesinde kaleme alınmış olması, temel kavramları yeniden tanımlaması veya kendine mahsus kavramlar geliştirmesi, üslubu ve dilinin de doğal olarak aynı sistem çerçevesinde biçimlenmesidir. Bu ayrım açısından Türkçe teliflere bakıldığında dört başı mamur bir filozof metni bulunmadığı malumdur ancak filozofça metinler de yok değildir. Bu örneklerden ilki, İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü hocalarından Nermi Uygur'un *Felsefenin Çağrısı*, ikincisi ise tam olarak bu kategoride değerlendirilemese de yine aynı bölümden ve Uygur'un öğrencisi olmuş Teoman Durallı'nın *Felsefe-Bilime Giriş*'idir. Uygur'un kitabı kendi ifadesiyle "felsefenin felsefesi üzerine beş denemeyi" kapsamaktadır. Her biri aynı zamanda kitabın beş bölümünü oluşturan bu denemelerden ilki 'Felsefe Nedir?' sorusuna, ikinci bölüm 'felsefede temellendirme' sorununa, üçüncü ve dördüncü denemeler daha çok metafizik tartışmasına odaklanmakta, son bölüm ise felsefe tarihi ve filozof ilişkilerine değinmektedir. Kitap hakkında uzun tasvirler yapmak yerine onun meseleye bakışını doğrudan, 1961 yılında yazılan önsözünden hareketle yansıtmak daha doğru olacaktır. "Yalnız filozoflara değil, genel okurlara da seslenen" ve amacı açısından "Felsefe nedir?" sorusuna "belli bir aydınlık getirmeye savaşan" kitabın yöntemi ise felsefeyi "anlamıya, felsefeyi felsefe yapan nitelikleri, her kez ayrı bir yaklaşmayla önyargısız tasvir etmeye" dayanmaktadır.

Nermi Uygur'un kitabı, ilk bakışta standart giriş metinlerden radikal biçimde ayrılıyor görünse de ele aldığı konular ve ulaşmaya çalıştığı sonuçlar açısından gerçekte yeni bir şey söylemez. Kendi başına özgün ve tutarlı bir

40 A.g.e., s. 164.

felsefi sisteme dayanmadığı için filozof metni sınıfına yerleştiremeyecek bu 'çağrı'nın ayırt edici özelliği anlatım dili ve üslubundaki farklılıktır. Standart bir giriş kitabında 'felsefenin zorluğu, felsefeyi tanımlamanın güçlüğü' hakkındaki malum ifadeler *Felsefenin Çağrısı*'nda şöyle dile getirilir:

Tuhaf mı tuhaf bir çalışma alanıdır şu felsefe denen şey: çok kez bir sis bürümüşdür ortalığı. Değil yolu aradabilir felsefeye düşenler, filozoflar bile sık sık nerede olduklarını göremezler. Bu durumu, kurulu düzenleri bozmada adı kötüye çıkan çağımızın o altüst edici hızına yükleyemeyiz. Daha başlangıcından beri felsefenin yerini belirlemede güçlük çekilmiştir.⁴¹

Kitap boyunca devam eden bu edebi üslup, felsefe girişlerinin temel problemlerinden seçilen kesitlerin uzun paragraflarla, devrik cümlelerle ve zaman zaman türetilmeye çalışılan yeni kelimelerle tasvirinden ibarettir. Ancak seçilen hiçbir felsefi soruya açıkça anlaşılır ve berrak bir sonuç/hüküm cümlesi layık görülmez. Örneğin birinci bölümde "Bu denemede kendime verdiğim ödev: ne kılıkta ortaya çıkarsa çıksın, hangi araştırma durumuna yol açarsa açsın, katkısız bir felsefe sorusunun tipik yapısını incelemektir"⁴² şeklinde beyan edilen hedef, bölüm sonuna kadar devam eden sayfalarda yapılan uzun tahlil ve tasvirlerle rağmen kısaca özetlenebilir, açıkça anlaşılabilir somut bir neticeden mahrum bırakılmıştır. İlk "Felsefe Nedir?" terkindeki 'nedir'e, sırasıyla bu soruyu soran filozofa, soru sorma modlarına, lisanın kendisine vs. odaklanan bu soruşturmadan felsefe için esas olanın bizatihi soru sormanın kendisi olduğu kanaati uyandırılmakta, fakat somut olarak bu soru yine ortada bırakılmaktadır. Nermi Uygur'la gelişen bu üslubun dönemsel olarak belirli çevrelerde, özellikle Uygur'un kimi öğrencileri arasında yayıldığı ve farklı tonlarda sürdürülmeye çalışıldığı görülmektedir. Betül Çotuksöken'in yazılarında, örneğin "Türk Dilinde Üretilen Felsefi Söyleme İki Örnek" başlığı altında Takiyettin Mengüşoğlu ve Nermi Uygur'u incelediği *Felsefi Söylem Nedir?* başlıklı kitabında bu izleri görmek mümkündür:

Ayrıca T. Mengüşoğlu, felsefi söylemin fenomenal tabanına öncelik vermekle, dile getirdiklerinin imlemini fenomenlerin kendisinde görmekle kendine özgü anlam kuramını da açığa vurmaktadır denebilir.⁴³

Kullandığı dil ve üslubun dışında Nermi Uygur'un çağrısını öteki giriş kitaplarından ayıran bir başka özellik ise yazıldığı coğrafyayı, kültürü, medeniyeti vb. ele verecek hiçbir ipucunu barındırmamasıdır. *Felsefenin Çağrısı*, İslam/Osmanlı/Türk kültüründen herhangi bir kavram, mesele veya filozofa yer vermediği gibi, güncel tartışmalardan veya ideolojik imalardan da

41 Nermi Uygur, *Felsefenin Çağrısı*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayinevi, 1971, s. 3.

42 A.g.e., s. 5.

43 Betül Çotuksöken, *Felsefi Söylem Nedir*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2000, s. 151.

bilerek uzak durmaktadır. Filozofça bir metin olarak herhangi bir kaynakça içermeyen kitap, seçilen bazı Batılı kavram ve filozof isimlerinden oluşan bir dizin ile sona ermektedir.

Nihat Keklik, *Felsefenin İlkeleri, Felsefeye Giriş I, II* (1978)

Hem Cumhuriyet ideallerine uygun hem de milliyetçi-muhafazakar tonda yazılan Nihat Keklik'in kitabı, 1978'de yayımlanan *Felsefe: Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynakları* başlıklı kitabın genişletilerek basılmış versiyonudur. Başlıktaki 'ilkeler' ibaresini 'mebadi'nin karşılığı olarak kullandığını vurgulayan (s. XII) Keklik, giriş kısmında öncelikle lisanla ilgili tutumunu belirginleştirir:

Dilde aşırılık iyi bir şey olmadığı için, hemen herkesin anlayacağı ifade ve kelimelerle yazmaya çalıştım. Bu kelimelerden bir kısmı, 'yenidir ve uydurmadır' bahanesiyle, bazı kimseler tarafından itirazla karşılanabileceği gibi, bazı terimler de 'eskidir veya Arapçadır' iddiasıyla, diğer bazı kimselerin itirazına uğraması muhtemeldir. Maksadım, şuna buna yaranmak değil, mümkün olduğu kadar anlaşılır bir dil kullanmaktır.⁴⁴

Yazara göre "kitabın nüvesini teşkil eden anafikir, 2500 senelik düşünce tarihinde, *Türk-Islam Filozofları'nın* ve *Felsefesi'nin* önemli bir yer tuttuğunun belirlenmesidir. Amaç ise gençlerimize bu gerçeği göstermektir." Keklik kitabında hemen her fırsatta ve aşırıya kaçacak biçimde bu gerçeği vurgulamaya çalışır. Buna mukabil felsefi geleneğin Batı'ya has kılınmasına ve özel olarak Yunan'la başlatılmasına da şiddetle karşı çıkar. Keklik'in giriş kısmında detaylı olarak ele aldığı Yunan Mucizesi tartışması da aynı tepkinin izlerini taşımaktadır:

Bu gelişme safhalarının *İlkçağ Yunan Felsefesi* ile başladığını düşünmek elbette ki mümkün değildir. Çünkü *Pitagoras, Tales, Platon, Aristoteles, Plotinus* vs. gibi İlkçağ filozoflarının, kendilerinden önceki düşünce ve ilim akımlarına neler borçlu olduğunu, iyice bilmekteyiz.⁴⁵

Keklik, Aydın Sayılı'nın *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*⁴⁶ başlıklı eserine atıfta bulunları ilave etmektedir: "Büyük bilginimiz Ord. Prof. Aydın Sayılı hocamız da *pozitif ilimler*'de gerçek mucidlerin Grekler olmadığını kesinlikle ortaya çıkarmıştır."⁴⁷ Cumhuriyet dönemi giriş kitaplarının büyük çoğunluğunda bir biçimde Yunan Mucizesi'ne değinilmesi, bu tartışmanın özellikle ikinci ve üçüncü dönemlerde aşırı önemsendiğinin göstergesidir. Ancak Yunan Mucizesi'ne karşı geliştirilen bu ortak tavrın

44 Nihat Keklik, *Felsefenin İlkeleri: Felsefeye Giriş*, İstanbul: Doğu Yayınları, 1982, s. XIV.

45 A.g.e., s. IX.

46 Ord. Prof. Dr. A. Sayılı, *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1966.

47 Nihat Keklik, *Felsefenin İlkeleri, Felsefeye Giriş I*, s. X.

kaynağı farklılaşmakta, kimi örneklerde milliyetçilik (Mübahat Küyel), kimi örneklerde ise muhafazakarlık (Nihat Keklik) refleksi öne çıkmaktadır.

İki ana bölümden oluşan kitabın içerik kısmı üç alt başlıktan oluşmaktadır. Başlangıç kısmında *felsefe* kavramı ve felsefenin Batı ve İslam dünyasındaki tanımları ele alınmakta, bu bölümün sonunda Keklik 'hikmet binası' adını verdiği yeni bir tanım teşebbüsünde bulunmaktadır. Genel anlamıyla hikmeti çok katlı bir binaya benzeten Keklik'e göre, bu binanın temeli mantık, katları farklı medeniyetlerin düşünsel üretimleri, odaları alt disiplinler ve bilimler, nihayet çatısı da felsefenin kendisidir.⁴⁸

Bu metafordan hareketle ikinci bölüme yani tanımını yaptığı felsefenin tarihine geçen Keklik sırasıyla hikmet binasının birinci katını (ilkçağlar), ikinci katını (Hristiyanlık ve tercüme hareketleri), üçüncü katını (Türk-İslam filozofları) ve dördüncü katını (Yeni Çağ Avrupa filozofları) inceler. Kitabın son bölümünde ise katları ve odaları kısaca tanımlanan bu 'binanın' temel problemleri ele alınır. Yazarın bu problemleri ele alış biçimi ve sırası da yine İslam Felsefesi geleneğini hatırlatan bir tarzda akılla ilgili kavramlardan ve bilgi problemlerinden başlar, sırasıyla mantığın tarifi ve bölümlerinden geçerek ahlak, metafizik, kozmoloji, astronomi, fizik, tıp ve psikoloji ile sona erer.

Türk (ve diğer İslam) filozoflarının da en azından 500 yıl bütün dünyaya önderlik ettiğine işaret eden Keklik "bu gibi hususları gençlerimize öğretebilmek için", Türk-İslam felsefesini tanıtmayı inceleyecek bir anabilim dalı ihtiyacını karşılamak amacıyla açılan İstanbul Üniversitesi bünyesindeki Türk-İslam Felsefesi Bölümü'nün hayati önemine işaret etmektedir. "Şimdiye kadar birçok filozof yetiştirdik fakat şimdi aramızdan filozof niçin çıkmıyor?" sorusunun da Keklik için gayet basit bir cevabı vardır:

Çağdaş düşünürlerimize, sadece kendimiz 'filozof' diyoruz ama Avrupalıların bundan haberi yok; hatta olsa da umursamaz görünüyorlar. Bunun sebebi gayet basittir çünkü bir yandan çağdaş düşünürlerimize 'filozof' ünvanını vermek konusunda söz birliği edemiyoruz, diğer yandan da Avrupalılar, 'filozof' olmayı kendi tekellerinde tutmaktan başka bir şeye razı görünmüyorlar ki biz de boyun eğmekteyiz.⁴⁹

Keklik Türk felsefecilerinin eserlerinin okunması için Avrupa dillerinde yazılması fikrine de açıkça karşı çıkar. Ona göre nasıl ihtiyaç duyanlar Avrupa dillerini öğreniyorlarsa, aynı şekilde Türkçeyi de öğrenmelidirler. Dolayısıyla "Türkçe dışında yayın yapmak, milli kültürümüz hesabına iyi bir şey değildir", yapılsa da yararı olmayacaktır (s. XI). O halde yapılacak tek şey vardır:

48 A.g.e., s. 37, 38. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Hüsamettin Erdem, Keklik'in 'Hikmet Binası' metaforunu şu kitapta resmetmiştir: Hüsamettin Erdem, *Bazı Felsefe Meseleleri*, Konya: Sebat Matbaacılık, 1999, s. 33.

49 Nihat Keklik, *Felsefenin İlkeleri*, *Felsefeye Giriş*, s. XI.

“*Taklid* hevesinden (ve onun mükafatı olarak, Avrupalılardan *madalya* beklemekten) vazgeçerek, milli felsefemize ağırlık ve önem verelim.”⁵⁰ Görüldüğü üzere muhafazakar eğilimleriyle öne çıkan Nihat Keklik ile sosyalist görüşler taşıyan ve nihai çözümün “devrim”den geçtiğine inanan Selahattin Hilav zıt kutuplarda yer almalarına rağmen en azından çözümün birinci aşamasında (taklitçiliği reddetme) buluşmaktadırlar. Kitaptaki genel üslup ve yöntemle ilişkin dikkat çekici noktaları şöyle sıralamak mümkündür: Felsefi kavramlar ve terimler genellikle etimolojik açıklamasıyla birlikte verilmekte, bu kısa tahlil çerçevesinde benzerlerinin aksine İngilizce, Fransızca ve Almanca karşılıklarıyla birlikte bu ibarelerin mümkün merteye ‘eski Türkçe’ karşılıkları da zikredilmekte, yabancı filozofların, yer ve kitap isimlerinin Türkçe okunuşları da genellikle parantez içinde yazılmaktadır. Yeri geldikçe ayetlere, hadislere, İslam Düşüncesi geleneğindeki menkıbe ve deyişlere çekinmeden yer veren kitap boyunca Darwinizm ve materyalizm gibi görüş veya ideolojilere karşı sürekli bir itiraz ve eleştiri, buna mukabil alttan alta Allah’ın varlığını ispat çabası sezilmekte, öte yandan Türklük vurgusu özellikle İslam Felsefesi bağlamında bütün kitap boyunca kendini hissettirmektedir.

III. Dönem (1980-2000)

Türkçe giriş kitaplarının üçüncü dönemde dil, içerik ve yöntem açısından ortak bir çerçeve kazandığı, önceki dönemlerden kalma alışkanlık ve üslupların kısmen sürdürülmesine rağmen, felsefeye giriş kitaplarının yeni bir çehreye kavuştuğu görülmektedir. Yöntem açısından üçüncü dönemi öncekilerden ayıran başlıca özellik, giriş kitaplarının Kıta felsefesi veya analitik felsefe gelenekleri açısından belli belirsiz ayrışması, en azından ikisi arasında dengeli bir tutum takınma ihtiyacıdır. Dönemin önemli özelliklerinden biri de giriş kitaplarındaki Fransızca kaynak, referans ve atıfların yerlerini neredeyse tamamen İngilizceye bırakmasıdır. Varlık-bilgi-değer üçgeninden ayrılmasalar da sosyal bilimlerden doğa bilimlerine çok geniş bir konu yelpazesine sahip olan önceki dönem giriş kitaplarına nazaran bu dönem giriş kitaplarının içeriğinin sadeleşmesi de ayırt edici özellikler arasına dahil edilebilir. İkinci dönemin siyasi, sosyal ve ideolojik tartışmalarından büyük ölçüde arınmaya başlayan bu dönemin giriş kitapları, felsefenin tanımı ve mahiyetini konu edinen genel bir giriş ile felsefe disiplinleri ve felsefe problemlerini konu edinen standart içeriğine kavuşmaya başlar. İlk dönem giriş kitaplarında, özellikle başlangıç bölümlerinde sıkça rastlanan ve Milli Eğitim Bakanlığının ilan ettiği programdan kaynaklandığı anlaşılan içerik ile kısa medeniyet tarihleri, milletlerin felsefe ile ilişkileri gibi büyük ve kuşatıcı tartışmalara üçüncü dönemin giriş kitaplarında rastlamak zorlaşır. İşaret edilmesi gereken önemli gelişmelerden

50 A.g.e., s. XI.

biri de aralarında Randall, Buchler ve Ajdukiewicz'in girişleri gibi nitelikli örneklerin de bulunduğu tercüme kitapların sayısında yaşanan gözle görülür artıştır.

İhsan Turgut, *Felsefenin Temel Sorunları: Giriş* (1991)

Dokuz Eylül Üniversitesi'nden İhsan Turgut, Anglosakson felsefe girişlerine öykünen kitabında felsefenin başlangıcı sorunu, Yunan Mucizesi, eksen çağlar gibi klasik tartışmalara değinmeksizin doğrudan felsefenin tanımı, yöntemi ve problemlerine yönelmiştir. Kısa önsözde felsefenin temel sorularını yine felsefe içinde kalarak analiz etmeye, yani "felsefe içinde felsefe yapmaya" çalıştığını ve genel okuyucunun yanı sıra özellikle yüksek okul ve fakültelerdeki öğrenci kitlesini hedeflediğini belirten Turgut, hem sistematik bilgi kuramının hem de metafiziğin ilk kez bir arada ele alınmış olmasını kitabının temel özelliği olarak zikreder. İçindekiler kısmına bakıldığında varlık-bilgi-değer üçgeni üzerine kurulan klasik tasnif biçimine sadık kalınmakla birlikte ele alınan her başlığın felsefi bir problem formunda tartışıldığı görülmektedir. Buna göre felsefenin tanımı ve sınırları *felsefenin tanımı ve konusu sorununa*, Metafizik, *metafizik sorununa*, Epistemoloji, *bilgi sorununa* Ahlak ve Değer alanı ise *değerler sorununa* dönüştürülmüştür. Giriş kısmında felsefi tavrın özellikleri ile felsefenin olgu ve olayları ele alırken izlemesi gereken yöntem ve kriter tartışmalarına yer veren Turgut sonuçta analitik felsefeye mensubiyetini ifade eder:

Felsefenin işlevi reçel kavanozuna giren sineğe çıkış yolunu göstermek, onu özgürlüğüne kavuşturmak olmuştur. İnsan zihninde (bir reçel kavanozu gibi) tutuklu olan düşünceleri özgürlüklerine kavuşturmadır. Analitik felsefe, öyle sanıyorum ki bu işlevi daha iyi yerine getirmektedir.⁵¹

Yazar, ilahiyat kökenli bir felsefeci olmasına rağmen bu kitabında İslam/Osmanlı/Türk düşüncesine hemen hiç değinmemekte, kısmen değindiği diğer kitaplarında ise iç karartıcı bir tablo çizmektedir.⁵² *B. Russell ve L. Wittgenstein'da Mantıksal Atomculuk* başlıklı doktora tezinden ve *Mantıksal Atomculuk*⁵³ başlıklı kitabından büyük oranda yararlandığı anlaşılan Turgut'un dipnotlarında bu etki açıkça hissedilir. Atıflar açısından bakıldığında Russell ve Wittgenstein'a ilaveten Ayer, Randall-Buchler ile Ajdukiewicz ve Searle öne çıkan isimler arasındadır. Giriş kitabında diğer giriş metinlerinin vazgeçilmez unsuru sayılan felsefe disiplinlerine yer vermeyen Turgut, bunun yerine 'zihin ve beden ilişkisi', 'şüphencilik ve kesinlik', 'algı', 'anlam', 'özgür irade' gibi temel felsefe problemlerini müstakil konu başlıkları olarak ele alır. On bir bölümden oluşan içerik, değerler sorunu dahilinde incelenen *felsefe ve*

51 İhsan Turgut, *Felsefenin Temel Sorunları: Giriş*, İzmir: Bilgehan Matbaası, 1991, s. 10.

52 İhsan Turgut, *Felsefi Sorgulamalar*, İzmir: Anadolu Matbaası, s. 247.

53 İhsan Turgut, *Mantıksal Atomculuk*, İzmir: Karınca Yayınları, 1989.

yaşamın anlamı sorunu ile tamamlanır. Kuşatıcı ve özgün bir girişten ziyade İngiliz analitik felsefesinin belirli bir yönüne aracılık eden Turgut'un girişi, ideolojik ve siyasi göndermelerden uzak durmaya çalışmakta, anlam sorununu ele alan sonuç bölümünde ise hayata anlamını kazandıran en yüksek değer olarak insanın 'iz bırakma' güdüsüne işaret etmektedir.⁵⁴

Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş* (1994)

Ahmet Arslan'ın ilk baskısı Vadi Yayınları tarafından, 1994 yılında yapılan *Felsefeye Giriş*'i, 2011 yılında 15. baskıya ulaşarak Cumhuriyet Tarihi boyunca en çok basılan, dolayısıyla geniş kitlelere ulaşma açısından kayda değer bir başarı sağlayan tanınmış bir giriş kitabıdır. Arslan'ın kitabına bu başarıyı kazandıran husus, popüler felsefe kitapları gibi genel okuyucu kitlesine ulaşma becerisinden çok, muhtemelen iyi bir ders kitabı olarak kabul görmesidir. Ders kitaplarının baskı adedini artırmasında Türkiye'de sayıları giderek çoğalan felsefe bölümleriyle lisans ve lisansüstü felsefe eğitimi veren kurumların etkisi vardır. Ahmet Arslan'ın kitabında dikkati çeken ilk husus, onun kuşatıcı ve dengeli yönüdür. Yazarın kendisi de bu vasıfların gereği olarak önsöz kısmında Türkçede zaten sınırlı sayıda bulunan felsefeye giriş metinlerinde gördüğü kusurlara dikkat çekmekte, bu kusurları kendi imkan ve yöntemleriyle gidermeye çalışmaktadır. Bu kusurların daha önce Randall ve Buchler'den yaptığı tercümenin önsözündeki cümlelerin birebir tekrarı olduğu hatırlanırsa Arslan'ın bunları esas ve kalıcı kusurlar olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Bu kusurlardan önemli gördüklerim a) yazarlarının mensup oldukları felsefe akımlarının bakış açısını gereğinden fazla yansıtmaları, b) felsefenin aynı ölçüde değer taşıyan disiplinlerinden bazılarını diğerlerinin aleyhine ihmal etmeleri, c) nihayet özellikle yabancı dillerden yapılan çeviri eserlerinde, felsefe tarihi içinde yer alan İslam filozoflarının ad ve eserlerinden, katkılarının söz edilmemiş olmasıdır.⁵⁵

Olabildiğince tarafsız bir dil kullanarak, temel felsefe disiplinlerini ve kalburüstü İslam filozoflarını elden geldiğince metne dahil ederek söz konusu kusurları gidermeyi amaçlayan kitap, ister telif isterse tercüme yoluyla olsun 1990'lı yıllara kadar birikmiş olan Türkçe *Felsefeye Giriş* metinlerinin 'standartlaşmış bir özet/örneği' mesabesinde. Alışlageldiği üzere birinci bölümde felsefenin tanımı, sınırları, ilişkileri, felsefi bilginin özelliği ve temel felsefe disiplinleri gibi konular sıralanır. Neredeyse kitabın kısa bir özetinin yapıldığı birinci bölümden sonra doğrudan felsefe disiplinlerine geçilmektedir. Felsefe disiplinleri de yine çoğu benzeri gibi Epistemoloji ile

54 İhsan Turgut, *Felsefenin Temel Sorunları: Giriş*, s. 167.

55 Ahmet Arslan, *Felsefeye Giriş*, İstanbul: Vadi Yayınları, 1994, Önsöz.

başlar, Bilim Felsefesi, Varlık Felsefesi, Ahlak Felsefesi, Siyaset Felsefesi, Sanat Felsefesinden sonra Din Felsefesi ile tamamlanır. Yeni baskılarda bu listeye Eğitim Felsefesi de eklenmiştir. Ancak yukarıda değinilen dengeci tutumuna rağmen analitik felsefenin genel varsayımlarına, problemlerine ve dil felsefesi gibi bu geleneğin öne çıkardığı problem ve konulara gerektiği kadar yer verilmemiş, bu birikim sadece bilgi felsefesinin bir alt başlığı olarak kısaca zikredilmiştir. Aynı şekilde kitabın giriş bölümünde felsefi düşüncenin başlangıcı ve eksen çağlarla ilgili muhtasar bir özetin bulunmayışı da kitabın kuşatıcılık özelliği ile telif edilemeyecek bir ihtiyaç olarak dile getirilebilir.

Ahmet Arslan'ın girişi kısmi değişikliklerle 1998 yılında İnkılap Kitapevi tarafından lise öğrencileri için ayrıca basılmıştır. İçerik, dil ve üslup olarak asıl metinden ciddi farklar taşımayan lise kitabında doğal olarak bazı eklemeler ve çıkarmalar yapılmıştır. Örneğin hemen her lise kitabında yer alan Atatürk paragrafı, normal baskılarda bulunmadığı halde, lise versiyonunda Siyaset Felsefesi başlığı altında, çağdaş siyaset sistemlerinde bireyin ve devletin hakları tartışmasında, Türkiye Cumhuriyeti örneği bağlamında yer almıştır:

Atatürk tarafından kurulmuş olan çağdaş Türk devleti, anayasal demokratik bir hukuk devletidir. Çağdaş Türk devletinde egemenlik, halka ve millete aittir. Millet, bu egemenliğini seçmiş olduğu temsilcileri eliyle kullanır.⁵⁶

İslam Felsefesi, belirli yönleri ve önde gelen temsilcileriyle hem doğrudan yazarın çalışma sahası içinde olduğu hem de önsözde vaat edilen çerçeveye uygun olacak şekilde bilinçli olarak kitaba dahil edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında başta Gazzali olmak üzere İbn Haldun, İbn Rüşd ve İbn Sina çeşitli vesilelerle karşımıza çıkarlar. Gazzali daha çok kelam tartışmalarını da içeren Din Felsefesi bağlamında, İbn Sina Varlık Felsefesi Bölümü'nde müstakil bir başlık olarak, İbn Rüşd giriş kısmında bilgelik sevgisi bağlamında, İbn Haldun ise *Mukaddime*'ye atıfla doğal olarak Siyaset Felsefesi başlığı altında zikredilmiştir. Kitabın lise versiyonunda bu listeye Ahlak Felsefesi başlığı altında meşhur Türk Tasavvuf Büyükleri, Hacı Bektaş, Yunus ve Mevlana da eklenir. Kitap konuları ele alış tarzı bakımından önceki dönemde yazılan giriş kitaplarının tipik bir tekrarı olmadığı gibi, onlardan radikal bir kopuşu da yansıtmaz.

Ş. Teoman Duralı, *Felsefe-Bilime Giriş* (tarihsiz)

Teoman Duralı'nın başlangıçta değinilen giriş kitabı türlerinin hemen hiçbirine tam olarak dahil edilemeyen *Felsefe-Bilime Giriş*'i, Türkçe girişler arasında filozof üslubuna en yakın metindir. Kitapta okunabilen bütün cümleleri kendisi kuran ve kullanılan bütün kavram ve ifadeleri kendi dünya görüşü çerçevesinde yorumlayan Duralı, giriş kitaplarının hiç sorgulamadan ortaklaşa kullandığı *felsefe* kavramını da *felsefe-bilim* olarak değiştirmiştir.

⁵⁶ Ahmet Arslan, *Lise Felsefe*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998, s. 131.

Yazarın ifadesiyle farklı zamanlarda yayınlanmış makalelerin ve ders notlarının bir araya getirilmesi ve belirli geçiş bölümlerin eklenmesiyle ortaya çıkan kitabın ele aldığı temel sorun “filosof-bilimadamları tarafından felsefe-bilime tarihi boyunca verilmiş anlamları eleştirel bir tutumla gözden geçirmek, ancak ondan da önce “Ahlaki ve onun Dinden kaynaklanan ortaya çıkışını” irdelemektir.⁵⁷ Başlangıç kısmına Katip Çelebi, Nabi, Mevlana ve Yunus’tan seçtiği beyitler ve özlü deyişler yerleştiren Duralı’ya göre “FELSEFENİN ANNESİ: HİKMET”tir, “ilahî-uhrevî hikmetten ilham alarak *felsefeyi* tesis eden” ise Eflatun’dur.⁵⁸ Felsefe-bilime bakışındaki farklılığın sadece görünüşten ve isimlendirmeden ibaret kalmadığını ortaya koyan, daha baştan felsefeyi hikmet’e bağlayarak istikametini belirleyen Duralı, buradan hemen bütün kitaplarında etkisini hissettiren *din, ahlak* ve *edep* kavramlarına ulaşır:

Dinden kaynaklanan *ahlakın* esası *edep*dir. Bu, aynı zamanda bilgeliğin (hikmetin) de ‘öz suyu’dur. Annesi bilgeliğe sırtını çevirmemiş her felsefe ve onun ‘evladi’ durumundaki bilim kuruluşu *edep* tarafından sevk ile idâre olunur. Edepli anlayışsa, ‘ilahî-uhrevî ses’e kulak vererek yaşamaktır. Böyle yaşayan, *haddini* bilendir. *Haddini* bilmeyen *kibir*lidir. Buysa, kötülüklerin hem başı hem de sonudur.⁵⁹

Birinci bölümü oluşturan kısa söz başında *bilgi, inanç, bilim, deney, din, ahlak, bilgelik* ve *edep* gibi temel kavramları kendi cümleleriyle çok özlü biçimde tanımlayan Duralı’nın, yazı, konuşma ve ders anlatımı karışımından oluşan metinleri, kullandığı dili, edebî üslubu ve kendine has imla kuralları ile genel geçer akademik kalıplardan büyük ölçüde ayrılmaktadır. Dipnotlar ve söz dağarı kısmında felsefi kavram ve ifadelerin Osmanlıca karşılıkları yanı sıra üç dilden (Fransızca, İngilizce, Almanca) verilmesi Duralı’nın felsefi açıdan dile, özellikle kavramlara gösterdiği özeni ve vukûfiyeti ortaya koyar. Bütün bu açılardan bakıldığında *Felsefe-Bilime Giriş*, hem dünya görüşü ve zihniyet açısından hem de kitabın kurgusunu oluşturan İçindekiler kısmı, konu başlıkları ve ulaştığı sonuçlar açısından standart giriş kitaplarından tamamen farklıdır. Buna karşın bir giriş kitabında olması gereken belli başlı konuların hemen hepsi, felsefenin tanımı ve işlevi, metafizik, medeniyet tarihinde felsefe-bilim benzeri temel konular müstakil başlıklar olarak kitapta kendine yer bulur. “Felsefe-Bilime Ramak Kalmışken: Türklerin Düşünce Tarihi ve Felsefe-Bilim” başlıklı bölümde ise Duralı Göktürkler ve Uygurlardan başlayıp İslam medeniyetiyle buluşan, Osmanlı’dan Tanzimat’a ve bugüne uzanan Türk düşüncesini yer yer keyfi kabul ve varsayımları da içerecek şekilde kendi üslubuyla özetler. Kitap eleştirisi, tavsiye ve telkinler içermesi açısından ikinci dönem girişleriyle

57 Ş. Teoman Duralı, *Felsefe-Bilime Giriş*, İstanbul: Çantay Kitabevi, ts., s. 15.

58 A.g.e., s. 14.

59 A.g.e., s. 13.

benzeşse de sahip olduğu dünya görüşü, tespit ettiği sorunlar ve önerdiği çözümler açısından Cumhuriyet dönemi felsefe camiasına hakim olan Batıcı söylemin tam tersi istikametindedir:

Tarihte İslam medeniyeti içerisinde 'benliği'ni kazanmış olan Türk-lüğün bu gün temel sorunu 'kendini-bilmezlik'tir. Türklük de nihayet, geçmişte zuhur edivermiş herhangi bir araz değildir. O, insanlığı bir bütün olarak biçimlemiş, tarihin en kayda değer iki yahut üç belirleyici gücünden biri olan İslam aleminde özbilincine vakıf olup ona bir küsur yıl öncülük, önderlik ve hamilik etmiş bir varlıktır. Bu bakımdan, Yeniçağ dindışı Batı Avrupa medeniyetinin 'zihni-fikri çatısı'ını oluşturan felsefe-bilimin yüreği durumundaki metafiziği kavramanın yolu, İslam felsefe-bilim yapısının bağrında yatan metafiziği anlayıp bilmekten geçer.⁶⁰

Kitabın değinilmesi gereken özelliklerinden biri de sonunda yer alan şemalar ve eklerdir. Bunlar arasında "Düşünce Tarihinde Yer Almış Bellibaşlı Kişiler ile Akımların Karşılaştırılması Çizelgesi"nde M.Ö 3500'lerden 1990'lara ulaşan uzun zaman diliminde medeniyetler tarihinin önemli dönüm noktaları Batı, Çin ve Hint medeniyetleri ekseninde mukayeseli olarak sıralanmaktadır. İslam medeniyetinin bu çizelgede "Batı Medeniyetleri Camiası" başlığının bir cüzü olarak verilmesi dikkat çekicidir. Kitabın sonunda yer alan mezkur ekler arasında felsefe-bilimin tarifi tasnifi, felsefenin disiplinleri, felsefe-bilimin konumu ve içeriği gibi çok sayıda çizim bulunmaktadır. Bu ekler arasında zikredilmesi gereken önemli başlıklardan biri de ideal bir Felsefe-Bilim bölümü için hazırlanan ders çizelgesi taslağıdır. *Bilim Felsefesi ve Tarihi, Mantık, Türk İslam Düşüncesi Tarihi, Felsefe Tarihi ve Sistematik Felsefe* anabilim dallarından oluşan taslağa göre bölümün öğrenim-öğretim-araştırma-inceleme dili Türkçe olup, İngilizce zorunlu ecnebi dili olacak, Eski Türkçe, Çince, Arapça, Farsça, Yunanca, Latince gibi eski ve modern Avrupa dilleri ise seçmeli ders olarak okutulacaktır.

Sedat Yazıcı, *Felsefeye Giriş* (1999)

ODTÜ Felsefe Bölümü'nden Sedat Yazıcı'nın *Felsefeye Giriş*'i, Türkçe giriş metinleri arasında nispeten az bilinen, birinci baskısı itibarıyla kötü bir mizan-paja ve kapağa sahip olmasına rağmen içeriği, yöntemi ve vurgularıyla düzgün bir baskıyı hak eden farklı bir giriş denemesidir. Daha önsöz bölümünde bu farklılığı hissettiren Yazıcı'ya göre gerçekte giriş kitaplarıyla felsefe öğrenilemeyeceği için, felsefeyi öğrenmenin en doğru yolu "felsefenin ana kaynaklarını, yani felsefe klasiklerini okumak"tır. Kitabının bu anlamda sadece bir tür yol gösterici olduğuna işaret eden Yazıcı, bu amaca uygun olarak felsefenin tarihsel yönünden çok problemlerini öne çıkarmaya çalışır.

60 A.g.e., s. 117.

“Felsefe nedir?” sorusunu tartışırken Farabi ve İbn Sina’nın tanımlarını da zikreden Yazıcı, “Günümüzde Felsefe” başlığı altında Analitik ve Kıta Avrupası felsefesini kısaca özetledikten sonra bunlara ilaveten “dünyanın çeşitli yerlerinde farklı kültür ve değerlerin izlerini taşıyan İslam Felsefesi, Hint Felsefesi, Çin Felsefesi, Japon Felsefesi ve Afrika Felsefesi gibi felsefelerin de belli başlı felsefe gelenekleri olarak” sayılması gereğini hatırlatmaktadır.⁶¹ Bir bütün olarak bakıldığında Amerikan tarzı giriş metinlerinden esinlendiği hissedilen ve analitik felsefeye yakın duran Yazıcı, (bir eksiklik olarak kabul etmekle birlikte) geleneksel giriş metinleri için vazgeçilmez sayılan Varlık Felsefesi ve Din Felsefesi gibi ana başlıklara yer vermemiştir. Bilgi Kuramı ve Bilim Felsefesinin diğer kısımlara göre detaylı olarak incelendiği kitabın Ahlak Felsefesi bölümü, çağdaş ahlak teorilerinin yanı sıra, kürtaj, ötenazi gibi uygulamalı etik problemlerini de içine alan iyi bir özet görünümündedir. Yazıcının kitabının öne çıkan bir diğer özelliği de dördüncü bölümde ele alınan Sosyal Bilimler Felsefesi başlığıdır. “Sosyal bilimleri diğer bilimlerden ayıran en önemli özellik de sosyal bilimlerin konusu olan insan davranışının niyetsel (amaçsal) olmasıdır”⁶² hükmünden hareket ettiği anlaşılan kitap, sosyal bilimlerin içeriği, sınırları ve ilişkilerini felsefi bir problem olarak ele alması en azından felsefeye giriş müktesebatına dahil etmesiyle öne çıkmaktadır.

IV. Dönem (2000 yılı ve sonrası)

Henüz oluşum süreci devam eden dördüncü ve son dönem giriş kitaplarının karakteristik yapısını tespit etmek kolay olmasa da öne çıkan bazı özelliklerinden söz etmek mümkündür. Giderek ideolojik bagajlardan arınan ve resmi görüşün aktarımına dayalı tek tip müfredatı aşarak nispeten çoğulcu bir perspektifle yazılmaya başlayan son dönem metinleri farklı felsefe gelenekleri arasında dengeli bir ilişki kurma çabası içine girmiştir. 2000 yılı sonrasında yazılan kitapların dil, anlatım ve üslup bakımından sadeleştiği, buna karşın felsefi zihniyet ve mensubiyet tartışmalarından kaynaklanan kısımlar ile eğitim, kalkınma, Batılılaşma vb. tartışmalarda örnekleri görülen yerel katkı ve eleştirilerin zayıfladığı görülmektedir. Evrensel giriş kitapları diline epeyce yaklaşan son dönem metinleri bir felsefe-bilim geleneği içinden yazılan, felsefenin belirli yönlerini öne çıkaran veya göz ardı eden kasıt ve değer yüklü metinler olmaktan çok, bu tür bağlamlardan uzaklaştıkça, salt pratik amaçlarla hareket eden pürüzsüz aktarım araçlarına dönüşmüşlerdir. İçindekiler ve önsöz kısımlarına yönelik kuş bakışı bir analiz son dönemde konu başlıklarının çeşitlendiğini, siyaset felsefesi, din felsefesi ve eğitim felsefesi gibi disiplinlerin giriş metinlerinin standart başlıkları arasına katıldığını, bilgi, akıl, devlet

61 Sedat Yazıcı, *Felsefeye Giriş*, İstanbul: Alfa Yayınları, 1999, s. 14.

62 A.g.e., s. 105.

gibi klasikleşmiş başlıkların arasına medya, teknoloji, insan hakları, feminizm ve bilinç araştırmaları vb. güncel tartışmaların girdiğini göstermektedir.

TÜSİAD, *Felsefe 2002* (2002)

Kurumlarca hazırlanan derleme kitaplar kategorisinin iyi bir örneği olan *Felsefe 2002*, TÜSİAD'ın eğitimle ilgili çalışmaları kapsamında *Coğrafya 2001* başlıklı raporun ardından, yine aynı çabayı bu kez felsefe alanında sürdürmek⁶³ amacıyla yayınlanmıştır. Tülin Bumin'in koordinatörlüğünde gerçekleştirilen projeye başta Ahmet Arslan olmak üzere Kenan Gürsoy, Murat Belge, Mete Tunçay, Ahmet Cevzici gibi felsefe bölümlerinde başkanlık ya da hocalık yapan alanlarında tanınmış isimler katkıda bulunmuştur. İçerik, üslup ve dil yönünden tek bir yazar tarafından yazılmış giriş kitaplarından epeyce farklı olan bu derleme/giriş, yazılış amaçları ve genel üslubu açısından özellikle ikinci ve üçüncü dönemin içe dönük karakterinden bütünüyle uzaklaşmakta, önceki dönem kitaplarına sinmiş olan resmi/milliyetçi/muhafazakar söylem yerini evrensel bir söyleme bırakmaktadır:

Yirmibirinci yüzyılda kendi üzerine kapalı, dünyadan kopuk kalmamayı seçen ve bu yolda Avrupa Birliği gibi uluslar ötesi bir oluşuma üye olmak yoluyla kendini dünyaya açmayı politik gündeminin merkezine yerleştirmiş bir toplum olarak, gençlerimize dünya standartlarında bir felsefe öğretimi sağlamamız özel bir öneme sahiptir.⁶⁴

Okyucuda ilk bakışta tamamen Türkçe telif edilmiş bir giriş kitabı hissi uyandıran çalışmaya yakından bakıldığında aslında biri tercüme biri telif/derleme olan iki ayrı kitabın birleştirilmesiyle ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Zaten önsöz kısmındaki şu cümleler bu duruma açıklık kazandırmaktadır:

Felsefe 2002 "I. Kitap" ve "II. Kitap" olarak iki ana bölümden oluşmaktadır. "Batı Felsefe Geleneği: Öğreti ve Kavramlar Açısından Yaklaşım" başlığını taşıyan "I. Kitap", André Verges ve Denis Huisman'ın "Course de Philosophie" (Edition Nathan, Paris 1990) adlı kitabından, Türkiye'deki lise felsefe programı da göz önüne alınarak seçilmiş bölümlerin Prof. Dr. Ahmet Arslan tarafından yapılan çevirisinden oluşmaktadır. "Osmanlı ve Türk Felsefe Geleneği: Dönemsel Yaklaşım" başlığını taşıyan "II. Kitap" ise, bir Avrupa ülkesi için düşünülen lise felsefe programlarında yer almayan ama Türkiye'de eğitim gören bir gencin kendi kültürünün önemli unsurlarını oluşturan konulara ayrılmıştır.⁶⁵

Alıntıda ve devam eden kısımlardan anlaşıldığı üzere telif/tercüme karışımı olan derlemenin birinci kitabı felsefenin tanımı, problemleri ve disip-

63 *Felsefe 2002*, Tülin Bumin (ed.), İstanbul: TÜSİAD Yayınları, 2002, s. 3.

64 *A.g.e.*, s. 3.

65 *A.g.e.*, s. 4.

linlerini ele alan Fransızcadan çevrilmiş standart bir felsefeye giriş kitabıdır. Bu çalışmaya orijinalliğini kazandıran ikinci kitabın temel özelliği ise, İslam, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi felsefe tecrübesinin bir giriş kitabında bu kapsamda ele alındığı ilk örnek olmasıdır. *Osmanlı ve Türk Felsefe Geleneği: Dönemsel Yaklaşım* üst başlığını taşıyan ikinci kitap bu geleneği 16-22. bölümleri arasında, ‘Klasik Dönem’, ‘Modernliğe Geçiş Dönemi’ ve ‘Cumhuriyet Dönemi’ olmak üzere üç dönemde ele almaktadır. Ahmet Arslan’ın “Yunan tarzında felsefe veya saf felsefe geleneği” olarak kavramsallaştırdığı Klasik Dönemden kasıt “MS VIII-IX. yüzyıllarda başlayıp XI-XIII. yüzyıllarda zirvesine erişen ve XIV-XV. yüzyıllardan sonra ise yerini duraklamaya ve gerilemeye bırakan büyü kültür ve uygarlık dönemidir.”⁶⁶ Daha çok meşşâî felsefe, kelimeler ve tasavvufa hasredilen Klasik Dönem, Zerrin Kurtoğlu’nun incelediği “İslam Siyaset Felsefesi” ile sona ermekte ve yine Ahmet Arslan’ın üstlendiği Modernliğe Geçiş Dönemine geçilmektedir. Osmanlı’nın kuruluş ve yükseliş dönemlerine eşlik eden felsefi düşünceye dokunmaksızın doğrudan Tanzimat ve Meşrutiyet tecrübelerine yoğunlaşan bu bölümde Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük eğilimleri ele alınmaktadır. Cumhuriyet döneminde Ahmet Cevizci’nin kaleme aldığı 21. bölümde felsefenin kurumsallaşması dergiler, cemiyetler ve üniversiteler üzerinden özetlenmekte, 22. bölümde Cumhuriyet döneminin ideolojik akımları (aydınlanmacılık, milliyetçilik, İslamcılık, liberalizm ve solculuk) ele alınmakta, “Sivil Toplum Hareketleri” başlıklı 23. ve son bölümde ise çok partili dönem ile özellikle 1980 sonrası sivil toplum hareketlerine yer verilmektedir.

“Osmanlı ve Türk Felsefe Geleneği” başlığı ile TÜSİAD’ın derlemesine eklenen içerik, detaylarına bakıldığında kavramlara, problemlere ve disiplinlere yoğunlaşması beklenen giriş kitaplarının alışlagelen içeriği ile kolayca telif edilemeyen, daha çok felsefe tarihi ve siyasi tarih kitaplarının içeriğine uygun düşen bir görünüme sahiptir. Buna karşın İslam düşünce geleneğinin, Osmanlı ve Cumhuriyet tecrübesinin -eksiklerine rağmen- bir giriş kitabında bu kapsamda ve iyi niyetle ele alınması takdir edilmesi ve geliştirilerek devam ettirilmesi gereken değerli bir teşebbüs sayılmalıdır.

Süleyman Hayri Bolay, *Felsefeye Giriş* (2004)

Süleyman Hayri Bolay’ın birçok benzeri gibi doğrudan öğrencileri hedefleyen ve kendi ifadesiyle “değişik zamanlarda ve değişik sınıflarda okutulan felsefeye giriş derslerinin notlarından meydana gelen” giriş kitabı, çeşitli sayfalara serpiştirilen filozof resimlerinden bölüm sonlarına eklenen okuma parçalarına, fıkralara, esprilere ve “bilgimizi yoklayalım” benzeri pedagojik ilavelere kadar hacimli bir ders kitabının hemen bütün unsurlarını içerir.

⁶⁶ A.g.e., s. 265.

Ayırt edici özellikler açısından Bolay'ın giriş metnine bakıldığında ilk göze çarpan husus onun bazı yeni ve önemli başlıkları/detayları içermesidir. Genel giriş metnlerinde rastlanmayan ve Bolay'ın İletişim Fakültesi'nde verdiği derslerden hazırlandığı anlaşılan İletişim Felsefesi bu cümledendir. Aynı şekilde Bilim Felsefesinin ele alındığı üçüncü bölümde bilimsel gelişimin tarih içindeki seyrini özetleyen Bolay bilim felsefesinin kendi iç tartışmalarına geçmeden önce 'çağımızda bilim' konusuna ayrı bir başlık açarak 20. yüzyılın başlarında Newtoncu mekanistik dünya görüşünün uğradığı köklü dönüşüme işaret etmektedir. Detaylarına inildikçe tasviri zorlaşan bilimsel meselelere genel olarak değinmekten kaynaklanan birtakım sorunlara rağmen, bir giriş metninde Einstein, Planck ve Heisenberg'in devrimsel çalışmalarının zikredilmesi⁶⁷ bile başlı başına önemlidir. Metnin son baskısına yeni dönemde yazılan diğer giriş metnlerine benzer şekilde kapsamlı bir Eğitim Felsefesi bölümü eklenmiştir.

Bolay'ın girişinde öne çıkan hususlardan biri de birçok giriş metninde öylesine serpiştirilmiş görünen okuma metnlerinin zenginliği ve birbirini tamamlayan özenli seçimidir. Bu açıdan en dikkat çekici örnek estetik konusunu ele alan sekizinci bölümün sonundaki resimler ile sanat ve müzikle ilgili okuma parçalarıdır. İbrahim Çallı, Mehmet Başbuğ, Melik Aksel gibi çağdaş Türk ressamlarından örnekler yer veren bu bölüm Schopenhauer, Nietzsche, Kierkegaard gibi filozofların müzik üzerine düşüncelerinden alınan nitelikli okuma parçaları ile tamamlanmıştır.

İslam Felsefesine hemen hiç yer vermeyen Bolay'ın metninde yer yer Türk/İslam filozoflarının görüşleri ve isimlerine rastlamak mümkündür. Bu çerçevede en çok zikredilen isimler sırasıyla Farabi, Yunus ve devlet felsefesi bağlamında Yusuf Has Hacib'tir. Gazzali ve İbn Heysem gibi filozofların isimlerine de nadiren rastlanmakta Mevlana, Yunus ve Hacı Bektaş'ın görüşleri ise tipik bir lise kitabını andırarak şekilde kısa başlıklar halinde özetlenmektedir. Atatürk paragrafı ise adet olduğu üzere Siyaset Felsefesi bölümünde, birey ve devlet alt başlığı içinde geçer:

Atatürk, ülkemizde cumhuriyet idaresini kurmuş ve milli egemenliğin yerleşmesine önem vermiştir. Atatürk'ün, '*Egemenlik, kayıtsız ve şartsız milletindir. Yasama ve yürütme gücü, milletin yegane gerçek temsilcisi olan mecliste tecelli edecektir.*' Sözü, bu konuyu aydınlatmaktadır. Atatürk, çocuklara milli egemenlik bilinci vermek için 23 Nisanı Milli Egemenlik ve Çocuk Bayramı olarak ilan etmiştir.⁶⁸

Aynı bölümünün okuma parçaları arasına yine *Nutuk*'tan, Millet Meclisi ve milli iradenin önemine işaret eden kısa bir bölüm alınmıştır. Kitabın

67 Süleyman Hayri Bolay, *Felsefeye Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004, s. 105.

68 *A.g.e.*, s. 273, 274.

sonunda her konu başlığı için ayrı listeler halinde zengin bir kaynakça sunan Bolay, kitabın sonuna eklediği küçük felsefe sözlüğü ile metinde geçen felsefi kavramların yeniden ve topluca hatırlanmasına yardımcı olmaktadır.

Kadir Çüçen, *Felsefeye Giriş* (2007)

Kadir Çüçen'in girişi genel özellikleri itibarıyla son dönemde yazılan giriş kitaplarıyla büyük ölçüde benzeşmekte ancak yazım planında ve detaylarda bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Örneğin felsefe disiplinleri esas alınarak belirlendiği anlaşılan bölüm başlıkları çok sayıda alt başlıklara ayrılmış, böylece hem ara cümlelere ihtiyaç duyulmaksızın farklı açılardan konuların ele alınması amaçlanmış hem de okunma kolaylığı sağlanmıştır. Çüçen'e göre "bu çalışma, felsefenin ve problemlerinin ne olduğunu birçok açıdan ele alan" bir giriş kitabıdır. İçerik kısmında beyan edilen bu amaca uygun olarak felsefe hem tarihsel yönüyle hem de sistematik olarak incelenmeye çalışılmıştır. Çüçen'in ifadeleriyle, kitapta "felsefenin ne olacağı veya olması gerektiği yeri-ne, felsefe bugüne kadar 'kendini nasıl göstermiştir veya nasıl ortaya koymuştur' ilkesi bağlamında felsefenin problem ve konuları açıklanarak felsefeye giriş denemesi yapılmıştır."⁶⁹

"Felsefe Nedir?" başlıklı girişten sonra, Bilgi Felsefesi ile başlayıp Estetik ile sona eren bölümlere sonraki baskılarda Siyaset, Din ve Eğitim Felsefesi de eklenmiştir. Bu standart içeriği diğerlerinden ayıran belirgin özellik, kitabın birinci bölümünü oluşturan "Felsefe Öğretimi" başlıklı ilavedir. Felsefeye başlangıç yapan okuyucular için de, felsefe eğitimine kılavuzluk yapacak öğretmenler için de yararlı olabilecek bu bölümde sırasıyla felsefe eğitimi ve öğretimi, felsefenin yöntemleri, felsefe öğretiminde kullanılan yöntemler, felsefe öğretimini destekleyen mantık ve matematik gibi diğer bilimler ele alınmakta, bölümün sonunda Elmer Spencer'in "felsefe kıyamık gibidir. Ancak kıyamıklı birinden geçer" sözüne atıfla felsefe öğretiminde öğreticinin yeri ve önemine değinilmektedir. Felsefe öğretiminde öğreticinin rolünün diğer alanlara göre önemine dikkat çeken Çüçen, "ülkemizdeki örgün eğitim veren felsefe bölümlerinde Marx ve tarihi materyalizm genel başlıklarıyla" verildiği ya da hiç anlatılmadığı örneğinden hareketle öğreticinin genel müfredatı tamamlama veya eksik bırakmadaki kişisel rolüne vurgu yapar.

Yöntemi açısından incelendiğinde, Çüçen'in girişinin felsefe disiplinlerini esas alan bir yaklaşım içinde yazıldığı söylenebilir. Buna göre Platon, Aristoteles, Descartes, Farabi, İbn Sina, Gazzali, Kant, Marx gibi düşünce tarihinin önde gelen filozofları, ele alınan felsefe disiplinine göre kitap boyunca tekrar tekrar karşımıza çıkar. Bu plana uygun olarak örneğin Kant'ın metafiziği Varlık Felsefesi, ahlaki görüşleri Ahlak Felsefesi, birey ve toplumla

69 Kadir Çüçen, *Felsefeye Giriş*, Bursa: Asa Kitabevi, 2007, s. 22.

İlgili görüşleri Devlet Felsefesi başlığı altında yeri geldikçe ve ayrıca incelenmektedir. Beşinci bölümde ele alınan Varlık Felsefesi ve problemleri incelenirken Farabi ve İbn Sina'nın düşünceleri müstakil alt başlıklar halinde özetlenmiştir.⁷⁰ Yine aynı başlık altında 'varlığın madde olarak varlığını' kabul eden materyalist filozoflara ve özel bir başlık olarak Marx'ın düşüncelerine yer verilmekte, Altıncı bölümde ise Farabi'den başlanarak Gazali, Mevlana ve Yunus'un görüşleri kısa başlıklar halinde özetlenmektedir.

Hüseyin Gazi Topdemir, *Felsefe* (2008)

Bilim Tarihi alanında yaptığı çalışmalarla tanınan Hüseyin Gazi Topdemir'in 2008 yılında basılan *Felsefe* kitabı, yukarıda değindiğimiz dönemsel özellikleri yansıtan sade ve işlevsel bir çalışmadır. Giriş kısmında ortaya koyduğu yaklaşıma bakılırsa, felsefi etkinliği siyasi ve sosyal uzanımları olan genel ve kuşatıcı bir çerçeve içinde ele almak yerine, öznel ve entelektüel bir uğraş olarak yorumlamak istediği anlaşılmaktadır. Ona göre felsefe öncelikle kendini tanıma, dolayısıyla bir 'tanışma' etkinliğidir. Dört bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde diğer giriş kitaplarına benzer şekilde felsefenin tanımı, sınırları ve ilişkileri "Felsefe nedir?" sorusu etrafında incelenmektedir. Ancak kitabın asıl gövdesini teşkil eden sonraki iki bölümde farklı bir yöntem izlenir. Felsefe etkinliği, felsefe disiplinleri veya felsefe problemleri üzerinden değil, aralarında bilimselcilik, olguculuk, nedenselcilik, sezgicilik gibi temel felsefi tutumların yer aldığı yirmi civarında felsefi ekol üzerinden tartışılmaktadır. Daha çok felsefe tarihi alanına kayan "Felsefenin Evrensel Kişilikleri" başlıklı üçüncü bölümde ise bu defa önceki bölümde özetlenen ekollerin önde gelen temsilcileri isim isim ele alınır. Sokrates'ten başlayan kişilikler listesi, El Kindi, Farabi ve İbn Sina gibi İslam felsefesinin öncü simalarını da içine alarak yakın çağlara ve nihayet 20. yüzyıla ulaşır. Listenin analitik ve Kıta felsefesinin meşhur temsilcileri yerine bilim felsefesinin iki önemli siması olan Popper ve Kuhn'la tamamlanması dikkat çekicidir. Kitabın dördüncü ve son bölümü son yıllarda giriş kitaplarının ana başlıkları arasına katılan Eğitim Felsefesine ayrılmıştır. Kitapta yine son dönem yayınlarının karakteristik bir özelliği olarak yeri geldikçe filozof resimleri ve diyagramlar da kullanılmıştır.

Ahmet Cevizci, *Felsefeye Giriş* (2007); *Felsefeye Giriş* (2010)

Şimdiye kadar iki felsefeye giriş kitabı çeviren ve iki giriş kitabının da yazarı olan Ahmet Cevizci felsefeye giriş kitabı literatürünün en tecrübeli isimleri arasındadır. Burada kısaca ele alınacak iki kitaptan birincisi (Sentez Yayınları, 2007), Cevizci'nin genel okuyucunun yanı sıra "üniversitelerde felsefe tahsil eden, veya seçmeli ders olarak felsefe dersleri alan öğrenciler için" kaleme aldığı, ikincisi ve daha kayda değer olanı ise (Nobel Yayın Dağıtım, 2010) bil-

⁷⁰ A.g.e., s. 221, 223.

hasa “Eğitim Fakültesi’nde eğitim gören öğrenciler, yani geleceğin öğretmenleri için hazırladığı giriş kitabıdır.

Cevizci’nin birinci kitabının genel muhtevası, yani “Felsefe Nedir?” sorusuyla başlayıp Din Felsefesi ile sona eren yedi bölümlük içerik, Türkçedeki giriş kitaplarının yukarıda belirtilen geleneksel programıyla büyük oranda benzeşir. Giriş kısmında felsefenin *neliğini* özetlerken felsefi kavrayışları farklı zaman ve mekanlarda Doğu’daki, Ortaçağ’daki ve Modern dünyadaki yansımalarıyla ele alması, filozofun kimliğine ilişkin farklı yorum ve tanımları aynı anda kuşatmaya çalışması dikkat çekicidir. Cevizci’nin girişini öncekilerden farklılaştıran belirgin taraf dili, örnekleri ve üslubundaki ‘güncellik’ tir. Örneğin ikinci bölümde işlenen Bilim Felsefesi başlığı altında, hem bilim felsefesinin konusu, değeri ve anlamı gibi genel başlıkların hem de Popper, Kuhn ve Feyerabend gibi temsilciler nezdinde bu disiplinin tarihsel arkaplanının (Kuhn sonrası gelişmeler eksik kalmış olsa da) özetlendiği görülmektedir. Aynı şekilde Siyaset Felsefesi ve Ahlak Felsefesini ele alan bölümlerde de özellikle uygulamalı etik tartışmalarını da içeren güncel örnekler verilmektedir. Kitabın sonunda bulunan Türkçe ve İngilizce bibliyografyanın son dönem yayınlanmış İngilizce metinlere ağırlık veren geniş hacmi bu tespiti güçlendirecek niteliktedir.

Cevizci’nin nispeten az bilinen diğer girişi ise (Nobel Dağıtım, 2010) daha özel bir amaca hizmet eden özgün bir deneme sayılabilir. Yazarın ifadesine göre bu kitap “yeni bir yaklaşımla, her geçen gün biraz daha güç kazanan ‘konstrüktivist’ yaklaşımla kaleme alınmıştır.” Yazarın özellikle vurguladığı bu yaklaşıma uygun olarak kitap “öğrencinin felsefi sorular ve problemler üzerine düşünmesini ve gerekli sorgulamaları yapmasını temin edecek tarzda, örnek olaylar anlatılarak, şemalarla görsel malzemenin yararlanılarak oluşturulmuştur.”⁷¹ Batı dillerinde başarılı örnekleri bulunan metin, grafik, resim ve çizimlerle ilgili sorunlara rağmen, önsözde belirtilen amaçları büyük oranda karşılayan iyi bir denemedir. Anlaşılabilirlik, sadelik, kolay ve keyifli okunabilirlik özelliklerini öne çıkarmak uğruna vülgar/popüler yaklaşımların tuzağına düşmekten kaçınmaya çalışan kitap, içerik planı ve konu başlıkları açısından önceki giriş kitabıyla neredeyse aynıdır. Ancak konuların işleniş biçimi ve şekil şartları açısından ciddi farklılaşmalar görülür. Her bir bölüm düşünme ve araştırma amacıyla seçilmiş giriş sorularıyla başlamakta, bir kutucuk içinde konuyla ilgili anahtar kavramlar verilmekte ve bir örnek olay anlatılmaktadır. Yeri geldikçe konuyla ilgili ilave bilgiler küçük çerçeveler içinde verilmekte, konular grafikler ve tablolar ile desteklenmekte, sayfalar filozofların temsili veya gerçek fotoğraflarıyla renklendirilmektedir. Cevizci’nin girişinde dikkati çeken özelliklerden biri de, birinci kitapta oldukça sınırlı

71 Ahmet Cevizci, *Felsefeye Giriş*, İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım, 2010, s. III.

olarak değinilen İslam/Osmanlı/Türk felsefesi ve filozoflarının bu kitabın birinci bölümünde “Bir Düşünce Geleneğimiz Var mı?” başlığı altında ele alınmasıdır. Bu bölümün, İslamiyet öncesi dönem, İslami dönem, Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet döneminden oluşan alt başlıklarından, yukarıdaki sorunun öznesinin ‘biz, yani Türkler’ olduğu anlaşılmaktadır. Başlıktaki soruya “Yapılan araştırmalar, Türklerin hayli uzun sayılabilecek bir felsefe geleneği bulunduğunu ortaya çıkarmaktadır”⁷² cevabı verilse de kitaptaki detaylar bu hükmü haklı çıkaracak tatminkar bir içerik ve anlatımdan uzaktır. Bu alandaki boşluğu giderme açısından sınırlı kalsa da Cevizci'nin girişi, *Felsefe 2002*'de (TÜSİAD) olumlu örneklerini gördüğümüz ‘felsefe mirasıyla irtibat kurma iradesi’ni sürdürmesi, Baki, Nedim ve Şeyh Galib’i, Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, Kınalızade, Katip Çelebi gibi alimleri, Mehmet Akif, İsmail Hakkı İzmirli, Yusuf Akçura, Ziya Gökalp gibi son dönem düşünürlerini, Hilmi Ziya Ülken, Nurettin Topçu, Macit Gökberk, Takiyettin Mengüşoğlu gibi Cumhuriyet dönemi felsefecilerini özel bir ayrıma tabi tutmaksızın en azından ismen zikretmesi açısından takdire değerdir.

Tercüme Giriş Kitapları

Bu çalışmanın asıl konusu Türkçe telif edilmiş felsefeye giriş kitaplarıdır. Ancak, sayılarının çokluğu, eğitim-öğretim sürecindeki belirleyici rolleri ve telif kitaplarla mukayese imkanı sağlamaları dolayısıyla Türkçeye tercüme edilmiş giriş kitaplarından bazı örneklerin değerlendirilmesinde fayda vardır. Cumhuriyet tarihi boyunca felsefe öğretiminin vazgeçilmez araçlarından biri olan tercümelerin genel seyrine bakıldığında birinci döneme hakim olan Fransızca tercümelerine karşın ikinci dönemden itibaren İngilizce çevirilerin ağırlık kazanmaya başladığı ve belirli felsefe ekollerine mensup temsil gücü yüksek filozof metinlerinin çevrildiği görülmektedir. Üçüncü ve dördüncü dönemlerde ise yüksek öğretimi esas alan ve çeşitli felsefe gelenekleri içinden yazılmış yabancı dildeki derleme metinler ile popüler giriş kitaplarının çevirisinde ciddi artışlar olduğu gözlemlenmektedir.

Kazimierz Ajdukiewicz, *Felsefeye Giriş* (1989)

Ajdukiewicz'in, ilk baskısı 1948'de yapılan ve Türkçeye ilk kez 1989'da Ahmet Cevizci tarafından tercüme edilen giriş metni, daha önce *Felsefenin Temel Akımları* başlığıyla yayımlanan kitabın genişletilmiş ve yeniden yazılmış versiyonudur. Her ne kadar önsözde “bu küçük kitap, felsefeye giriş için ideal bir kitap değildir. (...) Bu kitap en iyi durumda bir ara düzey kitabı olacaktır ki felsefe metinleri okumadan önce belirli bir felsefi bilgiyle tanışıklık

⁷² A.g.e., 2010, s. 33.

kazanmış okuyucular için de bir ders kitabı işlevi görebilir”⁷³ denilmesine rağmen Ajdukiewicz’in girişi bu makalede esas alınan genel kriterler açısından Türkçe basılmış giriş kitapları içinde niteliği yüksek az sayıdaki örnekten biridir. Oldukça sade bir plan üzerine kurulan kitap çok kısa giriş takip eden iki ana bölümden oluşur. Bunlar *Epistemoloji ve Metafiziktir*. “Bilgi Kuramı” başlıklı birinci bölümde bilgi kuramının temel problemleri, doğruluk problemi, bilginin kaynağı problemi vb. ele alınırken, salt metafiziğe ayrılan ikinci bölümde ‘metafizik’ teriminin kökeni, kapsamı, ontoloji vb. gibi alt başlıklar ele alınmaktadır. Yazar kısa giriş bölümünde felsefenin ortak bir tanımı olmadığı ve Antik Yunan’a dayandığı gibi genel geçer bilgileri hatırlattıktan sonra bir felsefeye giriş kitabında neden sadece epistemoloji ve ontolojiye verildiği sorusuna açıklık getirmektedir. Felsefenin başlangıçta ‘bilim’le aynı anlama geldiğini, uzmanlaşma sonucu diğer bilimlerin ‘felsefe adı verilen tümel bilimden’ zamanla ayrıştığını hatırlatan Ajdukiewicz, yakın zamanlarda mantık, psikoloji, ahlak ve estetiğin de felsefenin ana aksından ‘merkezkaç eğilimi gösterdiği’ni, dolayısıyla ‘başlangıçtaki özgün felsefe kavrayışına sadık kalan’ yegane disiplinler olarak geriye epistemoloji ve metafiziğin kaldığını ifade etmektedir.

Ajdukiewicz’in girişini nitelikli kılan asıl unsur onun değinilmesi gereken bütün konu ve problemleri kuşatması, hacimce geniş olması veya bu alanda yepyeni bir yöntem ortaya koyması değildir. Aksine kitap ele aldığı konular açısından eksik, hacimce küçük ve iddiaları açısından da mütevazı bir kitaptır. Ancak bu girişi öne çıkaran asıl özelliği onun felsefi problemleri ele alış biçimi, diğer bir ifadeyle ‘felsefe-bilim uzayındaki işlem yapma tekniği’dir. Doğrusu, bir giriş kitabının ele alması gereken bütün problemlere değinilmemiş, hatta bazıları hepten görmezden gelinmiştir, ancak okuyucuda ‘eğer felsefi bir problem bir giriş metninde ele alınıp tartışılacaksa işte bu metinde örnekleri görülen usul ve esaslara göre tartışılabilir’ kanaatini uyandırmaktadır. Bu hissiyatın hemen her başlıktan, örneğin birinci bölümün odağını oluşturan bilgi probleminin kitapta nasıl incelendiğine bakılarak çıkarılması mümkündür. Beş alt başlıktan oluşan birinci bölümde sırasıyla bilgi kuramının klasik problemleri, doğruluk problemi, bilginin kaynağı problemi, bilginin sınırları problemi ve epistemolojinin diğer felsefi disiplinlerle ilişkisi ele alınmaktadır. Birinci alt başlıkta epistemolojinin klasik problemlerini yani “Doğruluk nedir?” sorusu etrafında bilginin kaynağı ve sınırları tartışması özetlenmekte, ardından bu soruya verilen cevaplar, doğruluk tanımları ve bunlara yöneltilen itirazlar incelenmektedir. Bu kısımda gerçeklikle uyuma (*coherence*), diğer teorilerle mütakabiliyet (*correspondance*) ve deneyle uyuma gibi kriterler ile pragmatizm, empirizm ve pozitivizmin doğruluk anlayışları tek tek ele alın-

73 Kazimierz Ajdukiewicz, *Felsefeye Giriş*, çev. Ahmet Cevzici, İstanbul: Say Yayınları, 1989, s. 8.

maktadır. Yazara göre klasik doğruluk anlayışının dışında kalan değişik doğruluk anlayışlarının tümü “doğruluğun özünü düşüncenin birtakım ölçütlerle, bir başka deyişle belli bir savın son çözümlemede kabul edilmek ya da reddedilmek durumunda olduğuna karar veren yöntemlerle uyuşmasında bulur”.⁷⁴ Doğruluk problemi etrafındaki tartışmalar ‘kuşkuculuk ve kuşkuculuğun çürütülüşü’ başlıklı bölümde bu defa karşı cepheden, yani şüphecilik pozisyonu açısından ele alınır. Şüpheciler açısından bakıldığında söz konusu kriterlerin kendi başına doğrulanması başka kriterler gerektireceği ve bu doğrulama zincirinin sonsuza kadar sürüp gideceği için “herhangi bir şey hakkında haklı kılınmış bir bilgiye götürecek bir yol bulmak olanaklı” değildir. Üçüncü alt başlığın konusunu oluşturan bilginin kaynağı probleminde *a priorizm* ve *empirizm* eksenlerinin radikal, ılımlı ve uzlaşımçı versiyonları tartışılır. Son olarak bilginin kaynağı sorunu Kant ve fenomenolojik yaklaşım örnekleri üzerinde incelendikten sonra rasyonalizm-irrasyonizm eğilimleri ele alınır. Sonuçta Ajdukiewicz’in yöntemine göre ele alınan hemen her problem, birbirine benzer veya karşıt olan bütün varyasyonlarıyla birlikte mukayeseli olarak analiz edilmektedir. Herhangi bir kaynakça veya dizin ekinin bulunmadığı kitap, felsefi bir problemin hem düşünce tarihinde nasıl ele alındığını örneklemekte, hem de tarihsel bağlamların ötesinde felsefe problemlerinin soyut aktetme tarzları olarak nasıl ele alınabileceği hususunda bir metot önermekte, böylece okuru felsefeye düşünmeye teşvik eden, okuyucuya felsefi bakış kazandıran bir aracıya dönüşmektedir.

John-Herman Randall, Jr. Justus Buchler, *Felsefeye Giriş* (1989)

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi bünyesinde kurulan Felsefe Bölümü’nün giriş derslerinde okutmak üzere Ahmet Arslan’ın tercüme ettiği kitap Ajdukiewicz’in girişinden sonra Türkçeye çevrilmiş en nitelikli ve kullanışlı metinlerden biridir. Columbia Üniversitesi’nden iki akademisyenin (Randall ve Buchler) birlikte hazırladığı kitap, Amerikan pragmatizminin genel eğilimlerini yansıtmakla birlikte analitik felsefe geleneğine yakın durmakta, ilk baskısı üzerinden geçen onca zamana rağmen hâlâ en itibarlı giriş kitaplarından biri olarak çeşitli felsefe bölümlerinde okutulmaktadır. Bu olumlu kanaatin pekişmesinde, ele alınan konuların analitik ve kurgusal felsefe arasındaki dengeli dağılımı ile yazarların felsefi problemleri anlatımdaki yöntemlerinin etkili olduğu muhakkaktır. Kitabı tercüme eden Ahmet Arslan’ın giriş kısmında özetlediği üzere kitap üç kısımdan meydana gelmektedir. *Felsefi Düşüncenin İnsan Hayatındaki Rolü* başlıklı birinci kısımda felsefenin mahiyeti ve diğer disiplinlerle ilişkisi vb. konularda hemen her giriş metninde yer alan giriş sorunları tartışılmaktadır. Kitabın orijinal özelliklerini kazandıran asıl içerik ise “Felsefenin Analitik İşlevi” ve “Felsefenin Kurgusal

74 A.g.e., s. 25.

İşlevi” başlıkları altında iki ana bölümden oluşmaktadır. Analitik kısımda bilimsel yöntem, bilgi, akıl, deney, sezgi vb. araştırma yöntemleri analiz edilirken, kurgusal kısımda “her türlü insani düşüncenin bir sentezi ve yorumunu ifade eden evrensel dünya görüşleri, ‘doğa-üstüçülük’, ‘materyalizm’, ‘idealizm’ ve ‘eleştirici doğaçılık’ adlarıyla dört grupta toplanmakta ve bu dört büyük evrensel-kurgusal dünya görüşleri hakkında sistemli ve eleştirel bilgiler verilmektedir.”⁷⁵ Takdim kısmında çevirdiği kitabı yorumlayan Arslan’a göre kitabın başta gelen meziyetleri konuların seçimindeki isabetleri ve anlatımdaki başarılarıdır. İkincisi ve en önemlisi ise “her bölümde ele alınan belli başlı görüş veya kuramların hemen arkasından gelen ‘Eleştirel Düşünceler’ kısmı”dır. İçindekiler kısmında hemen göze çarpan bu dengeli yaklaşımın nasıl uygulandığına bakıldığında yazarların gerçekten bu yorumları hak edecek yüksek bir performans sergiledikleri görülür. Ele alınan her konu önce başlangıç sorularıyla açılmakta, ardından felsefe tarihi boyunca bu probleme yönelik önerilen çözümler tartışılmakta, son olarak her bir önerinin avantajlı ve dezavantajlı yönleri ‘eleştiriler’ kısmında tekrar özetlenmektedir. Örneğin, Bilginin Alanı ve Kapsamına İlişkin Sorunlar’ın ele alındığı üçüncü bölümde “Ne zaman bildiğimizden eminizdir?” sorusuyla bilgi problemine giriş yapılmakta, ardından Dogmacılık ve Kuşkuculuk’tan gelen belli başlı cevaplar tartışılmakta, Descartes ve Kant’ın sistemleri bu bağlamda özetlendikten sonra olguculuk ve deneyciliğin çağdaş felsefedeki durumları incelenmekte, bölüm, her iki ana tutumun genel bir eleştirisiyle son bulmaktadır. Bu kadar başarılı bulunan bir giriş kitabının birtakım eksikleri de olduğunu da hatırlatan Arslan, giriş kitaplarında gördüğü kusurları burada da tekrarlar ve “bir bütün olarak tüm felsefe tarihini gözden geçirirken gözlerine çarpmaması imkansız olan Hellenistik, Roma ve İslam felsefesi ve filozoflarından tek bir sözcükle bile söz etmemiş olmaları”nı haklı olarak eleştirir. Ayrıca “bir felsefeye giriş kitabında, istesek de istemesek de çağımızın önemli ve en geniş etkili akımları arasında bulunan, hata onların başında gelen fenomenoloji, varoluşçuluk, tarihi materyalizm gibi akımlara hiç yer verilmemiş olması”nı⁷⁶ da kabul edilemez bulur.

Heidegger, *Nedir Bu Felsefe?* (1995)

Farklı yayınevleri tarafından küçük bir risale formunda yayınlanan *Nedir Bu Felsefe*, felsefenin mahiyetine ilişkin genel bir girişin yanı sıra Heideggerci düşünme tarzına ilişkin pek çok ipucunu barındırmaktadır. Felsefi çabayı salt Eski Yunan/Batı (dolayısıyla Alman) geleneğine has kılan ve böylece farklı kültür ve medeniyetlerin felsefe yapma imkanını zımnen ortadan kaldıran Heidegger yaygın biçimiyle “Felsefe nedir?” sorusunu “Nedir bu felsefe?” şeklinde Yunanca aslına dönüştürerek işe başlar. Heidegger’e göre “Felsefe”

75 John-Herman Randall & Jr. Justus Buchler, *Felsefeye Giriş*, 1989, s. IV.

76 A.g.e., s. V.

sözcüğü, “eğer bu sözcüğü doğru olarak duyuyorsak ve duyulana düşünüyorsak, bizi felsefenin Eski Yunan kaynaklı tarihine çağırır.”⁷⁷ Felsefe etrafındaki bu küçük hacimli ve derinlikli soruşturmadan anlaşılan ilk sonuca göre, hakiki bir felsefe etkinliği zorunlu olarak bizi biricik bir kaynağa, Eski Yunan’a götürür. Heidegger’e göre “Nedir bu-felsefe?”, “Nedir bu-güzel olan şey?”, “Nedir bu-bilgi?”, “Nedir bu-doğa?” örneklerinde olduğu gibi, Yunanca formuna sadık kalınarak, başka bir deyişle ancak ve ancak ‘Eski Yunan düşüncesiyle konuşmaya girilebilmesi’ durumunda sorulabilecek bir sorudur:

Şuna iyi dikkat edelim: hem sorumuzun konusu: ‘felsefe’, hem de soru sorma tarzımız: ‘nedir bu?’ kökleri açısından Yunanca kalacaklardır. ‘Felsefe’ sözcüğünü ağzımıza almasak bile, bizim de kökenimiz budur.⁷⁸

Felsefe hakkında sorulabilecek yegane soru ve cevap Antik Yunan’a mahsus kılındığında, bugünün ve geleceğin felsefesi de baştan belirlenmiş olmaktadır:

Nedir bu felsefe? sorusunu tam ve asıl anlamıyla sorduğumuzda, tarihsel kökeni aracılığıyla sorumuz, tarihsel bir geleceğe doğru bir yön bulmuş olur. Biz bir yol bulduk. Sorunun kendisi, bir yol. Bu yol, Eski Yunan Uygarlığından bize doğru gelmektedir, hatta belki bizi aşacaktır. Biz –eğer soruda ısrar edersek- yönü belli bir yoldayız.⁷⁹

Felsefenin istikametini tek yönlü bir kaynağa yönelten Heidegger kendine mahsus felsefe yapma tekniklerine uygun olarak *philosophos*, *sophon*, *logos* benzeri Eski Yunanca kelimelerin kökenleri, çağrışımları ve ilişkileri üzerinden detaylı dilsel analizlere girişir. Devam eden kısımlarda ‘logosa uygun düşünme’ ile ‘felsefenin kendisi’ arasında ya da Sokrates öncesi ile sonrası arasında yaptığı geleneksel ayrımları pekiştirir:

Heraklit ve Parmenides henüz ‘filozof’ değillerdi? Neden değillerdi? Çünkü onlar, daha büyük düşünürlerdi. Burada ‘daha büyük’, bir başarının ölçülmesi değildir, düşünmenin bir başka boyutuna işaret eder. Heraklit ve Parmenides şu anlamda ‘daha büyük’ idiler: Onlar *logos* ile yani *Hen Panta* ile henüz uyuşum içindeydiler. Sofistik tarafından hazırlanmış olarak ‘felsefeye doğru atım ilkin Sokrates ve Platon tarafından atıldı.’⁸⁰

Kitabın başlığını oluşturan ve sıkça tekrarlanan ve Yunanca formunda dile getirildiğini öğrendiğimiz sorunun cevabı ise sonraki bölümlerde tekrar tekrar vurgulanır: Buna göre felsefe “varolanın varlığına karşılık olarak konuşma” (s. 46), “kendini bize varolanın varlığı olarak aktarmış olan şeyle konuşma”dır (s. 45). Diğer bir ifadeyle “Philosophia, varolanın varlığının bize seslenmesine

77 Heidegger, *Nedir Bu Felsefe?*, çev. Alı İrgat, İstanbul: Afa Yayınları, 1995, s. 30, 31.

78 A.g.e., s. 32.

79 A.g.e., s. 33.

80 A.g.e., s. 38.

dikkat ederek konuşan özel bir karşılık-olan konuşmadır” (s. 47). Bu konuşmanın *arkhesi* ise hayret etmektir (s. 49). “Hayret etmek, felsefeyi taşır ve ona baştan sona egemendir (s. 49).

Filozof metinleri çerçevesinde zikredilebilecek diğer bir örnek, varoluşçu filozof Karl Jaspers’ın *Felsefeye Giriş* ile *Felsefe Nedir?* başlıklı kitaplarıdır. İlk bakışta iki ayrı eserin Türkçeye çevrildiği zannına yol açan bu durum aslında Jaspers’ın *Felsefe Nedir?* kitabının birinci bölümünü oluşturan “*Felsefenin Temel Sorunları*” başlıklı bölümün “Felsefeye Giriş” başlığı ile ayrıca basılmasından kaynaklanmaktadır. Felsefe tarihçisi M. Bochenski’nin *Çağdaş Avrupa Felsefesi* kitabının 1954 tarihli ikinci baskısından Varoluşçulukla ilgili kısım da sunuş yerine iktibas edilmiştir. Dolayısıyla Dergâh Yayınları’ndan Mehmet Akalın’ın çevirisiyle basılan *Felsefeye Giriş*, nispeten özenli bir çeviri olmasına rağmen Jaspers’ın kitabından yapılan eksik bir tercümeden ibarettir.

Louis Althusser’in, Birey ve Toplum Yayınları’nın felsefe dizisinin birinci kitabı olarak 1984 yılında *Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi* başlığı ile Türkçeye çevrilen kitabı da Türkiye’deki ideolojik tartışmalara katkısı bakımından önem taşır. Murat Belge tarafından yazılan kısa sunuşta ‘delirmiş bir filozof’un kitabını çevirmenin riskleri dile getirilmekle birlikte henüz tamamlanmamış bir hesabın devamı olarak Althusser’i okumanın ve onunla hesaplaşmanın önemine işaret edilmektedir (s.VIII). Kitap felsefe hakkındaki genel yaklaşımların yanı sıra, Belge’nin ifadesiyle aslında Althusser’in Fransız bilim adamı J. Monod ile sürdürdüğü uzun tartışmanın bir devamı olup, aynı zamanda 1980 sonrası Türk solunun geçirdiği aşamalara ve iç sorunlarına işaret etmesi bakımından da önemlidir. 1967’de Ecole Normale Supérieure’de anlatılan *Bilim Adamları İçin Felsefe Derslerine Giriş*’in ders notlarından oluştuğu anlaşılan kitap üç farklı ders ile J. Monod hakkında yazılmış bir ekten oluşmaktadır. Felsefe hakkındaki düşüncelerini her birine *Tez* adını verdiği yirmi beş felsefi önerme üzerine inşa eden Althusser’in, bilim ve felsefe ilişkilerine odaklanan ve ilk iki derste nispeten sıkı görünen kurgusu üçüncü derste tamamen kontrolden çıkmış görünür ve bitime yaklaştıkça Marksist ideolojinin keskin bir söylevine dönüşür.

Sonuç

Telif (74) ve tercümelerle (44) birlikte toplam sayısı yüzü aşan *Felsefeye Giriş* kitaplarının Cumhuriyet dönemi felsefe külliyatında zannedildiğinden çok daha önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Türkçe giriş kitaplarının sayıca çok görünmesindeki en büyük etken, dili, üslubu ve detayları açısından farklılaşsa da genel yaklaşımı ve konuları açısından fazla değişmeyen ortak bir içeriğin farklı zamanlarda farklı ihtiyaçlara göre değişik yazarlar ve yayınevleri tarafından tekrar tekrar basılmasıdır. Harf İnkılabı öncesinde Halil Nimetullah, Rıza Tevfik, Hilmi Ziya, İsmail Hakkı, Mustafa Şekip gibi felsefeciler tarafından

yazılan Osmanlıca metinlerin Latin harfleriyle ve kimi zaman sadeleştirilerek yeniden yayımlanması, genel giriş kitaplarının küçük değişikliklerle lise müfredatı için ayrıca basılması bu tespiti destekleyen örneklerdendir. Mükerrer basımlar, popüler kitaplar ve lise kitapları çıkarıldığında telif ve tercüme sayısının hemen hemen birbirine yaklaştığı söylenebilir. Basım tarihleri açısından bakıldığında birinci ve ikinci dönemde özellikle 1950 sonrasında öne çıkan telif ağırlıklı görünüm, 1990'lı yıllarda yerini tercümelere bırakmıştır. 2000 sonrası yayınlarda ise felsefeye ilişkili yayınlarda hemen her alanda ciddi bir artış gözlemlenmektedir. Yine birinci ve ikinci dönemde başta Milli Eğitim Bakanlığı olmak üzere çeşitli kamu kurumları tarafından basılan giriş kitaplarının üçüncü ve dördüncü dönemde serbest piyasaya kaydığı, yayın politikası ve içeriklerin de buna paralel olarak farklılaştığı görülmektedir. Diğer birçok alanda olduğu gibi giriş kitaplarının yayını da İzmir, Kayseri, Konya ve Bursa gibi birkaç istisna dışında Ankara'da, özellikle İstanbul'da yoğunlaşmıştır.

Cumhuriyet döneminde telif edilen *Felsefeye Giriş* kitaplarına, Türkiye Cumhuriyeti deneyiminin felsefe aynasındaki bir izdüşümü olarak da bakılabilir. Bu inişli çıkışlı süreçte kafası karışık ve mütereddit görünen, ancak bir biçimde Türkçe düşünüp konuşmayı sürdüren bir zihniyetin içine düştüğü krizler, geçirdiği merhaleler, siyasi, sosyal, kültürel ve dini açıdan yaşanan sancılı değişim süreci diğer disiplinler gibi doğal olarak *Felsefeye Giriş* metinlerine de çeşitli derecelerde yansımıştır. Cumhuriyet ideolojisinin temel reflekslerinin başta lise kitapları olmak üzere giriş kitaplarının içerik ve üslubunu bariz biçimde etkilediği, kurucu iradenin beklenti ve taleplerini gözetken hassasiyetlerin özellikle ikinci dönem eserlerinde pekiştiği, kısmen devam etmekle birlikte bu etkinin üçüncü dönemde giderek zayıfladığı, 2000 yılı sonrasındaki yeni teliflerde ise büyük ölçüde ortadan kalktığı söylenebilir. Ancak daha çok resmi müfredatı hesaba katan bu hüküm *Felsefeye Giriş* kitaplarının farklı ideolojik eğilim veya imalardan bütünüyle arındırıldığı şeklinde de yorumlanmamalıdır. Önceki dönemlerin siyasi ve ideolojik bagajlarından arınmaya çalışsa da, son dönem metinlerinin 'felsefi kavramları ve meseleleri yerli yerine koyma' görevini hakkıyla yerine getirdiğini söylemek zordur.

Gelişim süreci seksen yıla yayılan Türkçe giriş kitaplarının nispeten kısa tarihi hem olumlu hem de olumsuz yargılar için bol miktarda malzeme barındırmaktadır. Salt niceliksel veriler göz önünde bulundurulduğunda mevcut külliyat açısından ilk bakışta zannedildiği kadar kötümser bir tablodan söz edilemez. *Felsefeye Giriş* külliyatının tahminlerin tersine tercüme değil telif ağırlıklı olması, olumlu kanaatler için vurgulanması gereken önemli ve temel bir noktadır. Ancak aynı şeyi nitelik yönünden söylemek mümkün değildir. İster telif isterse çeviri olsun, *Felsefeye Giriş* kitaplarının çokluğu ve dağınıklığı, biraz da felsefenin yeterince kurumsallaşmadığının göstergesidir. Giriş kitap-

ları külliyatına yakından bakıldığında *telifçilikten* çok derlemeci bir tablo ile karşılaşmakta, yayınların çoğunlukla tercüme metinlerin ve ders notlarının bir araya getirilmesiyle ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.

Erken sayılabilecek bir tarihte giriş kitaplarının çeşitlenmesi, son dönem metinlerinin ideolojik bagajlardan kurtulma çabası, bir giriş kitabında olması gereken evrensel içerik ile yerel katkılar arasındaki denge arayışı, İslam/Osmanlı/Türk felsefe mirasının genel felsefe meselelerinin meşru ve zorunlu bir parçası olarak algılanmaya başlaması olumlu kanaatleri pekiştiren unsurlar arasındadır. Felsefi kavramların kullanımı ve dil tercihleri bakımından belirli bir seviye tutturulması, klasik metinlerden ve Arapça literatürden yapılan tercümelerin artışı, Osmanlıca literatürün Latince harflerle tekrar basılarak yeni nesillerin erişimine açılması, İngilizcenin yoğun baskısına rağmen Türkçe yazım dilinin bir biçimde hayatiyetini sürdürmesi de bu cümledendir.

Eleştirel açıdan bakıldığında ilk göze çarpan husus, şimdiki kadar Cumhuriyet dönemi giriş kitapları nezdinde dünya literatürüne henüz 'Türkçe Felsefeye Giriş Tarzı' denebilecek özgün bir formun ortaya çıkmamış olmasıdır. Giriş kitaplarının üslubuna sinmiş olan telif-tercüme karışımı üslup, Avrupa dillerinden alınan felsefi kavram ve ifadelerin Türkçe karşılıklarıyla ilgili süregelen karmaşa, Arapça/Osmanlıca kavram ve ifadelerin kullanımıyla ilgili tereddütler, analitik felsefe geleneğinin giriş metinlerinde yeteri kadar temsil edilememesi, seçilen konuların tarihsel anlatımların ötesinde 'felsefe problemleri' düzeyinde ele alınamaması, henüz 'filozof girişi' denilebilecek özgün bir örneğin ortaya çıkmaması, nihayet İslam/Osmanlı/Türk felsefe mirasının belirli klişeler haricinde bütünüyle göz ardı edilmesi eleştiri listesine dahil edilebilecek önemli başlıklar olarak sıralanabilir. Daha önce vurgulandığı üzere İslam/Osmanlı/Türk düşüncesine birinci dönemde yazılan giriş kitaplarında ya hiç değinilmemiş ya da oldukça sınırlı ve belirli kalıplar çerçevesinde kalınarak değinilmiştir. Cumhuriyet döneminde yazılan giriş metinlerinin bin yıllık İslam/Osmanlı/Türk düşüncesinden anladığı Mevlana, Yunus ve Hacıbektaş üçlemesinden ibaret olan paketlenmiş bir tasavvuf/ahlak öğretisi, biraz daha detaylı metinlerde ise Farabi'nin Devlet Felsefesi, İbn Sina'nın Metafizigi ile Gazzali'nin felsefe karşısındaki eleştirel tutumunun klişe ifadelerle tekrarlanmasından ibarettir. İkinci dönemde oldukça genel ifadelerle yer alan (Nurettin Topçu örneğinde görüldüğü üzere) İslam felsefesi ağırlığının üçüncü dönemden itibaren arttığı, son dönemde yüzeysel de olsa giriş kitaplarının neredeyse asli bir unsuru haline geldiği görülmektedir.

Batılı muadilleriyle mukayese edildiğinde Türkçe teliflerin en belirgin farkı girişte işaret edilen Milli Eğitim müfredatıyla ilgili temel hassasiyetlere büyük ölçüde riayet etmeleridir. Bu hassasiyetlerin en bariz örneği olan 'Atatürk paragrafı' hiçbir makul gerekçe sunulmaksızın başta lise ve yüksek öğretim kitapları olmak üzere birçok metne dahil edilmiştir. Özellikle ikinci dönemde

felsefe literatürüne giren Atatürk konusunun giriş kitaplarıyla sınırlı kalmadığı, çeşitli felsefe etkinliklerinde müstakil konu başlığı olarak seçildiği, hatta Atatürk ve felsefe isimlerini başlığında bulunduran birçok kitabın basıldığı⁸¹ görülmektedir.

İçerik ve üslup bakımından teliflerle tercüme arasındaki benzerliğin ilk dönemdeki gibi son dönemde de arttığı, kaynak diller açısından bu etkileşimin ağırlık noktasının Fransızca ve Almancadan İngilizceye doğru kaydığı gözlemlenmektedir. Ders kitapları da dahil olmak üzere tercüme girişler arasında, başta Arapça ve Farsça olmak üzere Çin ve Hint dilleriyle yazılmış kadim medeniyet havzalarından kayda değer hiçbir örneğin bulunmaması işaret edilmesi gereken önemli bir eksikliktir. Anlatım dili ve felsefi kavramların kullanımı açısından bakıldığında Türkçe felsefe metinlerinin dil konusunda pratik bir karara vardığı, henüz prensipleri ve hareket noktası bilinmemesi de bu zımni kararın neredeyse bütün kitaplarda uygulandığı görülmektedir. Ortak kabul görmediği anlaşılan *özdek*, *devim*, *uzam*, *us*, *tin*, vs. gibi türetilmiş kavramlar istisna tutulursa *felsefe*, *bilim*, *bilgi*, *akıl*, *varlık*, *töz*, *İlkçağ*, *Ortaçağ*, *ahlak/etik* vb. kavramların, eğilimi ne olursa olsun birçok giriş kitabında ortaklaşa kullanıldığı görülmektedir. Henüz Türkçe karşılıkları bulunamayan *fenomenoloji*, *diyalektik*, *metafizik* vb. veya Türkçe karşılıkları yeterince oturmamış *ontoloji* (varlık bilim) *epistemoloji* (bilgi bilim), *Deizm* (yaratıcılık) gibi temel kavramlar ise, ya değişkenli olarak ya da özel bir açıklama yapılmaksızın olduğu gibi kullanılmaktadır.

İngilizce eğitim veren devlet ve vakıf üniversitelerinin Türkçe felsefe metinlerine ve özel olarak giriş kitaplarına ciddi bir katkısının olmayışı da üzerinde durulması gereken önemli sorunlar arasındadır. Yabancı dilde eğitim yapan felsefe bölümleri lisans, yüksek lisans ve doktora programlarında Avrupa dillerinde yazılmış (büyük ölçüde İngilizce) 'introduction'lardan bir veya birkaçını takip ettikleri için Türkçe giriş metinleriyle daha baştan irtibatlarını koparmakta, böylece üretim ve işlem kapasitesi nispeten yüksek olan bu bölümlerin Türkçe felsefe literatürüne potansiyel katkıları ortadan kalkmaktadır. Bu bölümlerde yabancı kaynaklara ilaveten en azından bir veya birkaç Türkçe giriş kitabının ders programlarına dahil edilmesi, hem disiplinle yeni tanışan öğrenciye sınırlı da olsa katkıda yaparak bir mukayese imkanı sunacak hem de felsefi kavram ve ifadelerin Türkçe karşılıklarının kullanılmasını ve gelişmesine yardımcı olacaktır.

81 Bkz. Naşit Kızılay, *Atatürk (Felsefe Gözüyle)*, Ankara: İdel Matbaası, 1955. Başlığında Atatürk ve Felsefe kavramlarına yer veren diğer örnekler için bkz. Mahic Süman, *Atatürk Felsefemiz ve Tekniği Araştırma Sonuçları*, İstanbul: Taş Matbaa, 1973; D. Mesut Fani Bilgili, *Atatürk'ün Hayat Felsefesi*, Hatay, 1938; Macit Gökberk, *Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk*, İstanbul: Cumhuriyet Gazetesi Kültür Yayınları, 1997. Son dönem yayınlanan bir örnek olarak bkz. Yaman Örs & Burcu Baytemir, *Atatürk, Felsefe ve Yaşam*, İstanbul: Efil Yayınevi, 2010.

Felsefe ve bilim gibi düşünce etkinlikleri ile eğitim ve öğretim pratiklerinin nitelikçe yüksek olmadığı bir vasatta tek başına ve özel olarak herhangi bir disiplinin üstün ve ayrıcalıklı bir konum elde etmesini beklemek makul bir yaklaşım değildir. Buna karşın felsefe bütününe dahil edilebilecek herhangi bir cüz'ün, örneğin üstün nitelikli bir *Felsefeye Giriş* kitabının yazılabilmesi, -felsefeye yakın veya uzak olsun- bütün sosyal bilimlerin, hatta eğitim ve kültür alanına giren hemen her tür ürünün niteliğine katkıda bulunacak, Türkçe dilinde özgün giriş kitaplarının basılıp okutulması, özel olarak felsefe alanında genel olarak bütün düşünme etkinliklerinde çitanın yükselmesi anlamına gelecektir. Felsefeye giriş metinleri açısından yeni nesilleri bekleyen başlıca görevlerden biri bu çitanın aşıldığını göstermek ve dünya felsefe literatürüne kalıcı etkiler bırakmaktır.

Türkçe Felsefeye Giriş Kitapları Bibliyografyası (1928-2012)

A- Telifler

- Abdullah Cevdet, *Funun ve Felsefe ve Felsefe Sânihaları*, Ali Utku, Nevzat H. Yanık (haz.), Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2009.
- Altuğ, Taylan, *Dile Gelen Felsefe*, İstanbul: YKY, 2008.
- Arslan, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, Ankara: Vadi Yayınları, 2. bs., 1996.
- Arslan, Ahmet, *Felsefe* (Lise Ders Kitabı), İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1997.
- Atademir, Hamdi Ragıp, *Filozoflara Göre Felsefe*, Konya: Atademir Yayımevi, 1947.
- Baltacıoğlu, İsmail Hakkı, *Felsefe*, İstanbul: Sebat Basımevi, 1938.
- Batuhan, Hüseyin, *Uğur Felsefe Öğreniyor*, İstanbul: Bulut Yayınları, 1998.
- Bayrakdar, Mehmet (haz.), *Felsefe*, Ankara: A.Ü. Uzaktan Eğitim Yayınları, 2005.
- Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefe I-II* (Lise Ders Kitabı), İstanbul, 1999.
- Bolay, Süleyman Hayri, *Felsefeye Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- Bumin, Tülin (yay. haz.), *Felsefe*, İstanbul: TÜSİAD Yayınları, 2002.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe*, Ankara: Mega Yayınları, 1994.
- Cevizci, Ahmet, *Felsefeye Giriş*, İstanbul: Sentez Yayınları, 2007.
- Çankı, Mustafa Namık, *Felsefe Bakaloryası*, İstanbul: Necmi İstikbal Basımevi, 1932.
- Çınar, Aliye, *Felsefeye Giriş: Mitolojiden Kuramlara*, Bursa: Emin Yayınları, 2010.
- Çilingir, Lokman, *Niçin Felsefe?*, İstanbul: Elis Yayınları, 2003.
- Çüçen, A. Kadir, *Felsefeye Giriş*, Bursa: Asa Kitabevi, 2001.
- Çotuksöken, Betül, *Felsefeyi Anlamak, Felsefeyle Anlamak*, İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 1994.
- Çotuksöken, Betül, *Felsefi Söylem Nedir?*, İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1999.
- Çotuksöken, Betül; Sevgi İyi (ed.), *Kimi(n) İçin Felsefe*, İstanbul: Heyamola Yayınları, 2006.
- Dede Münir, *Felsefe Dersleri, Alternatif Ders Kitapları*, İstanbul: Denge Yayınları, 1996.
- Diñçer, Kurtuluş, *Kısaca Felsefe*, Ankara: Pharmakon Yayınları, 2010.

- Dranaz, Faik, *Felsefe Klavuzu: Bilgi Problemi, Ahlak Problemi, Sanat Problemi*, İstanbul: Celtüt Matbaası, 1972.
- Duralı, Şaban Teoman, *Felsefe-Bilime Giriş*, İstanbul: Çantay Kitabevi, ts.
- Duralı, Şaban Teoman, *Felsefe-Bilim Nedir?*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2009.
- Elibol, Sadettin, *Felsefeye Giriş*, Ankara: Sek Yayınları, 1993.
- Erişirgil, Emin, *Filozofîye Başlangıç*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938.
- Erdem, Hüsameddin, *Bazı Felsefe Meseleleri*, Konya: Hür-Er Yayınları, 1999.
- Erdem, Selman, *Felsefe*, İstanbul: Fil Yayınevi, 2009.
- Gökalp, Ziya, *Felsefe Dersleri*, Ali Utku, Erdoğan Erbay (haz.), Konya: Çizgi Kitabevi, 2005.
- Göktepe, Salahattin, *Felsefe Okulları Sistemleri*, İzmir: Yenyol Matbaası, 1979.
- Günay, Mustafa, *Metinlerle Felsefeye Giriş*, Adana: Karahan Kitabevi, 2010.
- Güzey, Cemil, *Felsefeden Çıkış*, İstanbul: İnsancıl Yayınları, 2009.
- Halil Nimetullah, *Darülfünun'da Felsefe Dersleri*, Ali Utku, Uğur Köroğlu (haz.), Konya: Çizgi Yayınevi, 2011.
- Hilav, Selahattin, *100 Soruda Felsefe El Kitabı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1970.
- Hatemi Senih, Zekeriya Kadri, *Umumi Filozofî*, İstanbul Devlet Matbaası, 1929.
- Kale, Nesrin, *Felsefiyat*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2009.
- Keklik, Nihat, *Felsefe: Mukayeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978.
- Keklik, Nihat, *Felsefe*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1978.
- Keklik, Nihat, *Felsefenin İlkeleri*, İstanbul: Doğuş Yayınları, 1982.
- Keklik, Nihat, *Felsefenin Tekniği*, İstanbul: Doğuş Yayınları, 1984.
- Küyel, Mübahat, *Felsefeye Başlangıç Lise 3*, M.E.B Devlet Kitapları, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1977.
- Küyel, Mübahat Türker, *Liseler İçin Felsefeye Giriş*, Ankara: MEB, 1991.
- Mengüşoğlu, Takiyettin, *Felsefeye Giriş*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1. bs., 1958.
- Omaçer, Necmi, *Felsefe Neyi Öğretir*, Mersin: Yeni Mersin Basımevi, 1946.
- Omay, Eren, *Felsefe Notları*, Ankara: Taksim&Taksim Yayınevi, 2006.
- Ongun, Cemil Sena, *Filozofî*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1937.
- Öner, Necati, *Felsefe Yolunda Düşünceler*, İstanbul: M.E.B Yayınları, 1995.
- Özgül, Hakkı (Şevkoğlu), *Felsefede Yeni Görüşler: Allah, Kainat, İnsan ve Hayat*, Ankara: Güzel İstanbul Matbaası, 1966.
- Öztabağ, Lütfü, *Felsefe Dersleri*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1967.
- Öztürk, Halil Nimetullah, *Felsefe*, İstanbul Yayınları, 1944.
- Pazarlı, Osman, *Felsefe Ödevleri: Lise Felsefe Dersleri Yardımcı Kitapları*, İstanbul: Maarif Matbaası, 1945.
- Rıza Tevfik, *Darülfünun Felsefe Ders Notları*, Ali Utku, Erdoğan Erbay (haz.), Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2009.
- Safalı, Levent, *Felsefeye Giriş: Akıl Var, Mantık Var*, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası İstanbul Şubesi, İstanbul: Maya Basın Yayın, 2007.

- Sarp, Hatemi Senih, *Felsefe*, Yeni Lise Kitapları, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1955.
- Sevinçgül, Ömer, *Kolay, Kısa, Keyifli Felsefe*, İstanbul: Carpe Diem Kitap, 2011.
- Sezgin, Erkut, *Felsefenin Açılımı: Kuramsal Yapılardan Yapı-Çözümüne*, İstanbul: Cem Yayınevi, 2005.
- Tanilli, Server, *Yaratıcı Aklın Sentezi: Felsefeye Giriş*, İstanbul: Adam Yayıncılık, 1997.
- Taşçioğlu, Rahmi, *Genel Filozofî*, Kayseri: Erciyes Matbaası, 1950.
- Taşdelen, Demet (ed.), *Felsefe*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Timuçin, Afsar, *Felsefeye Giriş*, İzmit: Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Topçu, Nurettin, *Felsefe*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2006.
- Topses, Gürsen, *Felsefeye Giriş: Felsefede Düşüncenin Gelişimi*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1999.
- Tunalı, İsmail, *Felsefeye Giriş*, İstanbul: Altın Kitaplar, 2009.
- Turgut, İhsan, *Felsefenin Temel Sorunları: Giriş*, İzmir: Bilgehan Matbaası, 1991.
- Uyanık, Mevlüt, *Felsefi Düşünceye Çağrı*, Ankara: Elis Yayınları, 2003.
- Uygur, Nermi, *Felsefenin Çağrısı*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınevi, 1971.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Felsefeye Giriş*, I. Kitap, Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1. bs., 1957.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Felsefeye Giriş*, II. Kitap, Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1958.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Genel Felsefe Dersleri*, Ankara: A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1972; İstanbul: Ülken Yayınları, 2000.
- Yaren, Tahir, *Felsefe*, Ankara: Ankuzem Yayınları, 2009.
- Yazıcı, Sedat, *Felsefeye Giriş*, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2001.
- Yıldız, Şehmus, *Felsefeye Giriş: Düşünürler ve Filozoflar*, İstanbul: Cinius Yayınları, 2011.
- Yücel, Hasan Ali, *Felsefe Dersleri: Metafizik, Ahlâk, Estetik*, Liselerin Edebiyat Kolları için, İstanbul: Maarif Basımevi, 1954; İstanbul: Atlas Yayınevi, 1966.

B- Tercümeleler

- Afanasiev, Victor, *Felsefenin İlkeleri*, çev. Nuri Samyeli, İstanbul: Yar Yayınları, 1974; çev. Rabiye R. Çobanoğlu, İstanbul: Yar Yayınları, 1977.
- Ajdukiewicz, Kazimierz, *Temel Kavramlar ve Kuramlar*, çev. Ahmet Cevizci, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1989.
- Ajdukiewicz, Kazimierz, *Felsefeye Giriş*, çev. Ahmet Cevizci, İstanbul: Say Yayınları, 4. bs., 2010.
- Althusser, Louis, *Felsefe ve Bilim Adamlarının Kendiliğinden Felsefesi*, çev. Ömür Sezgin, Ankara: Birey ve Toplum Yayınları, 1984.
- Baker, Albert E., *Felsefeyi Anlamak*, çev. İbrahim Şener, İstanbul: İzdüşüm Yayınları, 2007.
- Benedict, Gerald, *Beş Dakikada Filozof*, çev. Filiz Gülerkaya, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2011.
- Bochenski, J. M., *Felsefeye Düşünmenin Yolları*, çev. Kurtuluş Dinçer, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1994.

- Bréhier, Emile, *Bugünkü Felsefe Konuları*, çev. Mehmet Toprak, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1966.
- Comte Sponville, Andre, *Felsefeyi Takdimimdir*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2006.
- Cornforth, Maurice, *Yeni Başlayanlar İçin Felsefe*, çev. Hüseyin Aykol, Yorum Yayınları, 1997.
- Crésson, André, *Filozofik Sistemler*, çev. S. Becerano, İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2004.
- Crésson, André, *Felsefe Meselelerinin Bugünkü Durumu*, çev. Suut Kemal Yetkin, Hamdi Akverdi, Ankara: D.T.C.F. Yayınları, 1943; İstanbul: Remzi Kitabevi, 1949.
- Deleuze, G.; F. Guatari, *Felsefe Nedir*, Çev. Turhan Ilgaz, İstanbul: YKY, 1992.
- Diderot, Denis, *Felsefe*, çev. Haydar Rifat, İstanbul: Şirketi Mürettibiye Basımevi, 1935.
- Diemer, Patzig, Feys vd., *Günümüz Felsefe Disiplinleri*, çev. Doğan Özlem, İstanbul: İnkılap Yayınları, 2002.
- Durant, Will, *Felsefe Kılavuzu*, çev. Ender Gürol, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1973.
- Hadot, Pierre, *Yaşam İçin Felsefe*, çev. Kağan Kahveci, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2012.
- Heidegger, Martin, *Nedir Bu Felsefe?*, çev. Ali Irgat, İstanbul: Afa Yayınları, 1995.
- Heimsoeth, Heinz, *Felsefenin Temel Disiplinleri*, çev. Takiyettin Mengüşoğlu, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986.
- Hill, C.; D. Burnham; J. Marenbon vd., *Felsefe Kitabı*, çev. Emel Lakşe, İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2011.
- Honer, Stanley M.; Thomas C. Hunt; Dennis L. Okholm, *Felsefeye Çağrı: Sorunlar ve Seçenekler*, çev. Hasan Ünder, Ankara: İmge Kitabevi, 1996.
- Horner, Chris; Emrys Westacott, *Felsefe Aracılığı İle Düşünme*, çev. Ahmet Arslan, Ankara: Phoenix Yayınları, 2. bs., 2011.
- Jaspers, Karl, *Felsefeye Giriş*, çev. Mehmet Akalın, İstanbul: Hareket Yayınları, 1971. (Jaspers'in *Felsefe Nedir?* başlıklı eserinin birinci bölümünün çevirisi olan kitap 1981'den itibaren Dergâh Yayınları tarafından basılmıştır.)
- Jaspers, Karl, *Felsefe Nedir?*, çev. İsmet Zeki Eyüboğlu, İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- Jouffroy, T. S. *Felsefe Bahisleri*, çev. Rabia San, İstanbul: M.E.B Yayınları, 1955.
- Kirilenko, Gilina; Lydia Korshunova, *Felsefe Nedir?*, çev. Gül Aysu, İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınevi, 1987.
- Law, Stephen, *Görsel Rehberler, Felsefe*, çev. Hülya Yuvalı, E. Özlem Gültekin, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2010.
- Loewer, Barry (ed.), *30 Saniyede Felsefe*, çev. Zeynep Delen, İstanbul: Caretta Yayıncılık, 2011.
- Marinoff, Lou, *Felsefe Hayatınızı Nasıl Değiştirir?*, çev. İstem Erdener, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2007.
- Morton, Adam, *Pratikte Felsefe: Temel Sorulara Giriş*, çev. Mukaddes İlgün, İstanbul: Kesit Yayınları, 2006.

- Moseley, Alexander, *A'dan Z'ye Felsefe*, çev. Ali Süha, İstanbul: NTV Yayınları, 2010.
- Mutahhari, Murtaza, *Felsefe Dersleri 1*, çev. Ahmet Çelik, İstanbul: İnsan Yayınları, 1995.
- Nagel, Thomas, *Herşey Ne Anlama Geliyor? Felsefeye Küçük Bir Giriş*, çev. Hakan Gündoğdu İstanbul: Paradigma Yayınları, 2004.
- Osborne, Richard, *Felsefeye Yeni Başlayanlar İçin*, çev. Doğan Şahiner, Milliyet Yayınları, 1996. (*Yeni Başlayanlar İçin Felsefe*, çev. İbrahim Şener, İstanbul: Nokta Yayınları, 2006.)
- Politzer, Georges, *Felsefenin Başlangıç İlkeleri*, çev. Cem Gün, İstanbul: Sosyal Yayınları, 1976.
- Rand, Ayn, *İhtiyacımız olan Felsefe*, çev. Nejdet Kandemir, İstanbul: Plato Film Yayınları, 2003.
- Randall, John Herman; Justus Buchler, *Felsefeye Giriş*, çev. Ahmet Arslan, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 1982.
- Robinson, Dave; Judy Groves, *Felsefe: Düşüncenin Gelişimini Anlamak İçin Çizgi-bilim*, çev. Barış Taş, İstanbul: NTV Yayınları, 2010.
- Russel, Bertrand, *Felsefe Meseleleri*, çev. Dr. Adnan, İstanbul: Yeni Kitapçı, 1936; çev. Adnan Adıvar, İstanbul: Remzi Kitabevi, 3. bs., 1963.
- Soccio, Douglas J., *Felsefeye Giriş*, çev. Kevser Kıvanç Karataş, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2010.
- Suruş, Abdülkerim, *İlim ve Felsefeye Giriş*, çev. Barış Güler, Ankara: Endişe Yayınları, 1990.
- Thompson, Mel, *Kendi Kendinize Felsefe Öğrenin*, çev. Meliha Tekin, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2008.
- Wahl, Jean Andre, *Bugünün Dünyasında Felsefe*, çev. Ferit Edgü, İstanbul: Çan Yayınları, 1965.
- Warburton, Nigel, *Felsefeye Giriş*, çev. Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma Yayınları, 1999.

Türk'ün Felsefe ile Yüzyıllık İmtihanı: Felsefeye Giriş Kitapları Üzerine Bir İnceleme

İshak ARSLAN

Özet

Cumhuriyet döneminde telif edilen *Felsefeye Giriş* kitaplarına, Türkiye Cumhuriyeti deneyiminin felsefe aynasındaki bir izdüşümü olarak da bakılabilir. Bu inişli çıkışlı serüven boyunca kafası karışık ve mütereddit görünen, ancak bir biçimde Türkçe düşünüp konuşmayı sürdüren bir zihniyetin içine düştüğü krizler, geçirdiği merhaleler ile siyasi, sosyal, kültürel ve dini açıdan yaşanan sancılı değişim süreci diğer disiplinler gibi doğal olarak *Felsefeye Giriş* metinlerine de çeşitli derecelerde yansımıştır.

Bu çalışmada Harf İnkılabından itibaren 1928-2012 yılları arasında yeni harflerle basılan ve başlığında doğrudan doğruya *Felsefeye Giriş* ibaresi bulunan veya anlamca aynı işlevi gören Cumhuriyet dönemi *Felsefeye Giriş* kitaplarının genel bir değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda taranan ve telif-tercüme toplam sayısı yüzü aşan *Felsefeye Giriş* literatürünün standartlaşmış içeriği (önsöz ve 'içindekiler' kısmı, bölüm başlıkları, felsefenin tanımı, mahiyeti, insan hayatındaki yeri ve önemi, temel problemleri, ayrıldığı alt başlık ve disiplinleri) incelenmiş, Cumhuriyet tarihi boyunca çeşitli dönemlerden geçerek şekillenen bu birikim kronolojik farklılıklar açısından dört dönemde, türsel farklılıklar açısından ise beş farklı grupta ele alınmış, her grup için seçilen kitaplardan örnekler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe felsefe, Felsefe öğretimi, Cumhuriyet dönemi felsefeye giriş kitapları, Felsefe ders kitapları

The Turk's Century-Old Challenge with Philosophy: an Analysis on Introduction to Philosophy Books

İshak ARSLAN

Abstract

The *Introduction to Philosophy* books compiled during the Republican period can be regarded as a projection of the Turkish Republic onto the philosophical stage. Throughout this volatile adventure, the various crisis periods experienced by a Turkish-speaking and thinking mentality as well as its transformative influences in terms of politics, society, culture and religion are also reflected in the texts of *Introduction to Philosophy*.

This study attempts to provide a general evaluation of books published under the title *Introduction to Philosophy* that were written between 1928-2012, during the Republican Era after the Turkish Alphabet was reformed, to use only Latin letters. In this direction, the standardized contents of *Introduction to Philosophy* (preface and table of contents, section headings, definition of philosophy, its content, its place within the lives of individuals, its subtitles) have been analyzed through a review of over a hundred compilations-translations. This accumulation, that has been shaped through various stages of republican history, has been classified chronologically under four periods and in terms of the variations of the genre under five groupings, each providing specific examples.

Keywords: Turkish philosophy, philosophy training, Introduction to history books in the Republican era, Textbooks on philosophy

Türk Felsefe Tarihi

Sumuş 5-10

*Türkiye'de Modern Felsefe Tarihi Yazımının Serencamı:
Geç-Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Literatür Değerlendirmesi* 11-48
Ali UTKU-M. Cüneyt KAYA

*Türk'ün Felsefe ile Yüzyıllık İmtihanı:
Felsefeye Giriş Kitapları Üzerine Bir İnceleme* 49-103
İshak ARSLAN

*Cumhuriyet Dönemi Türkçe İslam Felsefesi Tarihi Çalışmalarına Dair
Literatür Denemesi* 105-154
Atilla ARKAN

Türkiye'de Bilgi Felsefesi Çalışmaları 155-168
Nebi MEHDİYEV

*Etik ile Ahlak Arasında: Türkçe Ahlak Felsefesi Literatürüne Dair
Etik Kavramı Kullanımı Üzerinden Bir Değerlendirme* 169-202
Hümeyra ÖZTURAN

Din Felsefesi Literatüründe Kuşbakışı Bir Gezinti 203-230
Rahim ACAR-Fatma YÜCE

Tarih Felsefesinin Türkiye'deki Seyri 231-271
Ayhan BIÇAK

Fenomenolojinin Türkiye Serüveni 273-312
Kasım KÜÇÜKALP

*Modern Türk Düşüncesinde Hermenötüğün Kendini Konumlama
ve Anlamlandırma Süreci* 313-332
Yakup KAHRAMAN

Bergsonculuğun Türkiye'ye Girişi ve Türk Felsefesine Etkisi 333-356
Yakup YILDIZ

Doğan Özlem ile Türkiye'de Felsefe Üzerine 357-381

Mahmut Kaya ile Türkiye'deki İslam Felsefesi Çalışmaları
Üzerine 383-397

TANITIMLAR

*Felsefe Sözlüklerimiz: Geç-Osmanlı'dan Cumhuriyet'e
Bir Literatür Değerlendirmesi* 399-420
Ali UTKU

Latin Harfleriyle Yazılan İlk Felsefe Sözlükleri 421-432
Recep ALPYAĞIL

*Tanzimat'tan Günümüze Felsefe Dergileri:
Açıklamalı ve Seçme Bir Bibliyografya Denemesi* 433-488
Cahid ŞENEL

Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Felsefe Cemiyetleri 489-520
Emel KOÇ

Hilmi Ziya Ülken ve Türkiye'de Felsefe Çalışmalarına Katkıları 521-537
Mehmet VURAL

*Türkiye'de Felsefi Antropoloji Çalışmaları:
Takiyettin Mengüşoğlu ve Felsefi Antropoloji Gelece-(ne)-ği* 539-552
Yaylagül CERAN

Türkiye'de Estetik Çalışmaları ve İsmail Tunalı 553-573
Ayşe TAŞKENT

*EK: Ulusal ve Uluslararası Dergilerde Türkiye Araştırmaları
Ocak 2011-Haziran 2011* 575-607

History of Turkish Philosophy

Foreword 5-10

Writing the History of Modern Philosophy in Turkey: A Literature Survey from the Late Ottoman Period Until the Republic 11-48
ALİ UTKU M. CÜNEYT KAYA s.

The Turk's Century-Old Challenge with Philosophy: an Analysis on Introduction to Philosophy Books 49-103
İSHAK ARSLAN

A Literature Survey of Studies on the History of Islamic Philosophy in Turkish during the Republican Era 105-154
ATILLA ARKAN

Epistemology in Turkey 155-168
NEBİ MEHDİYEV

Between Ethics and Morals: An Evaluation of Turkish Moral Philosophy Over the Usage of Ethics as a Concept 169-202
HÜMEYRA ÖZTURAN

A Descriptive Survey of Philosophy of Religious Literature in Turkish 203-230
RAHİM ACAR FATMA YÜCE

The Course of Philosophy of History in Turkey 231-271
AYHAN BIÇAK

The Adventure of Phenomenology in Turkey 273-312
KASIM KÜÇÜKALP

The Process of the Positioning of Hermeneutics within Modern Turkish Thought 313-332

YAKUP KAHRAMAN
Introduction to Turkey of Bergsonism and Its Affects on Turkish Philosophy 333-356

YAKUP YILDIZ
Interview with Doğan Özlem on philosophy in Turkey 357-381

Interview with Mahmut Kaya ile on Islamic Philosophy Studies in Turkey 383-397

REVIEWS

Our Philosophical Dictionaries: A Literature Survey from the Late Ottoman Period Until the Republic 399-420
ALİ UTKU

First Philosophical Dictionaries Written in Latin Letters 421-432
RECEP ALPYAĞIL

Philosophy Journals From Tanzimat to Modern-Day: An Annotative and Selective Bibliographical Study 433-488
CAHİD ŞENEL

Philosophical Societies from the Ottoman Era to the Present in Turkey 489-507
EMEL KOÇ

Hilmi Ziya Ülken and His Contribution to Philosophical Studies in Turkey 521-537
MEHMET VURAL

Philosophical Anthropology Studies in Turkey: Takiyettin Mengüşoğlu and the Future/Tradition of Philosophical 539-552
YAYLAGÜL CERAN

Aesthetics Studies in Turkey and İsmail Tunalı 553-573
AYŞE TAŞKENT

APPENDIX: *Turkish Studies in the National and International Journe*
January 2011 - June 2011 575-607